
Printed by Ramchandra Yasa Shinde, at the Nirvya-sagar Press, 23, Kolbhat Lane, Bombay.
Published by Vallabhadra Tribhuvanadas Gandhi, Secretary, Jaina Atmananda Sabha, Bhavanagar.

॥ समयसारप्रकरणस्य प्रस्तावना ॥

एतस्मिन् गण्डे विनालेऽपि सङ्कटे सरेऽपि नीरसे स्थिरेऽपि चण्डे सतारेऽपि निरसारे संयोगशाब्दिन्यपि वियोगव्याकुले
 परिश्रमतां प्राणभृतां विविधविपाकोन्मुलकर्ममहिम्ना अपरिमतोयाः प्रवृत्तयोऽनुभवमार्गमुपयान्ति । ताश्च प्रत्येक-
 संमारपथे परिश्रमतां प्राणभृतां विविधविपाकोन्मुलकर्ममहिम्ना अपरिमतोयाः प्रवृत्तयोऽनुभवमार्गमुपयान्ति । ताश्च प्रत्येक-
 मगव्यजाना असर्वविदा जनेनेति संधिष्य चतुर्धा धर्मार्थकाममोक्षविषयत्वेन विमाजिताः शास्त्रदृग्भिः । तत्र चिराजित-
 नथाविरकर्मयागनमोरिता एव प्राणिनः प्रारम्भमात्रसरसाय कष्टैकफलायावर्जनीयैराय कर्मायानुषदिष्टा एव सृष्ट्या-
 त्प्रमत्तमाधनमग्पादनाय बद्धायेना रात्रिदियं प्रयत्नमाना दृश्यन्ते । कामदुल्यार्थपरायणा अर्धप्रतिमन्तरेण न यथाव-
 त्कृतकृत्या इति तेषामर्थीय स्यात्तद्गुणमात्मकायास्वभावभूतायाणि प्रवृत्तिरनिवारितममेव । पौन्यलिकापौन्यलिकत्वेन
 द्विविधस्य धर्मस्य मध्ये दानादिरूपः पौन्यलिको धर्मो मुलनिश्चितस्यादिष्टनर्कराकल्पत्वेन सुवर्णनिगडानुकारित्वेन च प्रलो-
 भकमात्रत्वान् नाश्वतिकमुलप्रतिनन्धरुत्याचोचभूमिकामाश्रितयतामध्यात्मदर्शां पारमार्थिकमुलत्तयोपगमाय नालम्बुजुः,
 नदितम्बु नर्वदुल्यार्थमूर्धाभिषिक्ते तुरीये मोक्ष एतन्तर्भवति । मोक्षस्तु स्वतन्त्रतायाः परा भूमिः, समस्तात्मनक्तिवि-
 कामस्य चगमं स्थानं, पुन्यलनिरपेक्षानचद्विष्टसुखोर्मिणामतलस्पृशस्सागरः, कैथिदेव प्रातःस्मरणीयनामर्धेर्धन्यभागाधेय-
 भन्तामहिमभिः प्राप्यते । घालवी तल्पेऽपि न दुर्भेदमोहनोयकर्मतथाविधलापयमन्तरेति मोक्षरुचेर्महाप्रयत्नसाध्यत्वं

तिष्ठन्त्यायाथ महाप्रयत्नस्यैव विचारशीलानां बुद्धिगम्यमेव । ये च समुपजातमोक्षरुचयो विदितयथायत्तत्प्रतिबन्धक-
तनुपायमार्गांश्चेश्वरीयं सृष्टणीयं ज्ञानमन्येषु भव्याद्भिषु सद्गमयितुं तत्तत्तत्त्वं चित्वापयिष्यन्त्येव । श्रावणेन ख्यापितं
तत्तत्त्वं केषुचिदेषु तत्कालवर्तिषु पुरस्तादुपस्थितेषु कदाचिद्वचनं स्यात्, वर्तमानमपिष्यत्कालवर्तिनां सर्वेषामपि जिज्ञा-
सूनां तु परितोषोपाय मन्थसन्देहस्यैव प्रभवति, इतिविचारभाजो वर्तमानशासनसूत्रधारमहावीरपदानुगाः कतिचिन्मह-
र्षिमणयो यथा मोक्षोपायभूतसम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपरत्नत्रयनिरूपणेन स्वामताधारणीं लोकहितैषितां प्रादुरकारुः, तथा
धीमन्तस्तत्रभयन्तो देवानन्दाचार्या अपि प्रस्तुतायाः समयसाराभिधानायाः कृतेः सम्यक्प्रणयनेन लोकान् सुचिरमनुजगृहूः ।

अथाथ मूलं गणपूत्रात्मकमतिविनादादर्द्धमागपीभाषामयं च । अयं च विशेषो यस्याः कृतेरुपादेयतां पुष्पाति यदुता-
वदानी यायदुपलभ्यमानेषु केष्वपि प्राकरणिकग्रन्थेषु प्रायोऽदृष्टचरं गद्यात्मकमूलकत्वं वर्तते । मूलीयभाषाया अर्द्धमा-
गपीयं मन्थकारोक्त्या तत्तद्व्याख्येण चेषतिर्णयम् । मूलस्य सूत्रात्मकत्वेन सूत्राणां च सूचनमात्रकारित्वेनाविनिश्च-
दयंऽपि प्रतिविषयं गम्भीरविशालाशयः नाद्वासमाधान-मतान्तरादिकं च सर्वदुरवबोधं स्यादित्याकलय्य मूलकारैरेव
मेवभूतभारगूपणभूता टीका निरमायि । टीकायाश्च भाषा महदयद्वयहारिणी प्रसन्ना च । लेखपद्धतिरपि प्राञ्जलत्वेन
दगांगारां यान् कांश्चिदपि साहित्यवज्रमेग्नः गहृदयलोकनाय तून्मुलीकरिष्यत्येव ।

एतन्मिथ हृदयनिर्पेये प्रकरणरत्ने द्वाभ्यापा उपन्यासितम् । तत्र जीयतत्त्वस्वरूपनिरूपणनाम्नि प्रथमेऽध्याये—
मद्गलपुषनपुराणं मोक्षस्य पुरुषार्थान्तरैरन्यः प्राधान्यव्यवस्थापनम्, तनुपायत्वेन सम्यग्ज्ञानादिरत्नत्रयस्य निदर्शनम्,

मम्यज्ञानस्य लक्षणम्, तलक्षणदुष्प्रविष्टतत्त्वस्य सप्तथा विभज्य नामनिर्देशः, जीवस्य निन्दगांगारिणेन द्वेषिणम्,
मिदम्य लक्षणं भेदात्, संसारिणं पुंकादिचतुर्दशान्ता यथायंभवं विविधरूढनया भेदाः, तत्र गुणग्यानसंज्ञिणेन चतुर्द-
शथाविभागप्रस्तावे टीकायां नाविसंक्षिप्तं इदयद्धारि गुणस्थानस्वरूपनिरूपणम्, भास्वित्यत्यागाहना-हायस्मिनि-प्राय-गया-
सि-लेदयादीनां शिददर्शनम्, गुणस्थानसिद्धिप्ररूपणं च;

अजीवतत्त्वप्रतियादेके द्वितीये—अजीवविभागः, एषां द्रव्याणां सामान्यलक्षणम्, कालेन पुद्गलेन जीवेन च र्वा-
तानां पद्यानां माधर्म्यम्, एषां द्रव्याणां विविच्य लक्षणानि, विविच्य पुद्गलस्वरूपम्, जीवान् प्रति तद्विद्विज्ञोपपन्न-
दंशनम्, एषामपि द्रव्याणां द्रव्यतः प्रदेशतश्च सत्त्वानमयागाहनायाः प्रमाणं च, अजीवप्रतिभेदोपदर्शनं च;

आश्रयतत्त्वनिरूपके तृतीये—आश्रयस्य लक्षणम्, तन्नेदानां सत्ताय पृथग्पृथक् स्वरूपदर्शनम्, ज्ञानावरणादित्यज-
तर्कमनिश्चया विशेषेणाश्रवाणां निरूपणम्, प्रतिगुणस्थानं बन्धमुद्दिश्य कर्मणां सत्ताय प्रतिनियतव्यस्वरूपप्रकट-
नम्, जीवोपादीयमानकर्मवर्गणारुन्धस्य रूपनिदर्शनम्, गृहीतद्विकरणाष्टाविभागोपपत्तिपूर्वकं जीवसंबन्धस्वरूपम्,
संवरतत्त्वप्रपञ्चके पद्यामे—संवरलक्षणम्, तन्नेदानां सत्तोपपन्नम्, ईर्याममित्यादीनां पृथक्पृथक् स्वरूपनिरूपणं च;
निर्जरातत्त्वप्रपञ्चके पद्ये—निर्जराया लक्षणम्, तस्याः सकामादिभेदद्वयोपदर्शनम्, तत्राकाशायाश्चतस्रः गतिः

व्यक्त्या प्रकटनम्, सकामाया भेदोपदर्शनपूर्वकं स्वरूपशंसनं च;
मोक्षतत्त्वप्रबोधके सप्तमे—मोक्षलक्षणम्, कृत्स्नकर्मक्षयकारिणां देहत्यागेऽधोभूम्यादिगमनं कथं न ? इत्याशङ्कानिर-
सनम्, तेषामूर्ध्वगमने युक्त्युपदर्शनपुरस्सरं लोकान्तस्थाधित्वकथनम्, अलोकागमने हेतूपदर्शनम्, मोक्षसुखस्य निरौ-
पम्यादिदर्शनम्, सिद्धप्ररूपणाया भेदोद्भावनं च;

सम्यग्ज्ञानदर्शनावबोधकेऽष्टमे—अनन्तरोदिततत्त्वानां सप्तान्तरशंसनम्, तदवबोधे सम्यग्ज्ञानं भवतीति प्रदश्ये
तद्भेदोपपादनम्, तत्र्यश्रद्धानस्य सम्यग्दर्शनत्वम्, तस्य पुनः सम्यग्ज्ञानहेतुत्वम्, उत्पत्तिनिमित्तमपेक्ष्य द्वैविध्यमौपशमिक-
त्वादिना त्रैविध्यं च, तदीयानां भेदानां विशिष्य स्वरूपव्यावर्णनम्, प्रतिगति संभवभेदप्राबुर्भवनं च;

सम्यग्चारित्रस्वरूपाविर्भावके नयमे—चारित्रलक्षणम्, तद्वैविध्यम्, सर्वचारित्रस्य स्वरूपभेदादिविचारणम्, देशचा-
रित्रलक्षणभेदादेरपि संदर्शनम्, यावद्यावत्कर्मस्थित्यवशेषे सम्यग्दर्शनदेशचारित्रादि प्राप्यते तत्प्रदर्शनं च;

आराधनाविराधनाफलव्यवस्थापके दशमे च—सम्यग्ज्ञानादित्रयस्य लोकख्यातां रत्नत्रयतंशां निगद्य तत्सामर्थ्येनैव
मुक्त्यवाप्तेः सयुक्तिकं व्यवस्थापनम्, तद्व्यस्त्ये चैकैकस्य फलवन्ध्यत्वमावेदयितुं रुच्ययुक्त्युपपत्त्यासः, तदाराधनाविरा-
धनयोः फलस्य विस्पष्टीकरणम्, कर्त्तव्योपनिषदुपदर्शनपृष्ठभाविनिगमनं च, प्रत्यध्यायमायेदिता एते विषयाः प्राश्यान्त्येन
विवंचिताः सन्ति । अवान्तरास्तु परेऽप्यनेके विषयाः रोचकपञ्जत्या चर्चापथं प्रापेशयिष्यत प्रन्धकृत्त्रिरिति सत्प्राप्यन्तः

सटीकतन्त्रस्योपनिबन्धकाः ; नामधयाः क ममाय वर : र सायक्यामासुः १ ७ १

तद्दीकामान्तप्रवेशितप्रशस्तिपद्यु—

“लोआण देवचंद्र ष, हिया पत्रमप्पहा जिणेत्तपया । देवाणंदममुन्नइहेरु सययं गियं दिन्तु ॥ १ ॥

श्रीपद्मप्रभगणधरपदद्वन्द्वराजहंस इमाम् । देवानन्दो व्यतनुत, दीकां स्वोपन्नममयमारस्य ॥ ३ ॥

निधिस्मयुगजनि १४६९ सत्तरे, वर्षे विक्रमनृपात्सहस्रि मासे । शुक्रे त्रयोदशतिथौ, मीम्यदिनेऽगूरि त्रीकेयम् ॥ ३ ॥”
इत्येतावन्पद्यदशनेन श्रीमत्पद्मप्रभूरिनिष्याः श्रीमन्तो. देवानन्दाचार्या विक्रमार्कथिकोत्तमस्तलुचरस्ययुद्दशगनीनमे
मंवरमंरं ग्रन्थमिमं निर्माप्तिपुरिति निर्णयात्परिश्राग्यति ।

कं प्रदंशं कां च ज्ञातिं कौ च पितरौ कं च गच्छं स्वजन्मरिधत्वादिमहिम्ना पवित्रयां यभूतुरिति अद्यामधि कश्चिदपि
तथाविधोऽङ्गमस्य दृष्टिपथमनवतीर्णत्वेन न निर्णेतुं प्रभवामः ।

सन्व्यपि भूयस्तु विनकलितममूहितभायेन प्रस्तुतविषयप्रतिपादकेषु ग्रन्थरत्नेषु नास्योपयोगिता लेनतोऽपि हीयते,
यतोऽस्मिन् निबन्धमणी लेश्या—सांव्यवहारिकाऽ—सांव्यवहारिकत्य—गुणस्थान—तुल्लडीयभेदप्रभेद—अल्पबहुत्व—अट्टविषय-
वर्गणा—मदृष्टान्तशुभाशुभरसप्रदर्शनपूर्वकन्वतुर्विधग्रन्थ—परीपह—आयिकादिसम्पदादर्शनभेदादीनां स्वरूपं संक्षिप्य परन्तु
व्युत्पन्नगुणामवश्यायधारणीयत्वेनाकरप्रन्धेभ्यः संशुद्धातिविगदतया प्रापञ्चि ।

अस्य मंशोधनावसरंऽणहिणुत्तपुरपत्तनसद्वाधिकृतपुस्तककोशीयं प्रथमं शुद्धतरं जीर्णप्रायमेकोनचत्वारिंशत्पत्रकं त्रायो

प्रत्यकारस्य तिस्रस्यपसादसंकल्पम्, द्वितीयं पुनः शुद्धं खण्डोभूतपत्रकं द्विचत्वारिंशद्वलम्, तृतीयं चाणहिल्लपुरपत्तनीय-
वाहीपार्श्वनाभमण्डिरस्थशानकोशगतं शुद्धतमं सम्यगवस्थं पञ्चत्रिंशत्पत्रभागि पुलकमिति त्रीणि पुलकानि समुपालप्सत ।
अस्य च मुद्रणे न्यायाग्भोनिधिप्रतिभासति कृतिश्रीमद्विजयानन्दमूरीश्वरप्रशिष्यश्रीहंमविजयपदकजरोलम्बायमानश्री-
शैलतविजयोपदिष्ट-मांगरोत्-वासव्यविद्याप्रियोत्साहवलश्रीमालिजातीयश्रेष्ठि-देवचन्द्रात्मजन्मना-मौक्तिकचन्द्रेण-
परिपूर्णं गुहाविषयं साहायकमकारि ।

अस्य ग्रन्थस्य साधन्तपरिशीघ्रनं महतायामेन विहितवनः श्रीमत्पृथ्वपादशान्तमुद्रमयर्चकंकान्तिविजयशिष्यश्री-
मदास्नाकीनपुराग्रमंशीघ्रनदत्तचिन्तचतुरविजयमुनीन् कृतज्ञताप्रदानपुरस्सरं धन्यवादयामः, न च तेषां पुण्यं नाम
वशाच्चिद्वयं स्मृतिपथादयतारयितुं नश्यामः ।

दृष्टानि मन्त्रोद्गने साधयानमकारि तथापि दृष्टग्रन्थभावमहजविस्मृतिदोषेण वर्णयोजकदोषेण वा क्वाप्यथशिष्यमाणाऽशु-
दि संशदिश्या ध्यानगोषरीभवेच्छहि मंनोश्च वाचनीयं सूचनीयं च, यतो द्वितीयस्यामावृत्ता तद्दूषणं निराकर्तुं प्रयते-
न्ति इत्यास्तास्ते—

भावनगरस्या श्रीज्ञेनआत्मानन्दसभा.

श्रीमद्विजयानन्दगुरुरिन्द्रेभ्यो नमः ।

श्रीमद्देवानन्दसूरिविरचितस्वोपनिषत्प्रकाशसमलङ्कृतं

समयसारप्रकरणम् ।

नत्याडर्हितः समस्तान्, मिथ्याज्ञानान्धतमगदियमकरान् । स्वोपशममयसारे, सुर्वे गंधेपतष्टीकाम् ॥ १ ॥

तस्य चार्द्धमागधभाषानिचद्धस्यादी षट् श्लोकाः, ततो गद्यावलीरूपं सूत्रम्, तत्रायः श्लोको यथा—

मन्वन्तु मोक्षत्वमवरंति, चतुश्चगंगंमि उत्तमं । सुहं जओ तियगगम्मि, दिदुमेगंतिअं न द्रु ॥ १ ॥

ननु त्रिष्टाः सर्वत्र नाखारम्भे मद्गुलार्थमिष्टदेयतास्त्रयं प्रेक्षायतां प्रपृच्छत्ये चाभिधेयसम्बन्धप्रयोजनान्युपन्यस्यन्ति, तत्किमितीह न तदुपन्यासः कृतः ?, उच्यते, कृत एव । तथाहि—मर्वज्ञा इति पदं भक्तिस्मन्त्रमात्ममत्तपदानामादात्तुपन्यन्नं देयतास्त्रयं व्यनक्ति । चतुर्वर्गे उत्तमं मोक्षमाख्यान्तीत्यनेन मोक्षशास्त्रलक्षणस्याभिधेयस्याक्षेपः । प्रयोजनसंबन्धी नु मामर्थ्यगम्यौ । तत्र कर्तुरनन्तरं प्रयोजनं सततं वेतसः श्रीसर्वज्ञोक्तस्यचिन्तनप्रवृत्तेर्दर्मभ्यानावाप्तिः सत्त्वानुग्रहश्च । श्रोतुमोक्षोपायपत्रिज्ञानम् । परम्परं तु द्वयोरपि निःश्रेयसावाप्तिः । सम्यग्ब्रह्मरूपायोपेयलक्षणो गुरुपर्यक्रमलक्षणो वा ।

सर्वे शास्त्रगुणाः, उपर्ये समयोत्तरास्त्रार्थपरिधाने मुञ्चिदं धेनि प्रथमः । द्वितीयस्तु ये श्रीगीरेण गर्भेन प्रकृषिता-
 अपर्ण एव पराशरागता इह निरुप्यन्त इत्येवंकुरः ॥ अथात्रतार्योऽभिधीयते—'गर्भशाः' प्रतिपूर्णाज्ञानालोकितयोक्ता-
 षोका अर्हन्तो धर्मापेकागमोक्षदक्षणे चतुर्वर्ते 'इष्टमं' प्रकृतं मोक्षं 'आख्यान्ति' वदन्ति, कुतः ? इत्याह—'यतखियते'
 धर्मापेकाशास्त्रे 'इ' निश्चितं 'एकान्तिहं' सुखं 'न हृष्टं' नावलोकित्रं, प्रकृमात्मर्षवेः ॥ १ ॥

अदेहि का मुष्मि क सुखसन्दोरसापताऽर्माकथं नैकान्तिहं सुखम् । इत्यानृक्याह—

परमात्र हेम्बनिअलो-इमं जीवा समञ्जितं । पुण्यकर्मं भवे टंति, सुहाभासेण गच्छिआ ॥ २ ॥
 एभ्यो वदानादेः 'ऐकनिगडोपने पुण्यकर्मं समर्भ्यं' कोऽर्थः ! नरामरसुखमन्तविदायित्वेन मोक्षगमनप्रतिपन्थक-
 र्वाभ्योवर्षनिदिहनिगदप्रतिमे सातवेद्यादिसुनकर्मसमूहं स्वीकृत्य 'जीवाः' प्राणिनो 'भवे' संसारे तिष्ठन्ति 'सुला-
 ना'शन विनश्यतेषु येषदिहेषु सुखेन 'गर्भिताः' सुखिनो चयमित्यहंयत्र इत्यर्थः । प्राद्यनिमिषानयेद्यमनन्तं हि मोक्षे
 सुख तस्यतस्यदेव सुखम् । सांसारिकं तु विषयजन्यं सुखाभासनेत्र, प्रतिगतित्वाद्युःससृष्टत्याद्य । यदि हि देयानामपीष्या-
 र्शरालोभादिजन्यदुःखविनिधं सुखं मधुरिग्यकराऽत्राऽथाराऽहननुडामाश्रयति, तर्हि किं वाच्यमन्येयाम् ? ॥ २ ॥
 एतान्मर्षेषु भोगादिस्तथनचैव सुखदयदातृचैत्रि तदत्रेनरथगव्यागारविमंरसुडानामनर्थप्राप्तिः प्रकृट्येत्याह—

अप्यात्र पपहं भेष, पराभंधारभं इहं । नहंता किर दीगंनि, अत्रने रकषणेऽयिभ्र ॥ ३ ॥

एत. ॥ ३ ॥ एतन्मर्षेऽत्रेनरथगव्यागारविमंरसुडानामनर्थप्राप्तिः प्रकृट्येत्याह—

६०. दुष्टं ३६, कामस्य प्रसंगात् का युक्तं । 'दुर्गतिदेतोः' दुर्गतिघाणस्य ॥ ४ ॥

लगत्युबलेवास्य पर्यन्तविरसस्य च कामस्य प्रसंगात् प्रदस्यतामाह—
इति त्रिवर्गं निरस्य मोक्षस्यैव प्रदस्यतामाह । मोक्षत्वं चिन्न पसंसति, जराभरणचञ्चिन्नं ॥ ५ ॥

नमहाऽनंतसुहं लीण-समगगदुःखसंतर्दं । जराभरणवर्जितं मोक्षमेव प्रसंसन्ति तुषा इति गम्यते ॥ ५ ॥
नमहाऽनंतसुहं क्षीणसमप्रदुःखसन्तर्दं जराभरणवर्जितं जराभरणवर्जितं चिन्ना ॥ ६ ॥

यस्मादेवं तस्मादनन्तसुहं क्षीणसमप्रदुःखसन्तर्दं—
समप्रति तत्राप्युपायं प्रकटयन्नाह—

लक्षंति तं पुणो सम्म-ज्ञानदिष्टिचरित्रः' इति समाहारेकत्वं पत्रम्यास्तत् । सम्यगित्यस्य प्रत्येकं संबन्धः । मोक्षम-
पुनःशन्दो वाच्यभेदे 'सम्यग्ज्ञानदिष्टिचरित्रः' इति समाहारेकत्वं पत्रम्यास्तत् । सम्यगित्यस्य प्रत्येकं संबन्धः । मोक्षम-
त्रयत्रिपर्ययनिवृत्त्यर्थं ज्ञानस्य भिष्याप्रतिपत्तिनिवृत्त्यर्थं दर्शनस्य अज्ञानपूर्वकाचरणनिवृत्त्यर्थं च चारित्र्यस्य सम्यगिति

विशेषणम् । ततश्च सम्यग्ज्ञानात्सम्यग्दर्शनात्सम्यग्चारित्र्याच्च 'आराधितात्' विधिनाऽऽभिव्यक्ताः सर्वकर्मभूयं कृत्या
जीवाः 'तं' मोक्षं लभन्ते ॥ ६ ॥ तत्रादौ सम्यग्ज्ञानस्वरूपरूपणाय सूत्रमाह—तस्य सम्यग्पुरुषरूपिआणं जहृष्टिषाणं
नत्साणं जे अवयोरे तं सम्मन्नाणंति भणणह ॥ 'तत्र' इति तेषु सम्यग्ज्ञानादिषु मध्ये सम्यग्ज्ञानं प्रकृत्यते—सर्वज्ञरूपितानां
'यथास्थितानां' नयप्रमाणप्रतिष्ठितस्वरूपणां 'तत्त्वानां' जीवाजीवादीनां योऽयवोपलसम्यग्ज्ञानमिति भण्यते । इह

यथास्थितानां नयप्रमाणप्रतिष्ठितस्वरूपणां 'तत्त्वानां' जीवाजीवादीनां योऽयवोपलसम्यग्ज्ञानमिति भण्यते । इह

‘त्रे अययोहे’ इत्यत्रैकारः ‘अत परसौ पुंसि मागध्याम्’ (सि० ८-४-२८७) इति लक्षणेन ज्ञेयः । अर्द्धमागधभाषाया
अभिमतत्वं देवतायतो मागपीत्क्षणास्यात्राहतत्वात् । एवमप्रेपि ॥ अथ तत्त्वानि कानि ? इति शिष्यप्रश्नाशङ्क्य तस्मान्मान्याह-
त्त्वाणि पुन सस पणस्ताणि । तंजहा—जीवा अजीवा आसवे षंधे संवरे निज्वरा मोक्ष्ये अ ॥ तत्त्वानि
पुनः सस ‘प्रज्ञप्तानि’ प्ररूपितानि तीर्थकरणधरेरिति गम्यते । अथवा प्राज्ञातीर्थकरादास्तानि प्राप्तानि गणधरेरिति
प्राज्ञाप्तानि । अथवा प्राज्ञैर्गणधरेस्तीर्थकरादास्तानि गृहीतानि प्राज्ञास्तानि । प्रज्ञया वा भव्यजन्तुभिरास्तानि प्राप्तानि
प्रज्ञाप्तानि । न हि प्रज्ञाविकर्तारिमानि प्राप्यन्त इति प्रतीतमेव । इत्स्त्वं तु सर्वत्र प्राकृतत्वात् । ‘तद्यथा’ इति तदुप-
न्यासार्थः । ‘जीवाः’ सुखदुःखोपयोगलक्षणाः । ‘अजीवाः’ तद्विपरीताः । आद्ययत्यागच्छति कर्मनिनेति ‘आस्रवः’
सुभासुभकर्मोपादानहेतुस्मादिः । ‘यन्धः’ जीवकर्मणोरत्यन्तमंश्रेयः । संवरणं ‘संवरः’ गुह्यादिभिरास्रवनिरोधः । निर्ज-
रत्वं ‘निज्वरा’ विपाकास्रपत्तो वा कर्मणां देशताः क्षपणा । ‘मोक्षः’ कृत्स्नकर्मक्षयादात्मनः स्वात्मन्यवस्थानम् । चशब्दः
तदुपपदे ॥ अथैतान्मेवं क्रमोपन्यासे को हेतुः ? उच्यते, सर्वस्य फलस्यात्माधीनत्वादादौ ‘जीवप्रहणम्’ । तदुपकारार्थत्वा-
त्तदनन्तरमजीवाभिधानम् । तदुभयविषयत्वादनन्तरमास्रवोपादानम् । तत्पूर्वकत्वादनन्तरं धन्यप्रहणम् । संवृतस्य वन्धा-
भाषाणाम्बलनीकताप्रतिपत्त्यर्थमनन्तरं संवरधनम् । संवरे सति निर्जरोपपत्तेस्तदन्तिके निर्जरामहणम् । अन्ते प्राप्य-
त्वान्मोक्षस्थान्ते वषनमिति । इह चाद्यवपन्थो मुख्यं संगारकारणमिति हेयो । संवरनिर्जरे मुख्यं मोक्षकारणं, मोक्षस्तु
मुख्यं साध्यमित्येतानि त्र्यंशुपादेयानि । इत्येवं त्रिष्यस्य हेयोपादेयतापरिज्ञापनार्थं मध्यमप्रस्थानान्पेक्षया संसेत्युक्तम् ।

अथः ५

अन्यथा भक्षेण क्षया ऽथः ५ । उच्यते—आद्यो विष्यादर्शनादिरूपः परिणामो जीवल्य, न चालमानं पुटन्याद्य
 रूपं जीवाऽजीवयोरेवान्येयामन्तर्भावः १, उच्यते—आद्यो विष्यादर्शनादिरूपः परिणामो जीवल्य, न चालमानं पुटन्याद्य
 मुक्त्वा कोऽन्यः १ । वन्यस्तु शुभाद्युभक्त्यमुत्सृजेत् जीवप्रेरानामेव धीरनीत्यद्वयः पिण्डवद्वाऽन्योऽन्यानुगमाभेदात्मकः
 संवन्धः, पुंस्रत्नानां चाऽजीवल्यं प्रतीतम् । संवरोऽव्याख्यनिरोधवृत्तौ । मोक्षोऽपि कृत्स्नकर्मविरहित आर्म्भेति । अन्यत्र
 निज्जंगा तु कर्मपरिशादो जीवकर्मणो यत्पार्थक्यमापादयति स्वगतया । मोक्षोऽपि कृत्स्नकर्मविरहित आर्म्भेति । अन्यत्र
 तु वन्दान्तर्भावपुण्यपापपृथग्विवक्षाए नवावि भणंति" इति सूत्र एव वक्ष्यति ॥ अथ ययोर्देवं निर्देय इति जीवल्यं
 पुण्यपापानां विभक्त्यविषयकत्वात् । तंजहा—मिद्धा अणंतनाणंदमणवीरिअसोरम्वल-
 प्रचिकटयिपुजीवान् विभजति—तत्तथ जीवा वुचिहा । तंजहा—मिद्धा अणंतनाणंदमणवीरिअसोरम्वल-
 जीवन्ति जीविव्यन्ति जीवितवन्त इति जीवाः—"ज्ञानाद्या भावतः प्राणाः, द्रव्यतथेन्द्रियादयः । जीवाः सुदर्शनानां,
 सिद्धाः संसारिणोऽपि च ॥ १ ॥" अथ प्रथमं सिद्धभेदानभिदधाति—तत्तथ सिद्धा अणंतनाणंदमणवीरिअसोरम्वल-
 कवणपगामहावभावाओ पगविहायि अणंतरपच्छिमभयस्वोयादिभेआओ पप्रसुविहा । तंजहा—तित्य-
 सिद्धा १ अतित्यसिद्धा २ नित्यगरसिद्धा ३ अतित्यगरसिद्धा ४ संयुद्धसिद्धा ५ पत्तोअयुद्धसिद्धा ६ बुद्ध-
 सिद्धा ७ इत्थिल्लिगसिद्धा ८ पुरिसल्लिगसिद्धा ९ ननुसगल्लिगसिद्धा १० मल्लिगसिद्धा ११ अयल्लिग-

लोकिअसिद्धा ९ इत्थिल्लिगसिद्धा १० मल्लिगसिद्धा ११ अयल्लिग-

लोकिअसिद्धा ९ इत्थिल्लिगसिद्धा १० मल्लिगसिद्धा ११ अयल्लिग-

सिद्धा १९ सिद्धिदिग्गसिद्धा १३ एगसिद्धा १४ अजेगसिद्धा य १६ ॥ तत्रेति सिद्धसंभारिणोर्मध्ये सिद्धा व्या-
 स्यायने—विभक्तिं स्त कृतकृत्या अभयन्, नेधन्ति स्व वाङ्गच्छन्नुनरात्पूर्या लोकात्ममिति सिद्धाः । अथवा सितं वद्धं
 आपते भस्मीकृतमप्यथारै कर्म येसं सिद्धाः, पुरोरतादित्वाद्रूपसिद्धिः । ते ष मर्षेऽप्यविशेषेणानन्तज्ञानादिलक्षणैकस्य-
 भावभाषादेरे विधा अपि अनन्तरो मुक्तिगतेः प्रागप्यवहितो वाः पश्चिमो भयलद्रूपी य उपाधिभेदो विशेषणप्रकारस्त-
 स्मात्प्रसदसविधाः । तपथा—तीर्थे चतुर्दिपश्चमसंभे इत्यंशे मति ये सिद्धास्ते तीर्थसिद्धाः १ । अतीर्थे तीर्थोऽभावे
 भुक्तिवादितीर्थेकृतो सप्तसन्तरोपु धर्मप्यवच्छेदे सति ज्ञानिस्मरणादिनाऽयासाऽपर्यगमार्गाः सिद्धा अतीर्थसिद्धाः, मरुदे-
 दीवभुनयो वा, तदा तीर्थस्थानुत्पत्तत्वात् २ । तीर्थकरसिद्धास्तीर्थकरत्वमनुभूय सिद्धाः ३ । अतीर्थकरसिद्धाः सामान्य-
 वेदविभेदे सति सिद्धाः ४ । स्वयंबुद्धाः सन्तो ये सिद्धास्ते स्वयंबुद्धसिद्धाः ५ । प्रत्येकबुद्धाः सन्तो ये सिद्धास्ते प्रत्येकबु-
 द्धसिद्धा ६ । स्वयंबुद्धत्वेकबुद्धदोष कोपुयपिश्रुतलिङ्गहृनो विशेषः । स्वयंबुद्धा हि बाह्यप्रत्ययमन्तरेणैय जातिस्मरणा-
 दिना बुद्धन्ते । प्रत्येकबुद्धास्तु बाह्यप्रत्ययेन वृषभादिना, करकण्डादियत् । उपपिस्तु स्वयंबुद्धानां पात्रादिर्दोदशधा ।
 प्रत्येकबुद्धानां सादरलक्ष्यवर्द्धो नवविधः, उपन्येन च रजोहरणमुत्तथेतिकारूपः । स्वयंबुद्धानां पूर्यापीतश्रुतं भयति या
 वेदा । प्रत्येकबुद्धानां तु निदमाद्भवत्येव, उपन्येनैसादशाद्गानि उत्कृष्टतोऽभिमतश्चपूर्याणि । लिङ्गप्रतिपत्तिस्तु स्वयं-
 बुद्धानां यदि पूर्यापीतश्रुतं सति ततो गुरमनाय एव, गण्डे च विदरन्ति । अप्यासि ततो देयता लिङ्गे प्रयच्छति गुरु-

१. "अप्यवहितो" कथं सिद्धा सिद्धिर्दोदश" इत्यपि एते सरसने । २. "व्यक्तिं" इत्यपि ॥

अवगततत्त्वान्निर्वाचिताः मन्त्रो

आचार्य

बुद्धा

भवन्ति । बुद्धा

अलिङ्गा वा भवन्ति । बुद्धा

अवगततत्त्वान्निर्वाचिताः

मन्त्रो

अवगततत्त्वान्निर्वाचिताः

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

अलिङ्गा वा भवन्ति । बुद्धा

अवगततत्त्वान्निर्वाचिताः

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

अलिङ्गा वा भवन्ति । बुद्धा

अवगततत्त्वान्निर्वाचिताः

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

अलिङ्गा वा भवन्ति । बुद्धा

अवगततत्त्वान्निर्वाचिताः

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

मन्त्रो

पसा ते असंयचहारिआ । जे पुण सुद्धमनिगोएहिंतो निगया सेसजीचेसु उप्पसा ते संययहारिआ । ते अ पुणोऽचि सुद्धमनिगोअसं पत्ताचि संययहारिअ चिअ भणंति ॥ इदमत्र हृदयम्-सर्वसंसारिणां प्रथममनादिकालादारभ्य सूक्ष्मनिगोदेव्वेवावस्थानं, तेभ्यश्च निर्गताः शेषजीयेपूत्पन्नाः पृथिव्यादिविधिव्यवहारयोगात्सांव्यवहारिकाः । ते च यद्यपि कदाचिद्भूयोऽपि तेव्वेव निगोदेषु गच्छन्ति, परं तत्रापि सांव्यवहारिका एव व्यवहारे पतितत्वात् । ये तु न कदाचित्तेभ्यो निर्गताः—“अत्थि अणंता जीवा, जेहिं न पत्तो तसाइपरिणामो । तेऽचि अणंताणंता, निओअयासं अणुहवन्ति” ॥१॥ इति वचनात्तत्रैवोत्पत्तिव्ययभाजस्ते तथाविधव्यवहारातीतत्वात्सांव्यवहारिकाः । इह च जीवानां द्वैविध्यं संयमंश्चिभव्याभव्याहारकानाहारकादिभिः प्रकारान्तरेरपि यथासंभयं वाच्यम् ॥ त्रिविधा धीपुंनपुंसगयेअभेएणं ॥ तत्र देया अमंखेयचर्पायुर्मनुद्यत्तिर्यश्च स्त्रीपुंसवेदाः । संखेयचर्पायुर्मनुप्यत्तिर्यश्च स्त्रियेदाः । शेषाः सर्वेऽखेकेन्द्रियाणा असंज्ञिपञ्चेन्द्रियावसाना नारकाश्च नपुंसकवेदा इति वेदत्रयभेदेन त्रिविधा जीवाः ॥ संजयअसंजयसंजयासंजयभेएणघा ॥ वाशब्दः प्रकारान्तरार्थः, संयताः सम्यक्सावद्ययोगेभ्य उपरताः प्रमत्तादिगुणस्थानरुचर्त्तिनः । असंयताः संयमरहिता मिथ्यादशः सास्वादाना मिश्रा अचिरतसम्यग्दृष्टयश्च । संयतासंयताः देशचिरताः । ततो द्रव्यसमाने संयतासंयतासंयतासंयतासैहेनुभिर्योभेदो विशेषस्तेन ॥ भव्याभव्यजाइभव्यपिगप्पेण घा ॥ वाशब्दः प्राग्वत् । भव्याभव्यजातिभव्यैः कृत्वा यो विकल्पो भेदस्तेन ॥ एतदेव व्यनक्ति—तस्य भव्या सिद्धिगइजोगा, इअरे अभव्या, जार

भव्या पुण ने जे जाईप भव्या न उण कयापि सिद्धिहति । मणिअं च—सामगिगअसायाओ, यवहारि-
 अरामिअप्येसाओ । भव्यापि ते अणंता, जे सिद्धिसुहं न पायंति ॥ १ ॥ दूरेडदूरे वा युक्तिपरिथेण भवि-
 व्यन्तीति भव्याः । तद्धिपरीता अभव्याः । जातिभव्याः पुनले ये जाल्या भव्या न पुनः कदाचिमेत्यन्ति । गणितं चेति
 अथार्थश्च स्पष्ट एव । इह च सम्यग्दृष्टिमिव्यादृष्टितम्यग्मिथ्यादृष्ट्याद्विभिविध्यन्तरैरिति
 पृथग्निर्णयमाधोपन्यासार्थम् । गाथार्थश्च स्पष्ट एव । इह च सम्यग्दृष्टिमिव्यादृष्टितम्यग्मिथ्यादृष्ट्याद्विभिविध्यन्तरैरिति
 यथागमं त्रैविध्यं भावनीयम् । एवं चातुर्विध्यादिव्यति विध्यन्तरता यथासंभवं वाच्या ॥ चउल्लिहा नारयाङ्गवच-
 उक्त्वासायाओ ॥ नारकादिगतिनामकमोदयात्रारकास्तिर्यगो मनुव्या देयाश्चेति चतुर्विधा जीवाः । स्त्रीपुंनपुंमकवेदा-
 अयंदाश्चेति वा चातुर्विध्यम् । तत्रायेदा वेदस्योत्तरमितत्यात्क्षणितत्याद्वाऽनियुत्तियादरादयो प्राच्याः ॥ पंचयिहा इगदु-
 त्तिचउपंचिदियत्तेणं ॥ एकेन्द्रियादितेन पञ्चविधाः प्रतीता एव ॥ छट्टिवहा पुत्रयीआउतेउयाउचणएकइतसका-
 मरुत्पणानं ॥ मरुत् ॥ मरुत्विहा जहा—किण्हाइछेत्तेसापरिणया अजोगिकेयलित्ते अलेमा य ॥ छट्टियते छिट्टियते
 कर्मणा मह जीवो यकाभिला लेश्याः । कृष्णनीलकापोत्तेजापन्नशुक्लवर्णद्रव्यमाहाव्याजीवस्यानुमाः शुभाश्च परिणामविशे-
 षाः । उक्तं च—“कृष्णादिद्रव्यसत्त्विव्यात्, परिमाणो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्रायं, लेश्यागदः प्रयुज्यते ॥१॥” कृष्णादि-
 द्रव्याणि तु मकलकर्ममकृत्तिनिस्व(प्य)न्दभूतानि । तासां तु स्वरूपम्—“मूळं १ साह २ पसाहा ३, गुच्छ ४ फळे ५ पडिअज-
 म्नु ६ भक्कणया । मयं १ माणुम २ पुरिसे ३, साउह ४ हुग्दन्त ५ धणहरणा ६ ॥१॥” इति गाथोफट्टान्तद्रयाद्भावावनीयम् ।
 ततश्च कृष्णनेश्यापरिणता नीलेश्यापरिणता इत्याद्यभिलाषेन पइ भेदाः । अयोनि केयलित्ते लेश्यातीता इति मत्तमो भेदः ॥

अद्विविहा जहा—अंड्या १ पोअया २ जराज्जा ३ रसया ४ संसेइमा ५ संमुच्चिमा ६ उन्निमा ७ उववाइआ य
 ८ ॥ अण्डाज्जाता अण्डजाः पक्षिगृहकोकिलामत्स्यसर्पादयः । पोतो जरायुरहितो गर्भः पोतरूपा जायन्ते पोतजा हलि-
 श्याविच्छशशारिकादयः । जरायूी गर्भवेदने जातालद्वेष्टिता इत्यर्थो जरायुजा मनुष्यगोमहिव्यादयः । रसाज्जाता रसजा
 मधतक्रारनालादिभवाः कीटाः । संस्वेदाज्जाताः संस्वेदजा मातृगुणयूकाद्याः । संमूर्च्छनं संमूर्च्छलेन निर्पृक्ताः सम्मूर्च्छमाः
 शलभपिपीलिकामक्षिकाशालूरादयः । उद्भेदाद्भूमिभेदाज्जाता उद्भेदजाः पतङ्गखड्गरीटादयः । छपपाते देवरायनीयादौ
 भवा औपपातिका देवा नारकाश्चेति । देवनरतिर्यग्नारकाणां पर्यासापर्यासत्वेनाप्यष्टविधा जीवा याच्याः ॥ नचविहा
 जहा—पुढवीआउतेउवाज्वणससई धित्तिचउपंचिदिआ य ॥ सुवोधम् ॥ एए धिअ पंचिदिआणं सत्तिअस
 सिभेअचिताए दसचिहा ॥ एत एव पूर्वोक्ता नव पयेन्द्रियाणां संश्रयसंज्ञिभेदचिन्तायां दत्तविधाः । तथाहि—पृथि-
 व्यसंज्ञोवायुवनस्पतयो द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः संश्रयसंज्ञित्वेन द्विविधाः पयेन्द्रियाश्च ॥ एकारसहा जहा—सुप्तुमयाप-
 रत्तेणं दुभेआ एगिदिआ २ धित्तिचउरिदिआ ५ जलथलनहयरभेआ पंचिदिअतिरिआ ८ मशुआ ९ देवा
 १० नारया य ११ ॥ सूहमा वादराश्चेति द्विविधा एकेन्द्रियाः, द्वित्रिचतुरिन्द्रिया निर्विशेषणा एव त्रयः, जलचरस्य-
 लचरनभश्चरभेदास्त्रिविधाः पथेन्द्रियतिर्यग्वा, तत्र जलचरा मत्स्याद्याः, स्थलचरा गयाद्याः, नभश्चरा गुभाद्याः, मनुजा
 देवा नारकाश्च ॥ चारसविहा पुण पुब्बदंसिआणं छफायाणं पञ्चत्तापञ्चत्तेणं ॥ पट्टायाः पृथिव्यरोजोवायुवनस्प-
 तित्रसलक्षणाः, तेषां पर्यासापर्यासत्वेन द्वादशविधा जीवाः । तत्र—“आहारसरिदिअ-पञ्चत्तो आणपाणभासमणे ।

चत्तारि पंच छव्यिय, पर्णिदियविपलसत्रीणं ॥ १ ॥” इति गाथोक्तस्य स्वयोगपर्यायोसिद्धिः परिपूर्णाः पर्यासाः, इतरेऽप-
 र्यासाः ॥ तेरसचिहा जहा—एमे सुष्टुमनिगोअरुवे असंघयहारिए भेण धारससंघयहारिआय । ते अ इमे-
 पुदयीआउतेउयाउनिगोआ सुष्टुमथायरत्तेणं इदुभेआ पत्तेययणण्हं तमा य ॥ इयमज भायना—सांघ्ययहारि-
 काऽसांघ्ययहारिकत्वेन जीयानां द्वैविध्यं प्राग्दर्शितम् । तत्रासांघ्ययहारिको रात्रिक एव सूक्ष्मनिगोदालामेवासंघ्यय-
 हारिकत्वात् । सांघ्ययहारिकभेदारुणु द्वादश, ते चेमे—गृधिष्यादयः पत्र्य सूक्ष्मयादरत्तया द्विद्विभेदाः, प्रत्येक्यनस्पतय-
 त्रसाश्च ॥ यउदसचिहा जहा—सुष्टुमपायरा पर्णिदिआ २ पित्तिचउरिदिआ ५ असन्निसत्तिमेआ पर्णि-
 दिआ पण सत्तचि पञ्चत्ता अपञ्चत्ता य ॥ स्पष्टम् ॥ इह चतुर्देशविषयमन्यथापि बोद्धव्यम् । यथा—गृध्ययधेजो-
 वायुवनरपत्नीनां प्रत्येकं सूक्ष्मयादरत्वाद्दशधा स्यावराः, द्वीन्द्रियादित्वेन चतुर्जो व्रजाश्च । यद्वा गृध्ययधेजोवायुवनरप-
 तयो, द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः, जलस्यलस्यचारित्वेन त्रेधा तिर्यग्धाः, सुरा नरा नारकाश्चेति ॥ गुणस्थानभेदेन चतुर्दशनि-
 पत्यं सूत्रेणयाद्—अहवा मिच्छरिद्धी १ सासायणसम्मरिद्धी २ सम्मामिच्छरिद्धी ३ अचिरयसम्मरिद्धी ४
 देसचिरए ५ पमत्तासंजए ६ अपमत्तासंजए, निअट्टिपायरसंपराण ८ अनिअट्टिपायरसंपराण ९ सुष्टुमसंप-
 राण १० उवसंतकसाययीअरायउउमत्थे ११ लीणकसाययीअरायउउमत्थे १२ सजोगिकेवली १३ अजो-
 गिकेवली अत्ति १४ यउदसगुणट्टाणयट्टित्तेणं यउदसहा जीवा ॥ अथयाशब्दो युक्तयन्तरघोतने मिथ्या विपर्यस्ता

१ “भेलादि” इत्यपि ॥

दृष्टिरर्थव्यणीतवच्यप्रतिपत्तिर्यस्य स मिथ्यादृष्टिः १ । आयमौपनसिकसम्यक्त्वलाभलक्षणं सादयत्यपनयतीति नैरुक्ते
 यसादृष्टोपे आसादनमनन्तानुबन्धिकपायधेदनं तेन सह वर्तते इति सासादनः । अथवा सह सम्यक्त्वलक्षणरसास्वाद-
 लेन वर्तते इति सास्वादनः स चासौ सम्यग्दृष्टिश्च सासादनसम्यग्दृष्टिः सासादनसम्यग्दृष्टिः । अयं हि तदा भवति,
 यदाऽन्तरकरणं कृत्वा प्रासौपनसिकसम्यक्त्वः कश्चिदान्तर्मुहूर्त्तिसमामुपशान्ताद्वायां जघन्येन समयरोपायामुत्कृष्टतः
 शब्दवद्विबाधेनायामनन्तानुबन्धिकपायोदयं प्राप्य मिथ्यात्वाभिमुखः सम्यक्त्वमुद्गमंस्तद्रसमास्वादयति । उपशमश्रेणिप्र-
 तिपत्तितो वा कश्चित्सासादनत्वं यातीति कर्मप्रन्धिकमतम् । सिद्धान्तमते तु श्रेणोः समाप्तौ प्रतिपत्तितः प्रमत्तगुणस्था-
 नऽप्रमत्तगुणस्थाने वा तिष्ठति । कालगततु देवेष्वधिरतो भवति, सासादनोत्तरकालं चावश्यं मिथ्यात्वं गच्छति २ ।
 सम्यक्त्वं मिथ्या च दृष्टिर्यस्य सम्यग्मिथ्यादृष्टिः, स चैवं भवति-इह जीवोऽन्तरकरणलब्धीपशमिकसम्यक्त्वेन मिथ्या-
 यमोहनीयं कर्म शोधयित्वा शुद्धार्द्धविद्युद्धाऽपिद्युद्धरूपपुद्गाग्रयत्वेन स्थापयति, तन्मथ्याच्च यदार्द्धविद्युद्धपुद्गादयस्तदा
 विनोत्तरसंशु रागद्वेषाभावात्सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वमान्तर्मुहूर्त्तिकं लभते, परतश्चावश्यं सम्यक्त्वं मिथ्यात्वं वा गच्छति ३ ।
 अरिर्नोऽप्रत्याख्यानारणरूपायोदयादल्पामपि विरतिमप्रतिपन्नः स चासौ सम्यग्दृष्टिश्च अविरतसम्यग्दृष्टिः, स चौप-
 नसिकसम्यग्दृष्टिः क्षायोपनसिकसम्यग्दृष्टिः क्षायिकसम्यग्दृष्टिः ४ । देशात् स्थूलसूक्ष्मरूपजप्राणातिपातादिकास्त्रिगुप्तो
 देशविरतः, सर्वधिरतस्तु प्रत्याख्यानारणरूपायोदयाद्वाप्ति ५ । संज्वलनकपायनिद्राचान्यतमममादयान् प्रमत्तः, सर्व-
 सापचयोपेभ्यः सम्पुण्ड्रला गंयतः, ननसथासौ संयतश्च प्रससंपंयतः ६ । निद्रादिप्रमादरहितोऽप्रमत्तः, न चासौ संय-

तद्वाऽप्रमत्तमं यतः ७ । निवर्त्तनं निवृत्तिः । अस्मिन्गुणस्थानेऽन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणे नानाजीयानाश्रित्यासंख्येयत् । काकानयने-
 न्नप्रमाणानां प्रतिममर्थं यद्योचरमधिकानामध्यसायस्थानानां प्राच्यमाणत्वाद् युगपत्प्रविष्टानां जीवानामन्योन्यमध्यव-
 सायस्थानस्य व्यावृत्तिर्नानात्वमिति यावत्, तद्योगात्सूर्यकषाययेदनाद्य निवृत्तिर्वाद्दरमम्परायः । एतद्गुणस्थानवर्त्ती
 चापृथ्वीणां स्थितिघातरसपातगुणश्रेणिगुणसंक्रमस्थितिवन्धानां पद्यानां पदार्थानां निर्वर्त्तनादपूर्वकरणोऽप्युच्यते । क्षण-
 उपशमकश्चेत्ययं द्विधा । क्षणोपशमनार्हेत्यार्थमुच्यते, राज्याहर्दुःखभारराजवत्, न पुनरस्मी क्षणवत्युपनिगमयति वा ८ । न
 विद्यते निवृत्तिः पूर्वोक्तस्यरूपाऽस्येत्यनिवृत्तिः । अस्मिन्गुणस्थानेऽन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणे प्रतिममयमेकैकस्यैवाध्यवसायस्थानस्य
 प्राच्यमाणत्वाद्युगपत्प्रविष्टा बहुवोऽपि तदेवाध्यवसायस्थानमनुवर्त्तन्त इत्याशयः । अनिवृत्तिश्चास्मी वाद्दरमम्परायश्चा-
 निवृत्तिर्वाद्दरमम्परायः, क्षणकोपशमकतया द्वैविध्यमस्य ९ । गूहमः किंठीकृतो लोभात्यः सम्परायो यस्य स गूहमसम्प-
 रायः, सोऽपि क्षणक उपशमकश्च १०-१ भस्मच्छन्नाग्निवत्पुनान्ताः कषाया यस्य स उपनान्तकषायोऽत एव वीतरागः
 स चास्मी छद्मस्यश्च ज्ञानावरणीयादिघातिकर्मोदयवानुपनान्तकषायवीतरागच्छद्मस्यः ११ । एवं सर्वथाप्यभावात्प्रसक्तुषायः
 क्षीणकषायवीतरागच्छद्मस्यः १२ । योगो व्यापारः, उक्तं च—“काथयाज्जनःकर्मयोगः” सहयोगेन वर्त्तन्ते ये ते मयोगा
 मनोयाफायाः, ते यस्य विद्यन्ते स सयोगी, स चास्मी केवली च केवलज्ञानदर्शनवान् सयोगिकेवली १३ । योगः पूर्वो-
 न्नोऽभ्यास्तीति योगी न योगी अयोगी स चास्मी केवली चायोगिकेवली १४ । चक्षुश्चः समुच्चये इत्युक्तप्रकारेण चतुर्दश-
 गुणस्थानवर्त्तित्येन चतुर्दशधा जीयाः । तनु गुणस्थानशब्दस्य कोऽर्थः १, उच्यते, गुणा ज्ञानदर्शनधारित्ररूपा जीयस्व-

भावविशेषाः, तिष्ठन्ति गुणा भ्रस्त्रिस्त्रि स्थानं, गुणानां स्थानं गुणस्थानम्, ज्ञानादिगुणानामेव शुद्धयशुद्धिप्रकर्षीपकर्षी-
 शतः शरुपभेदः । कथं तर्हि मिथ्यादृष्टेर्गुणस्थानता !, वक्ष्यते, कस्याश्चिन्मनुष्यपश्चादिप्रतिपत्तेरचित्तधत्वात्, न चैवं
 तदपेक्षया सम्यग्दृष्टिरस्यापि प्रसङ्गः । यतः कृत्स्नमपि प्रवचनार्थमभिरोचयमानस्तन्नैकाक्षरारोचनेऽपि मिथ्याहृष्टिरेव,
 भावति स्वयं प्रत्ययनासात् । निगोदावस्थायां तु श्वेतन्यमात्रगुणभावाद्गुणस्थानतेति ॥ एवमेकह्यादीनाचतुर्दशभ्यो नि-
 र्तर आपभेदानभिधाय संक्षिपत्ताह—एवं बुद्धिमतेर्हि सिद्धं तानुसारेण अपेक्षया जीवमेवा परुवियव्या ॥
 श्वम् ॥ परुपला पुनरेवम्—एकद्वित्रिषुभ्योऽन्द्रियाणां भव्याभव्यजातिभव्यत्वभेदः पञ्चदशविधा जीवाः । अण्डजा-
 दीनामशानां पर्याप्तापर्याप्तत्वेन षोडशविधाः, इत्यादि यथागममुद्देश्यम् । प्रसिद्धत्वाद्द्वात्रिंशद्विधा वच्यन्ते, तत्संद्वाहिका चैवं
 पूर्वैरेवसांता गाथा—“पुढविदगभ्रगणिमारुभ्र-पणसङ्गंवा पर्णिदिआ चउहा । वणपत्तेआ विगला, दुविहा सर्वेयि वत्तीसं
 ॥ १ ॥” दृधिपुदशामिमारुतसाथारणवनसतयः सूक्ष्मवादरपर्याप्तापर्याप्तत्वेन पञ्चेन्द्रियास्तु संशयसंज्ञिपर्याप्तापर्याप्तत्वेन
 वल्लकं चतुर्दधाः, प्रत्येकजनस्पतिद्वित्रिचतुरिन्द्रियाः पर्याप्तापर्याप्तत्वेन द्विभेदाः, सर्वे द्वात्रिंशत् ॥ अथैतेषां जीवानां
 भवस्थितिवभृत्तिकं किञ्चिदाह—अह पर्याप्तं जीवानां संवेद्येणं भवद्विई परुविज्जइ । तंजहा—पुदंवीए धावीसचा-
 समरमसां ठिई पणगला, जटसस सत्तवामसइस्सा, अगणिस्म तिणिण दिणगलि, वाउस्स पत्तेअवणस्स-
 णो अ तिणिण द्म ए वासुसइसगाइ ॥ भये नारकादित्रन्मनि तिष्ठन्ति जन्तवो यया कर्मपरिणत्या सा भवस्थिति-
 तादुत्तिव्यं । एवं एवम् ॥ एषा खान्ततोष्ठा गर्वणि स्थितिः पृथिवीकायिकादीनां वादरपर्याप्तविशेषणवित्तिष्ठानाप्र-

लृष्टा वाच्येत्याह—एसा सव्याधि वायरपञ्चराणं एपरिं उफोसा डिई ॥ प्रत्येकचनरपतेः सूदमत्वाभागेन व्यव-
च्छेद्याभावाद्वाटरविशेषणं त्यक्त्वा पर्याप्तत्वेनैव विगिष्टता स्वयं भावनीया ॥ अथ पर्याप्तानां द्विन्द्रियादीनामाह—अह
पञ्चराणं षेइंदियाईणं भण्णह—येइंदियाणं पारसचासा, तेइंदियाणं अउणाचन्नदिगाणि, चउरिंदियाणं
छम्मासा ॥ स्पष्टम् ॥ पयोन्द्रिया द्विधा संश्लिष्टोऽसंश्लिष्टश्च, गर्भजाः संश्लिष्टा, सम्मूर्च्छिता अमंश्लिष्टाः । तत्रामंश्लिष्टो-
न्द्रियतिरथां स्थितिमाह—असच्चिपंचिदिअतिरियाणं जलपराणं पुण्यकोडी, पलपराणं न्गपराणं च चउरा-
मीई पाचचारी अ वाससहरसाइ ॥ पर्याप्तविशेषणं पूर्वपूवादनुवर्तनीयम् । अमंश्लिष्टोन्द्रियतिरथांमिति जलस्यलल-
षरेदु योग्यम् । ततोऽयमर्थः—पर्याप्तानामसंश्लिष्टोन्द्रियतिरथां जलचराणां मास्यादीनां पूर्वकोटिल्लृष्टा स्थितिः । तेषां चि-
धानामेव स्थलचराणां चतुरशीतिवर्षसहस्राणि । ताहचानामेव लचराणां षडाकादीनां द्विसप्ततिवर्षसहस्राणीति । इह
च स्थलचरास्त्रिधा । चतुष्पदा गवादयः । उरःपरिसर्पाः सर्पजातयः । युजपरिसर्पा गोधानकुलादयः । तंत्रेयं पूर्वोक्त
चतुरशीतिवर्षसहस्रात्मिका स्थितिश्चतुष्पदानामेव । उरःपरिसर्पाणां तु त्रिपञ्चाशद्वर्षसहस्राः । युजपरिसर्पाणां द्विचत्वारिंश-
द्वर्षसहस्राणीति समयोक्तो विज्ञेयः ॥ समग्रति संश्लिष्टोन्द्रियतिरथांमाह—सच्चिपंचिदिअतिरियाणं जलपरपलपर-
न्गपराणं जहासंखं पुण्यकोडी, पलिओयमतिगं, पलिओयमासंखभागे अ ॥ पर्याप्तानामित्यनुवर्तते । पर्याप्तसं-
श्लिष्टोन्द्रियतिरथां जलचराणां पूर्वकोटिः । तेषां विधानामेव स्थलचराणां पत्योपमश्रिकम् । एतच्चतुष्पदानेयाश्चिल्योक्तम् ।

१ “नाहविशेषणानामेव” इति पाठः । २ “तेन उक्तस्या च—” “तत्रोक्तम्—” इत्यपि पाठः । ३ “ताहविशेषणानामेव” इत्यपि पाठः ॥

तु इयिहापि अंगुलासंश्लेषभागे ॥ उष्णार्थम् ॥ तथा—देवाणं सस्तरयणी । नेरहआणं पंचयणुसपाणि ॥ ओष-
पयनमिदम् । विनेषपिन्तायां तु भयनपतिव्यन्तरग्योत्तिकेपु सौधर्मेक्षानकल्पयोश्च देवानामवगाहना सप्त रत्नयो हस्ता
इत्यर्थः । ततः परं द्वयोर्द्वयोर्द्वयोश्चतुर्षु च कल्पेषु त्रैवेयकनवकंऽनुस्तरपत्रके च क्रमेण षट् पत्र्य वत्पारत्नयो द्वावेकश्च हस्त
इति । तथा रत्नप्रभायां नारकाणामवगाहना सप्त धनूंषि त्रयो हस्ताः षडङ्गुलानि । सैव शर्कराप्रभाद्विपु द्विगुणद्विगुणा
धायत्तमत्तमःप्रभायां पत्र्य धनुःशतानीति । पैमानिकदेवानां स्थित्यनुसारेण नारकाणां त्रैकाक्षपत्र्याशाम्प्लटेपु योऽवगा-
हनाविनेषः स इह प्रन्थर्गारयभयात् प्रतन्यते । इयं देवनारकाणां स्वाभाविकदेहस्योत्कृष्टाऽवगाहना । जयन्या त्रुपपात-
कालेऽङ्गुलासंश्लेष्यांशप्रमाणा । उस्तरवैक्रियदेहस्तु देवानामुत्कर्षतो योजनलक्षम् । नारकाणां स्वाभाविकाद्विगुणः ।
त्रयन्यतरत्नभयंपामप्यहुत्संश्लेष्येयभागमात्र इति ॥ सम्प्रति जीवतच्चाश्रितवफक्यस्य बाहुल्यात्क्रियदत्र वफुं शक्यमिति
सिद्धान्तोदपेरवधार्यमित्याह—चिद्भोगाहणायिसया चिसेसा कायठिई पाणा पञ्चत्तीओ लेसाओ इचाइअं
सुअसागराओ विआणिअन्व ॥ निगदसिद्धम् । नवरं कायस्थितिर्मृत्वा मृत्वा तत्रैव चिवक्षिते पृथिवीकायादाबुत्पाद-
तोऽवस्थानम् । तत्र पृथिव्यसेजोवापूनां कायस्थितिः प्रत्येकमसंश्लेष्या उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः । यनस्पतिकालेस्वनन्ताः । द्वित्रि-
चतुरिन्द्रियाणां प्रत्येकं संश्लेष्याता वर्यसहस्राः । पत्रेन्द्रियतिरथां मनुष्याणां च संश्लेष्यासानां तस्राष्टौ वर भया इति । तथा
प्राणाः पत्रेन्द्रियत्रिविधयलनिःश्यासोष्णसायुर्लक्षणा दश, ते वैकष्ट्रिचिचतुरिन्द्रियाऽसंश्लेष्येन्द्रियेषु । क्रमात्पत्रुत्पादस-

१ --"पु ययोत्तरं द्विगुणद्विगुणा सप्तममःप्रभायां षट् पत्र्यःशतानि भवन्ति" इत्येवंक्तोऽपि पाठः । प. "हस्तादिः" इत्यपि ॥

साष्टनवदशसंख्याः स्युः । आदिचन्द्रायोनितुलादिसप्तदहः ॥ अथ चतुर्दशविधजीवप्ररूपाणाप्रस्ताये यानि चतुर्दशगुण-
 स्थानान्युक्तानि, तेषामवस्थानं कालप्रमाणं विवक्षुराह—इआणि मिच्छदिष्टिपर्मिर्दणं चउद्रस्रणहं गुणठाणाणं
 ठिइकालं दंसिज्जइ ॥ स्पष्टम् । मिथ्यात्वस्य भद्रत्रयेण स्थितिकालमाह—मिच्छत्तस्स तिविहे ठिइकाले पण्णसे । अन्यी
 नंजहा-अणाइअणंते १ अणाइसंते २ साइसंते अ ३ ॥ अभव्यानां मिथ्यात्वस्याचन्तरहितत्वात्प्रथमो भद्रः । अन्यी-
 दां भद्रा भव्यानाम् । पतदेवाह—तत्थ अमव्या पदमे मंगे, भव्या इइअतइएसु ॥ भव्यानां भद्रद्वयं मायय-
 द्वाह—अणाइमिच्छदिष्टिस्स भवस्स सम्मत्ताभाभे मिच्छत्तस्स अंतमायाओ अणाइसंतरो । जे पुण लब्धस-
 म्मत्ते मिच्छत्तं गच्छइ, मिच्छत्ते अ जहणेणं अंतोसुदुत्तं उफोसेणं देग्गणमइपुग्गलपरिअट्ठं ठाऊणं पुणेोयि
 सम्मत्तं पयाइ, तस्स साइसंतं मिच्छत्तम् । यस्सनादिमिथ्यादष्टिर्भव्यत्स्य भव्यत्वान्यथापुपत्तेरवयं सम्यक्त्व-
 लाभे मिथ्यात्वस्यान्तभावादनादिसान्तत्वम् । यस्स्यनान्तमुहत्तंमुकर्तस्त्वाशातनादिपापबहुलतया देनोनमर्त्तपुत्रलपरावत्तं
 तस्य तदा मिथ्यात्वं प्रादि । तत्र चासौ जयन्तेनान्तमुहत्तंमुकर्तस्त्वाशातनादिपापबहुलतया साधनन्तं तु न स्यादव-
 पुत्रलपरावर्ताई स्थित्या पुनरपि सम्यक्त्वं प्रयाति, तदा सान्तमिति मिथ्यात्वं सादिसान्तम् । साधनन्तं तु न स्यादव-
 यतः प्रतिपत्तितस्यदृष्टीनामेव मिथ्यात्वं प्रादि तच्च सान्तमेव । इतिशब्दो मिथ्यात्वभद्रत्रयवफुल्यतासमाप्ती ॥ तथा—
 माम्मायणं छावलीपमाणं । तं च अणंताणुबंधिकसाओवप उवसमिअसम्मत्तं यमंतस्स मिच्छत्तामपत्तास्स

१ "परो द्वौ भव्यानाम्" इत्यपि पाठः ॥

अथ ॥ प्राग्भारितमद्य ॥ अधिरपरमत्तस्य षड्काले साहिआइं तिचीसं सागरोयमाइं ॥ अनुत्तरसुरेषु त्रय-
विशतभ्यागरोपमानि । ततद्वयुत्वा चात्रोत्पत्तो विरविदाभादर्वागधिरतसम्यग्दृष्टिरेवेति साधिकल्पम् ॥ तथा—देसवि-
रपाम मज्जोगिकेष्वदिणो अ देगृणा पुष्वकोडी ॥ गर्भस्यस्य सातिरेका नय मासाः । जातोऽपि चाष्टौ वर्षाणि चिर-
सन्ति । तत ऊर्ध्वं प्रतिपत्तदेशाधिरतिर्यक्तिकर्मक्षयादुत्पन्नकेवलो वा यः पूर्व्यकोटिं जीवति, तस्यायं स्थितिकालः ॥ तथा—
अर्जागिकेष्वदिरस्य स्रष्टुपंचपरवरुपारमेत्सं ॥ अनतिद्रुतचिडम्बिततया अइवमृदृलक्षणपयइहस्वाक्षरोच्चारप्रमाणोऽयोगि-
कालः । स्थितिकालस्तदूर्ध्वं मुक्तिमाप्तेः ॥ तथा—मीमस्म पमत्तार्इणं च सत्तणहं अंतोमुष्टुत्तं ॥ पयामदानां प्रत्ये-
कस्यैव पुण सागतायणस्य पमत्तार्इणं च षण्हं पफसमण ॥ निगमयन्नाह—एसे उफोसओ षड्काले ॥ स्पष्टम् ॥
गिकेष्वदिरस्य अजहृदुकोगे पुषुत्ते विअ काले ॥ स्पष्टम् ॥ मेसाणं षण्हं अंतोमुष्टुत्तं ॥ अजो-
विशतस्रस्विवरतर्शीलभारमयोगिकेष्वदिनाम् ॥

॥ इति ममयमार्टीकायां लीपतस्यनिरूपणो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

१ "पूर्व्ये" इत्युक्त्यायं" इति स्थितेऽपि पाठः ॥

॥ अथाजीवतत्त्वं प्ररूप्यते ॥

अजीवा पंचविहा पण्णत्ता । तंजहा—धम्मतिथकाण १ अघम्मतिथकाण २ आगामतिथकाण ३ पुग्गल-
 तिथकाण ४ काले ५ अ ॥ जीवानां पुद्गलानां च स्वत एव गतिक्रियापरिणतानां तत्त्वभात्रपरणात्तत्त्वभात्रपोषणा-
 धर्म्मः, अन्वयश्चेह प्रदेशस्तेषां कायः सद्गतोऽस्तिकायः, ततो धर्म्मश्चामात्रस्तिकायश्च धर्म्मस्तिकायः मकल्लोक्कब्ब्यापी
 अमंल्येयप्रदेगात्मकोऽमूर्त्ती द्रव्यविशेष इत्यर्थः १ । जीवपुद्गलानामेव तथैव गतिपरिणतानां तत्त्वभावेऽपरणादधर्म्म-
 स्मिन्पुष्टम्भकृत्वात्तस्य, स चासावस्तिकायश्च अघर्म्मस्तिकायः । किमुक्तं भवति ?—जीवपुद्गलानां स्थितियरिणामपरिण-
 तानां तत्परिणामोपष्टम्भकोऽमूर्त्तो लोकब्ब्यापी असंख्यातप्रदेशात्मकोऽधर्म्मस्तिकायः २ । लोकमात्रत्वं चानयोरेतदवष्ट-
 ट्थाकारादेशस्यैव लोकत्वाद्, अलोकब्ब्यापिल्ले स्यनयोऽजीवपुद्गलानामपि तत्र चारप्रमद्ने तस्यापि लोकत्वायाश्लेः । तथा आडिति
 मयोद्दिद्या तन्मद्नेऽपि स्वस्वरूपेऽवस्थानतः सर्वथा तत्स्वरूपाप्रसिद्धाणया काशन्ते स्वभावलाभेनावस्थितिकरणेन च
 दीप्यन्ते पदाधर्मार्था यत्र तदाकाराम् । यदा त्वभिविधावाद् तदाङ्किति मर्वाभावाभिब्व्या स्याकाशते प्रतिभासते इत्याकारो,
 तच्च तदस्तिकायश्चाकारास्तिकायः, लोकालोकब्ब्यापी अनन्तप्रदेशात्मको द्रव्यविशेष इत्यर्थः ३ । पूरणगलनधर्म्मोर्णाः
 पुद्गलाः परमाण्वाटयोऽनन्तानुरक्तधर्म्मपर्यन्ताः । एते हि फुल्लश्चिद्द्रव्याद्गलन्ति चिगुयन्ते, किञ्चित्तु द्रव्यं स्वसंयोगतः पूर्यन्ति
 गतं कर्णन्ति, पुद्गलाश्च तेऽस्तिकायश्च पुद्गलास्तिकायः ४ । कलनं समस्तवस्तुलोमस्य संख्यानमिति कालः । अथवा कल-
 नात् कर्णन्ति, पुद्गलाश्च तेऽस्तिकायश्च पुद्गलास्तिकायः ५ । कलनं समस्तवस्तुलोमस्य संख्यानमिति कालः । अथवा कल-

१ प्रदेशेनेति कातरः । प्रदेशेष्वभावात्स्यालिकायत्याभावः । अतीतानागतसमयानां विनष्टानुत्पन्नत्वेन प्रज्ञापकरूपणा-
 २ कान यत्प्रमाणसमयरूपत्वैकत्वं कालप्रदेशस्य भावात् । यद्येवमावटिकामुहूर्त्तादिप्ररूपणाया अव्यभायप्रसङ्गः, तेषामसं-
 ३ रूप्यगमथापानप्रकारेण प्रदेशयुक्त्यैव प्रयोपपत्तेः, सत्यम्, स्थिरस्थूरकालत्रयवर्तिवस्त्वभ्युपगमपरव्यवहारनयमतमयलम्ब्य
 ४ मन्त्ररूपेण । निश्चयनयमतेन तु तदभावे एव, षण्णद्वयः समुच्ये ॥ अर्थेते पद्याप्यजीवा जीवाल्लिकायेन समं द्रव्यपदमु-
 ५ च्यते इत्याह—एष पंचषि जीवन्धिकाएण समं छ दृश्याइं भ्रण्णति ॥ गतार्थम्, नचरं कालत्रयजीवनाजीवास्ते
 ६ च तद्वन्धिकायथ जीवाल्लिकायः, प्रत्येकमगंख्येयप्रदेशात्मकमकल्लोकभाविनानाजीवद्रव्यतमूह इत्यर्थः । अत्र
 ७ जीवपुद्गलाना गत्यन्यथानुपपत्तेर्धर्मास्लिकायस्य तेराभेय स्थित्यन्यथानुपपत्तेरधर्मस्लिकायस्य जीवादियदार्थो-
 ८ न्नास्तराहान्वधानुपपत्तेराशास्लिकायस्य पटादिकार्यान्यथाऽनुपपत्तेः पुद्गल्लिकायस्य बहुलाशोकचम्पकादिपु-
 ९ पुत्पत्प्रत्ययाननैवत्यान्यथानुपपत्तेः कालस्य प्रतिमाणिस्वसंवेदनसिद्धत्वेतन्यान्यथानुपपत्तेश्च जीवाल्लिकायस्य सत्त्वं
 १० मन्त्रसंघम् ॥ इदानीं पञ्चानपि नामान्यस्वरूपमाह—सन्वेयि उज्जापनासठिइसहाया ॥ सर्वेषि पडपि धम्मो-
 ११ 'सञ्जादाएय इत्यन्तिगममार्गोप्यस्यभावाः । सर्वत्राप्यन्यपिनि यस्तुनि पर्यायरूपतयोत्पादविनाशयोः प्रामाणिकानां
 १२ इनाशयान् । पटाह—“इत्यादय्यकर्मोप्ययुक्तं सदिति” आकाशादयोऽपि हि नित्यत्वेन प्रसिद्धाः प्रतिक्षणं तेन
 १३ तन पदादेशेन्यपत्तेने विरपत्ते ए । प्रदीयादयोऽप्युत्पादविनाशयोर्गिनोऽप्यतिष्ठन्ते, न पुनरैकान्तिकस्थितियोगि वत्या-
 १४ । --“एतन्नाभावा”-इत्येति पटाः ॥

१५५५

१५५५

१५५५

दधिनाशयोगि वा किञ्चिदस्ति । तथा चात्रानुमानम्—इह यद्यदस्ति-तत्सर्वं स्थित्युदयापवर्गमंगमनुभवति, यस्तु-
 त्वात् । यद्यद्दस्तु तत्तत्स्थित्यादिभिः फोडीकृतं यथाशुद्धिरुल्लिख्यमत्यक्तुल्यापेक्षयेति । यस्तु च यदस्ति अतः प्रस्तुत-
 त्रयाकान्तं तन्मन्तव्यमिति कृतं प्रसङ्गेन ॥ अथ कालयज्जितानां पश्यानां प्रदेशाहुल्यादस्ति कायत्यमाह—कालं विना
 पणमयाहुष्टेणं अत्यिकाया ॥ व्याख्यातार्थम् ॥ पुद्गलवर्जानां पश्यानामरूपित्यमाह—पुद्गलव्यञ्जं अरुचिणो ॥
 पुद्गलानामेव रूपं तत्सहचारिणो रसादयश्च, न शेषाणाम्, तेन धर्मास्तिकायादयः पश्चात्परिणोऽमूर्त्ता इत्यर्थः ॥ तथा—
 जीवव्यञ्जं अचेअणा अकसारम् ॥ जीवश्चेतन उपयोगलक्षणत्वात्, कर्त्ता च शुभाऽदुःखकर्मविपाता । शेषाः पश्यापि
 धर्मास्तिकायादयोऽचेतना अकर्त्तारश्च । यदाह—“जीवमृते चाप्यकर्त्तृणि” ॥ अथ पणामपि द्रव्याणां प्रत्येकं विशेषलक्ष-
 णमाह—नन्य गइपरिणयाणं जीवपुग्गलाणं गइउवडंभनिमित्तं धम्मत्तियकाए । ठिइपरिणयाणं, ठिइउवडंम
 हंऊ अधम्मन्त्तियकाए । अयगाहदायगमागासं । पूरणगलणधम्मणो पुग्गला ॥ प्रपञ्चितार्थम् । पुद्गलानामेव स्व-
 रूपं विनोपेणाह—ते अ फरिसरसंगंधवणोवथेआ ॥ ते च पुद्गलाः स्पर्शनादीन्द्रियचतुष्कमाहोः स्पर्शादीश्रुतिभिर्गुणे-
 रूपेताः युक्ताः । उप-अप-इत इति शब्दत्रयस्य स्थाने सकन्ध्यादिदर्शनानुपपेत इति सिद्धम् । इदं परमाणूनां द्व्यणुका-
 दिरकन्धानां च सामान्यं लक्षणमुक्तम् ॥ रकन्धानां तु विशिष्टमाह—सइपंधमेअसंठाणअंधयाराययुञ्जोअच्छा-
 गासुष्टुमनापूलत्तासरूया ॥ शब्दादयः स्वरूपं येषां ते तथा, शब्दादीनां पुद्गलविकारत्वात् । तत्र शब्दो भागलक्षणो-
 ऽन्यश्च । भागलक्षणो द्विधा, साक्षरोऽनक्षरश्च । अन्योऽपि प्रायोगिको वैश्वसिक्श्च । प्रायोगिकस्तत्तदिततदिः । वैश्व-

विषय-विज्ञानादिजन्यः । धन्योऽपि द्विधा, वैयक्तिकः प्रायोगिकश्च । वैयक्तिकः पुरुषप्रयोगाजन्यपक्षो विद्युतुल्केन्द्रपञ्च-
 तादि । न च द्विगुणरूपाद्यादिगुणनिमित्तः । प्रायोगिकस्तु अजीवविषयो जीवाजीवविषयश्च । तत्राद्यो जनुकाद्यादिलक्षणाः,
 द्वितीयो भाषाऽऽज्ञापनादि ज्ञानापूर्त्यादिकर्म याऽपेक्ष्य ज्ञातव्य इति । भेदो विवक्षितस्कन्धारकतिपयपरमाणूनां विच-
 रणम् । मस्थानं जीवानां समष्टतुरस्यादि । अजीवानां परिमण्डलादि । अन्धकारं तमः । आतपो दिनकरादायुष्णः प्रकाशः ।
 इन्द्रोतधन्द्रमण्डलौतादायनुष्णः प्रकाशः । छाया प्रकाशाथरणनिमित्ता । सूक्ष्मत्वं द्विधा, अन्त्यमापेक्षिकं च । अन्त्यं
 परमाणुषु आर्पेक्षिकं विल्यामलकादिषु । स्पृष्टत्वमपि द्विधा, अन्त्यमापेक्षिकं च । अन्त्यं जगद्ध्यापिन्यचित्तमहारकन्धे,
 आपेक्षिकं धित्तामलकादिषु, सर्वोऽप्येव पुद्गलपरिणाम इति तात्पर्यम् ॥ सम्प्रति जीवान् प्रति पुद्गलजन्यमुपग्रहमाह—
 कर्मसर्गिरमणभोगाभाषापाणसुहृदुपग्वजीविअमरणाथगाहृद्दुःक नायव्या ॥ कर्म ज्ञानावारकादि, शरीरमीदारि-
 वादि, मन इरापोरादिगमर्ष चिच्छं, भाषा वाक्, आनपानौ उच्छ्वासनिःश्वाती, सुखादीनि प्रतीतानि, एतान्येव उप-
 दाहं श्रीय प्राणुपकारत्वस्य हेतयो ज्ञातव्याः । पुद्गला इति प्रथमः । तत्र कर्मोच्चाकारेण साधादुपकारका आत्मनः पुद्ग-
 ला । मुग्धाद्याकारेण तु परिणममानस्यात्मनो निमित्तस्याद्रतयोपग्राहका इति विद्येयः ॥ तथा—काले घट्टणा परिणा-
 साहस्रगणे ॥ पतन्ते भयन्ति भायाः तेन तेन रूपेण तेषां स्वयं नभ्यस्त्वनेन यत्मानानां वर्तध्वं वर्तध्वं मा निवर्त्तध्वमिति
 दत्तयोचक्यं मा वण्णा वारिलान्वाद्दुतेः—“इपिथन्ध्याति—”(का-४-५-८५) इत्यादिना भाये युः, इदं सुखकालस्य लक्ष-
 णम् । प्यारहातिकस्य तु वण्णाया एव भेरूपं परिणामोऽप्यन्धितस्य द्रव्यस्य पूर्वधर्मनिवृत्तौ धर्मो-

१ 'स्तीकवः' धर्मोऽप्यन्धितस्य द्रव्यस्य पूर्वधर्मनिवृत्तौ धर्मो-

धर्मनिवृत्तौ धर्मान्तरोत्पत्तिरूपोऽपरिस्पन्दः पर्यायः । उक्तं च—“परिणामोऽवस्थान्तरगमनं न च गर्वथा ह्यवस्थानम् ।
न च सर्वथा विनाशः, परिणामस्तद्विदामिष्टः॥१॥” इति । स च जीवस्य क्रोधादिः । पुद्गलानां वर्णादिः । धर्माधर्माकाशानां
गत्युपग्राहकत्वादिः । सर्वोऽपि चायं परिणामोऽनादिः सामान्यापेक्षया । आदिमांश्च विनेनापेक्षया । आदिनन्ददेवान्तरा-
प्रतिच्छन्ना परिस्पन्दात्मिका क्रिया । कालकृते च परत्यापरत्यं गृह्यते । उक्तं च—“वर्चनापरिणामः क्रिया परत्यापरत्ये च
कालस्य” (न०५-२२) ॥ तथा—जीवा नाणदंसणलक्षणा ॥ ज्ञानं साकारोपयोगो ज्ञानपथकाज्ञानत्रयभेदभिन्नः, सामान्य-
विशेषात्मके वस्तुनि विशेषांशमाही परिच्छेद इतियायत् । दर्शनं निराकारोपयोगश्च्युर्दर्शनादिभेदभिन्नः सामान्यांशमाही
परिच्छेदः, तदुभयलक्षणा जीवाः ॥ अथ पणामपि द्रव्याणां द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया संख्यामाह—धर्माधर्मागासाणि
दृश्यदृश्याण्य एक्रिकाणि ॥ द्रव्यमेयार्थो द्रव्यार्थस्य भायो द्रव्यार्थता तया द्रव्यार्थतया द्रव्यत्वेनेत्यर्थः । धर्माधर्मा-
काशानि प्रत्येकमेकैकं द्रव्यमित्यर्थः ॥ तथा—पुग्गला अद्वासमया जीवा य अगंता ॥ स्पष्टम् । नवरं अद्वागब्दः काल-
वचनः समयशब्दस्य संज्ञेतादिवाचकत्वापोहायोपादीयते । अद्वा कालस्तद्रूपाः समया अद्वात्ममयाः । पूर्वपरिकोटिविप्र-
मुफ्तसर्वदृक्षमकालांगस्वरूपाः । अतीतानागतानां तेषामनन्त्यात् । न च वफच्यं अतीतयत्स्यंतां विनष्टानुत्पन्नतयाऽव-
स्तुत्वमिति, निरन्ययविनाशस्य एकान्तासत उत्पादस्य च प्रमाणबाधितत्वात् ॥ तथा—पपसट्टयाण्य धर्माधर्माणां
एगजीवस्स प लोगागासत्तुद्धा असंखा पपसा ॥ प्रकृतो निरंशो देगः प्रदेशः स चासावर्थश्च प्रदेशार्थसत्तावसत्ता
तया निर्विभागभागत्वेनेत्यर्थः । धर्माधर्मास्त्रिकाययोरेकजीवस्य च प्रदेशाः प्रत्येकं लोकाकाशानुत्पत्त्याः अत एवासंख्याः ।

गुणसि" । अथ प्रगद्गतो धर्म्मो धर्म्मोस्तिकायादीनां द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया अन्योन्यमलावद्भृत्यं दर्शयति—धर्म्मो धर्म्मोस्तिकायानि
 द्रव्यार्थतया सोकानि, एकैकसंख्यत्वात् । तेभ्यो धर्म्मो धर्म्मो प्रदेशार्थतया संख्येयगुणी, परस्परं तु गुल्बी, द्वयोरपि
 लोकाकाननुल्यप्रदेशत्वात् । ततो जीवा द्रव्यार्थतया अनन्तगुणाः । एकैकस्मिन्नपि हि निगोदे धर्म्मो धर्म्मप्रदेशेभ्यो
 जीवानामनन्तगुणत्वम्, किं पुनः समप्रमाणम् ? । त एव प्रदेशतोऽसंख्यगुणाः, एकैकस्य जीवस्यासंख्यप्रदेशात्मकत्वात् ।
 ततः पुहृत्य द्रव्यतोऽनन्तगुणाः, एकैकस्यापि जीवप्रदेशस्यानन्तानन्तैः कर्म्मपुद्गलरकन्धद्रव्यैरावेष्टितत्वात् । त एव
 प्रदेशतोऽसंख्यगुणाः । ततोऽव्यद्वासमया अनन्तगुणाः, एकैकस्यापि परमाण्वादिद्रव्यस्य अन्यान्यद्रव्यक्षेत्रकालमायमं-
 योर्गहनन्तानामतीतानां भाविनां च समवानां भावात् । ततोऽपि लोकालोकाकाशप्रदेशा अनन्तगुणाः । एतदर्थगूचकं
 ग्रन्थान्तरे सार्द्धं गाथाद्वयं यथा—“धर्म्मो धर्म्मोऽस्मात्प्राप्तः, इति का दयया इ ते धोया । धर्म्मो धर्म्मो य ममा, एवमओ ते अमं-
 ग्यगुणा ॥ १ ॥ जीवा द्वाणंता, ते चैव एवमओ अयंरगुणा । पुग्गलदवाणंता, एवमओ ते अमंरगुणा ॥ २ ॥ अहम-
 मयाणंता, नहण्णमा तओ अणंरगुणसि” ॥ इह चाद्वासमयानां प्रदेशचिन्ता न कृता, अत्र देशत्वस्योच्यत्वात् ॥ साम्प्रतं
 एषामपि द्रव्याणामयगाहमानमाह—धर्म्मो धर्म्मोऽस्मात्प्राप्तः कस्मिणे लोके विद्वंति ॥ युवो धम् ॥ नवरं कृत्तं मम्पूर्णं ॥ आमासं
 लोणे अलोणेऽपि ॥ गतार्थम् ॥ जोस्सिगगहकिरिआरुए काले माणुरसलोणे ॥ ग्योतिक्कगतिक्रियाकृतः समया-
 वल्लिणामुहूर्णोदिकः । कालो मनुष्यलोके, तत्परतो ग्योतिक्काणामपस्थितत्वात् । यदाह—“भेरुद्रधिणानित्यगतयो नृलोके”
 “तन्कृतः काठविभागः” “वहिरयस्थिताः” इति (त० ४-१४-१५-१६) अनेन व्यावहारिककालायगाहः प्रतिपादितः । मुख्यकालस्तु

१. भाषाणां तत्प्राप्त्याद्यप्रसक्तता लोकात्म्याणां ज्ञातव्यः । न च कालस्य मुख्यव्यावहारिकत्वमप्रतीतम् । यदाह—“लोककाशप्रदेशा-
 २. न्या निष्ठा. कात्यायनस्यु ये । भाषाणां परिवर्त्ताय, मुख्यः कालः स उच्यते ॥१॥ ज्योतिःशास्त्रे यस्य मानमुच्यते समयादि-
 ३. १४१ । न व्यापहारिकः कालः, कालवेदिभिरामतः ॥ २ ॥” इति ॥ तथा—पुग्गला जीवा य सच्यलोगे ॥ पुद्गलाः
 ४. परमाणुद्वयुशादयो जीवाश्च सूक्ष्मपृथ्वीकायिकादयः सर्वसिंहलोकं तिष्ठन्ति । नानापुद्गलान्नानाजीवांश्चाश्रित्योक्तमिदम् ॥
 ५. नय पुद्गलाना जीवाना च प्रत्येकं प्रतिनियतमनाहमाह—पुगाइपणसायगाहिणो पुग्गला, लोगासंखिज्जभागाइ-
 ६. भवमाहिणो जीवा ॥ एकादिप्रदेशावगाहिनः पुद्गलाः । तत्र परमाणव्य एकप्रदेशावगाहिन एव, यादरपरिणामस्याप्ये-
 ७. वाहन परमाणुद्वयुशादयो जीवाश्च । द्वयुक्तादयस्त्यसंख्येयाणुकान्तः स्कन्धाः प्रत्येकं जघन्यत एकस्मिन्
 ८. १४१-१४२ । उरुहृष्टतस्तु यत्र यावन्तोऽणवः स तावत्सु प्रदेशेषु । अनन्ताणुकस्तु स्कन्धो जघन्यत एकस्मिन् प्रदेशे,
 ९. १४३ । एतन्महत्त्वेण, न त्वनन्तेषु, न कलस्यापि लोकस्यासंख्येयप्रदेशानामकत्वात् । ननु युक्तं तावदमूर्त्तयोर्धर्माधर्मयो-
 १०. १४४ । एतन्महत्त्वेण, न त्वनन्तेषु, न कलस्यापि लोकस्यासंख्येयप्रदेशानामकत्वात् । ननु युक्तं तावदमूर्त्तयोर्धर्माधर्मयो-
 ११. १४५ । एतन्महत्त्वेण, न त्वनन्तेषु, न कलस्यापि लोकस्यासंख्येयप्रदेशानामकत्वात् । ननु युक्तं तावदमूर्त्तयोर्धर्माधर्मयो-
 १२. १४६ । एतन्महत्त्वेण, न त्वनन्तेषु, न कलस्यापि लोकस्यासंख्येयप्रदेशानामकत्वात् । ननु युक्तं तावदमूर्त्तयोर्धर्माधर्मयो-
 १३. १४७ । एतन्महत्त्वेण, न त्वनन्तेषु, न कलस्यापि लोकस्यासंख्येयप्रदेशानामकत्वात् । ननु युक्तं तावदमूर्त्तयोर्धर्माधर्मयो-
 १४. १४८ । एतन्महत्त्वेण, न त्वनन्तेषु, न कलस्यापि लोकस्यासंख्येयप्रदेशानामकत्वात् । ननु युक्तं तावदमूर्त्तयोर्धर्माधर्मयो-
 १५. १४९ । एतन्महत्त्वेण, न त्वनन्तेषु, न कलस्यापि लोकस्यासंख्येयप्रदेशानामकत्वात् । ननु युक्तं तावदमूर्त्तयोर्धर्माधर्मयो-

चाजीवाधिकारे यजीवास्तिकायस्य लक्षणप्रमाणादि भणितं तदाद्द्रव्यभयनप्रसाधात् ॥ सांप्रतमजीवप्राक्तस्य प्रतिभेदा-
 नाह—एतत्तु विअ धम्माइआ पंचअजीवा सपडिमेआ चउत्तरा ह्वंति । तंजहा—धम्ममाधम्मागासाणं दह्य १
 देस २ पदेस ३ कल्पणाणु तिणिण भेआ पयं नय, वसमे काले, पुग्गलाणं च पंप १ देस २ पणुस ३ प-
 रमाणु ४ लयण्णणा चउरो भेआ ॥ इदमत्र तात्पर्यम्—धर्मास्तिकायव्रथ्यं १ धर्मास्तिकायदेवाः २ धर्मास्तिकायप्र-
 देवाः ३ इति त्रयो भेदा धर्मास्तिकायस्य । तत्र संपूर्णो धर्मास्तिकायो द्रव्यम् १, तस्यैव द्रव्यस्य बुद्धिपरिकलिता
 अहंविचतुर्भागादिका अंशा देवाः २, तस्यैव द्रव्यस्य प्रकृष्टा निर्विभागा देवाः प्रदेवाः ३, एवमधर्मास्तिकायाकाना-
 स्तिकाययोरपि त्रयस्त्रयो भेदा वाच्याः । पर्यं नव भेदा अजीवानाम् । दशमः कालः । वर्तमानसमयव्यस्यैव तस्य
 मन्त्रान्न देवादिक्लमना । तथा पुद्गलानां रक्त्वाद्यधत्वारो भेदाः । तत्र रक्त्वंदन्ति शुष्यन्ति धीयन्ते च षोष्यन्ते पुद्गलानां
 त्रिचटनं चटनेन चेति रक्त्वाः, ह्यणुकादयोऽनन्तानुकर्यैवसानाः । देवासंपामेव द्वित्रिभागादयोऽंशाः । प्रदेवास्ते-
 पामेव निर्विभागा भागाः । परमाणवः रक्त्वाप्रतिबद्धनिर्विभागद्रव्यरूपाः । प्रदेवानां परमाणूनां च निर्विभागभागरू-
 पत्वाविभेदपि रक्त्वाभावरूपितापरिणतत्वकृत्वो विशेषः ॥

॥ इति धम्ममार्गीकायामजीवतत्त्वनिरूपणो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

॥ साम्प्रतमाश्रयतत्त्वं व्याख्यायते ॥

सुभासुभकम्मोयादाणनिदानं आसवे ॥ सुभं सद्धेयादि, अशुभमसद्धेयादि, शुभाशुभस्य कर्मण उपादाने ग्रहणे यत्तदाने कारणं स आसवः । आयूयते कर्मनिनेति । तद्धेदप्रतिपादनार्थमाह—से वायालीसधिहे पणत्ते । तंज हा—पंच इंदिआणि, चउरोकसापा, पंच अन्ययाणि, तिणिणजोगा, पणवीसं किरिआओत्ति ॥ स्पष्टम् ॥ इन्द्रियादी- नामेय्यपिमाए—तत्थ इंदिआणि फरिसणार्हेणि ॥ इन्द्र आत्मा तस्य लिङ्गं तेन एहं सृष्टं चेत्यादिव्युत्पत्त्या निपा- तनादिन्द्रियमच्छ्लिडिः । इन्द्रियाणि स्पर्शनरसनप्राणचक्षुःश्रोत्राणि स्पर्शादिगोचराणि । तथा—कसाया कोहा- दओ ॥ क.प इति हिंनार्थो पातुः । कष्वन्ते प्राणिनोऽस्मिन्ननेनेति वा कपः संसारः कर्म वा, तस्य आयो लाभो येभ्यस्ते कसायाः क्रोधमानमायालोभाः । तथा—अन्वयाणि हिंसार्हेणि ॥ अग्रतानि हिंसामृषावादादत्तादानमैथुनपरिग्रह- क्षणानि । तथा—जोगा मणयणकायाणं चायरा ॥ योगा मनोवाकायानां व्यापाराः । अयं भावः—आत्मना शरी- रत्नना संचयदंर्गृहीता मनोयोग्याः पुहला मनस्त्वेन परिणमताश्चिन्ताप्रयत्तका मनः । एवं भाषापुहला भाषापरिणामा- पत्ता पचनम् । फायः शरीरसौदारिकादि, तत्सग्वन्धादात्मनो वीर्यविशेषः क्रमेण मनोयोगो वचनयोगः काययोगश्च । तथा—किरिआओ जहा—सार्हेआ १ अहिगरणिआ २ पाओसिआ ३ पारितायणिआ ४ पाणाइवाइआ ५ आरंभिआ ६ पारिगहिआ ७ मायायत्तिआ ८ मिच्छादंसणयत्तिआ ९ अल्पयक्खणाणकिरिआ १० दिट्ठिआ ११ पुट्ठिआ १२ पाट्ठिआ १३ सामन्तोयणिपाइआ १४ तेषसिपिआ १५ सारंभिआ १६ व्याणयत्तिआ १७

१६ अणाम्भोगयत्तिआ १९ अणचकंम्वंचिआ २० पओगकिरिआ २१ सद्युदागकिरिआ २०
 २४ इरियाचष्टिआ २६ प ॥ क्रियाः, यथेति क्रियावकव्यतारम्भगूचकं वाच्यम् । काये-
 २३ दोसयत्तिआ । सा चावित्तस्यानुपत्तकायिकी, प्रमत्तताधोरुपयुक्तकायिकी च १ । अधिकरणं राद्रा-
 निर्धसा कायिकी । सा चानिर्धसा अधिकरणिकी २ । जीवाजीवविषययत्रेयकरणान्नाद्वे-
 नायतमानेन निर्धसा कायिकी । तेन निर्धसा अधिकरणिकी ताडननिरारकोटनादिना क्रोधांयंजात्
 द्विनिवृत्तेन खट्वादिषु मुद्यादीनां संयोजनं वा तेन निर्धसा अधिकरणिकी ३ । जीवाजीवविषययत्रेयकरणान्नाद्वे-
 ३ । पुत्रकलत्रादिवियोगदुःखभरात्तिपीडितस्यात्मनः स्वरहस्ताभ्यां ताडननिरारकोटनादिना स्वधि-
 पत्न्य वा पुत्रनिव्यकलत्रादेस्ताटनादिना पारितापतिकी ५ । जीवाजीवविषयेण आरम्भेणारम्भिकी ६ ।
 पयंण क्रोधलोभाद्यायेशात्परविषयेण पारितापतिकी ७ । पर्यग्रानाम्नायाप्रत्यया ८ । जिनवचनाश्रद्धाननियन्धना मिथ्यादर्शन-
 जीवाजीवविषयेण परिमृष्टेण प्रत्याख्येयान् कणयाघरीनप्रत्याचक्ष्णस्याप्रत्याख्यानक्रिया १० । जीवाजीवानाम-
 ९ । संयमविघातिनः प्रत्याख्येयान् कणयाघरीनप्रत्याचक्ष्णस्याप्रत्याख्यानक्रिया १० । जीवाजीवानाम-
 ११ । मुनूहलादर्शनेन दृष्टिका । दर्शनं दृष्टे तद्विषये यस्यामित्यत्रादित्यानमत्यर्थे अप्रत्यये केच रूपमिदम् ११ ।
 १२ । जीवाजीवस्वरूपप्रच्छनेन दृष्टिका । प्रमत्तं यतानां भरुपानादायनाच्छादिते सम्पातिममदयानां
 १३ । जीवाजीवो प्रतीत्य कर्मवन्धेन प्रातीत्यिकी १३ । गत्राभ्यादिकं कत्रिद्रष्टुं समन्तादुपनिपतन्ते
 १४ । सामन्तेपनिपातिकी । प्रमत्तं यतानां भरुपानादायनाच्छादिते सम्पातिममदयानां
 १५ । जीवाजीवो प्रतीत्य कर्मवन्धेन प्रातीत्यिकी १५ । गत्राभ्यादिकं कत्रिद्रष्टुं समन्तादुपनिपतन्ते

स्यदस्तेन जीवाजीयताइनास्याहस्तिकी १६ । जीवाजीययोराज्ञापनेन आनायनेन वा आज्ञापनिकी आनायनि-
की वा १७ । जीवाजीययोर्विदारणाद्विदारणिकी, भाषाद्वयाभिज्ञस्य जीवाजीयविक्रये एकं विप्रतारयतो वश्रयमानस्य
वैतारणिकीति वा १८ । अमृत्ययेक्षिताप्रमाञ्जिते देशे शरीरोपकरणनिक्षेपादनाभोगप्रत्यया १९ । इहलोकपरलोकविरुद्धानि
मेवमानस्यानयकाहप्रत्यया २० । मनोवचनकायप्रयोगानां सायधानां करणेन प्रयोगक्रिया २१ । अष्टविधकर्ममपुद्गलस-
मादानात्ममादानक्रिया । समादीयते येन विषयस्तत्समादानमिन्द्रियं तस्य देशोपघातकारिणी सर्वोपघातकारिणी वा समा-
दानक्रिया २२ । मायालोभनिश्चिता प्रेमप्रत्यया, रागोत्पादकवचनव्याहरणाद्वा २३ । क्रोधमाननिश्चिता द्वेषप्रत्यया २४ ।
अकृपायिणामुपशान्तमोहादीनां चक्षुर्निर्मेपोन्मेषमात्रमपि वायद्विसमयस्थितिकः केवलकाययोगप्रत्ययो बन्ध पर्यापि-
थिकी २५ । इति पञ्चविंशतिः क्रियाः । एते इन्द्रियादयो द्विचत्वारिंशदास्रवा अष्टानामपि कर्मणां साधारणत्वेनोक्ताः ॥
विशेषेण तु ज्ञानायरणादिनिश्चया मरूपयितुकामः प्राह—एवं सामंशेणं परुविआ आसया । एषिंह चिसेसेणं
नाणापरणाइनिस्माए परुचिद्धंति ॥ गतार्थम् । त्वरं 'वर्द्धति' इदानीम् ॥ तानेवाह—तंजहा—नाणदंसणधिसया
पओमनिणएपमचरंतरायासापणोवघाया नाणदंसणावरणाणं आसया ॥ ज्ञानदर्शनविषयाः प्रदोपादयो ज्ञान-
दर्शनावरणयोरास्रवा भवन्ति । तत्र ज्ञानस्य मत्यादेशानिनां साध्यादीनां ज्ञानसाधनस्य पुल्लकादेः केनचिजुणत्तल्लीत्सिने
कृतेऽनभिष्याहत्तो व्याहृतो वाऽन्तः पैशुन्यं प्रदोषः, कोपप्रधानोऽयम् । नास्ति तन्मम श्रुतं न जाने वा तस्य मया
सहस्यमीपेऽपीत्तमित्वादिर्गोषाप्रपणो निहयः । मानोदयाविष्टचित्तः स्वस्थेष स्यात्तिमीप्सुदर्दनादपि ज्ञानं यतोऽन्यस्यै न

निपाताद्गणिकारमचुरविलापाभिव्यक्तमाक्रन्दनम् । प्राणिप्राणंविद्योजनं यधः कशाद्यभिघातश्च । संक्लेशप्रवणं स्वपरानु-
 मराभित्तापविषयमनुष्मप्रचुरं परिदेवनम् । शोकादीनां दुःखजातीयत्वेऽपि पृथगभिधानं दुःखविशेषासंख्येयत्वसूच-
 नार्थम् । एतानि क्रोधाद्यावेवशादात्मस्थान्यपि भयन्ति, परस्थान्युभयस्थानि चेति । केशलुग्रनानंशनादीनि त्वार्हैतरास्थी-
 दमानानि पंगु च प्रतिषाद्यमानानि अन्तरङ्गक्रोधाद्यावेवशपूर्वकत्वाभावात्तासेद्वेद्यस्यास्रयाः ॥ सम्प्रति दर्शनमोहचारित्रमो-
 रंन्दाद्विषय मोहस्य क्रमादायवानाह—जिणसुअसंयेदेवधम्ममाचणवायउम्मग्गदेसंणमग्गनासणाणि दंसण-
 माहस्स ॥ त्तिना पीतरागाः । श्रुतमाचाराद्यागमः । मह्यः प्रतीतः । देवाद्यत्तुनिकायाः । धम्मः श्रमणधम्मोदिः । एयामवर्णवा-
 दोऽप्यद्भूतदोषोद्भावनम् ॥ तेषं सुयोधम् ॥ कत्साओदयाओ त्तिन्धे परिणामे चारित्तमोहस्स ॥ कपायाणामुदयो विपाक-
 लस्सार्त्तमः परिणामः कपायनोक्त्वायभेदेन द्विविधस्यापि चारित्रमोहस्यास्रयः । तत्र स्वपरकपायोत्पादनसाधुजनगर्हाधम्म-
 विप्रकरणदिः कपायमोहनीयस्यास्रयः । बहुप्रलापहास्यशीलतादिर्हास्यस्य । विचित्रक्रीडनासक्तिदेशादिदर्शनैस्तुक्वयप्रमुखो-
 र्भूतः । अमूयापापनीलत्वादिरत्तेः । स्वपरशोकोत्पादनरोदनादिः शोकस्य । स्वभयपरिणामपरभापनादिर्भयस्य । सदा-
 पातत्रुष्णापरपरियादादिर्बुद्ध्युत्सायाः । वमत्रयमृपायादासूयाविषयगार्थ्यादिः स्त्रीवेदस्य । स्वदारसन्तोषमन्दकपायत्यसर-
 लत्सादिः पुंवेदस्य । तीम्रकामताषण्डकपायत्वेन्द्रियज्यपरोपणादिर्नपुंसकफेदस्येति ॥ अधुनाऽऽयुश्चतुष्कस्याच्चानाह—पंचि-
 दिअषहमंगत्ताएरयद्दुआरंमपरिग्गहा नेरइआउअस्म । अहउत्ताणससद्धत्तगल्लच्चित्तत्ताणि त्तिरिआउअस्स ।
 अप्पारंभपरिग्गहएत्तामइएअअयमग्गिजमपरिणामा मणुआउअस्स । सरागसंजमेदेससंजमअकामनिअरत्तायालत-

व्यक्त्याणामिचामंजोगसंममचाणि देवा उअस्स ॥ स्पष्टम् ॥ नवंरं सशाल्यत्वं मूलगुणोत्तरगुणेव्यतिचारसम्भयेऽनाला ॥ १० ॥

प्रतिक्रान्तत्वं गूढचित्तत्वमुदाविनृपमारकादिवहुर्लक्ष्याभिप्रायत्वम् । मध्यमपरिणामो नातिनिवृष्टो नात्युल्लृष्टोऽध्य-
मायविशेषः ॥ नाम्नः शुभस्याद्युभस्य चास्त्रयानाह—सरलरासंसारमीरुतासाहृमिमअमचित्तानमाओ सुहनामरम् ।

विचयीआ अमुहनामरम् ॥ निगदसिद्धम् ॥ अथ तीर्थकरनाम्नः शुभनामान्तर्गतत्वेऽपि विशिष्टत्वान्निदानान्त्रया-
नाह—अरिहंतवच्छाई वीसं आसया तिरधगरनामरस ॥ अर्ह १ त्सिद्ध २ सह ३ गुरु ४ स्यनिर ५ बहुश्रुत ६-

नपन्निगु ७ बहुमानसम्यगुणोत्कीर्त्तनतदनुषारलक्षणं वारसत्वम् । तथाऽभीक्ष्णं ज्ञानोपयोगः ८ । सम्यक्त्वविशुद्धिः ९ ।
विनयोपंतत्यं १० । आयश्यकापरिहाणिः ११ । शीलप्रतेष्यनतिचारः, तत्र शीलान्युत्तरगुणा प्रतानि मूलगुणाः १२ । क्षणलया-

द्रिपु निरन्तरं संयोगभावना १३ । यथाशक्तितपः १४ । द्रव्यभायभिन्नरत्यागः । द्रव्यत्यागोऽप्रायोग्याणामाहारोपधिग्रव्या-
दीनां परित्यागः । प्रायोग्याणां च यतिभ्यो दानम् । भावत्यागः क्रोधादीनां व्युत्सर्गो ज्ञानादीनां च यतिभ्यो वितरणं

१५ । आचार्यादीनां भक्त्यानादिसम्पादनस्वरूपं वैयापृश्यं १६ । तेषामेव कार्यकरणद्वारेण स्वस्यतापादनं समाधिः १७ ।
अपूर्यज्ञानग्रहणं १८ । श्रुतभक्तिः १९ । प्रवचने प्रभावना २० । चेति । प्रथमान्तिमार्हद्भयामेते विशतिरप्याश्रयाः स्पृष्टाः ।

अपूर्यज्ञानग्रहणं १८ । श्रुतभक्तिः १९ । प्रवचने प्रभावना २० । चेति । प्रथमादिगाथाचतुष्कं सुप्रतीतत्यात्र लि-
मयमेग्ननु जिनैरेको द्वौ त्रयः सर्वे वा । एतदर्थसूचकम् 'अरहन्तसिद्धपवयण' इत्यादिगाथाचतुष्कं सुप्रतीतत्यात्र लि-

मयमेग्ननु जिनैरेको द्वौ त्रयः सर्वे वा । एतदर्थसूचकम् 'अरहन्तसिद्धपवयण' इत्यादिगाथाचतुष्कं सुप्रतीतत्यात्र लि-
मयमेग्ननु जिनैरेको द्वौ त्रयः सर्वे वा । एतदर्थसूचकम् 'अरहन्तसिद्धपवयण' इत्यादिगाथाचतुष्कं सुप्रतीतत्यात्र लि-

मयमेग्ननु जिनैरेको द्वौ त्रयः सर्वे वा । एतदर्थसूचकम् 'अरहन्तसिद्धपवयण' इत्यादिगाथाचतुष्कं सुप्रतीतत्यात्र लि-
मयमेग्ननु जिनैरेको द्वौ त्रयः सर्वे वा । एतदर्थसूचकम् 'अरहन्तसिद्धपवयण' इत्यादिगाथाचतुष्कं सुप्रतीतत्यात्र लि-

मयमेग्ननु जिनैरेको द्वौ त्रयः सर्वे वा । एतदर्थसूचकम् 'अरहन्तसिद्धपवयण' इत्यादिगाथाचतुष्कं सुप्रतीतत्यात्र लि-
मयमेग्ननु जिनैरेको द्वौ त्रयः सर्वे वा । एतदर्थसूचकम् 'अरहन्तसिद्धपवयण' इत्यादिगाथाचतुष्कं सुप्रतीतत्यात्र लि-

दानादियिप्रकरणादयः । दिङ्मात्रं चैतदाश्रयाणाम् । शास्त्रान्तरेभ्यः स्वबुद्ध्या च सर्वत्र यथोचितमन्येऽप्यास्रवा वाच्याः । नन्वेते प्रतिकर्म प्रतिनियता आश्रया भणिताः, न च प्रतिनियतस्यैव कर्मणो वन्धः, सिद्धान्तेऽष्टविधादेर्वन्धप्रकारस्य भणनात् । यत उक्तम्—“जावणं एस जीवे एअइ वेअइ चलइ फंदइ घट्टइ खुब्भइ उदीरइ तं तं भावं परिणंमइ, ताव णं अट्ठविहंथए वा, तत्तविहंथए वा, छविहंथए वा, एगविहंथए वा नो चेव णं अवंथए सिआ” तत्किमिदं न विरु-
प्यते !, न विरुप्यते, स्थित्यनुभागवन्धोपेक्षया प्रतिनियताश्रवभणनात् । प्रकृतिप्रदेशवन्धोपेक्षया तु प्रदोषादयः सर्वेऽपि सर्वकर्मणामाश्रया भयन्तीति ॥ एतदेवाह—एए अपहकम्मं पड्डिनिअया आसवा ठिइअणुभागबंधपाचिफस्साए विण्णंआ । पगइएएसंयथाचिक्खाए पुण अचिसेसेणं सन्वेचि सन्वकम्माणं आसवा भवंति ॥ उक्तार्थम् ॥ अत्र तुमाह जओ सिद्धंते अट्ठविहे सत्तविहे छब्बिहे एगविहे वा बंधे भणिए, नो पुण पड्डिनिअपरस्स कम्म-
स्स बंधे ॥ सुबोधम् ॥ एतदेव गुणस्थानाश्रयेण भावयति—तत्थ मिच्छच्चिट्ठिपभिईणं अपमत्तंताणं मीसवज्जाणं आउयंधे अट्ठविहे, अन्नहा सत्तविहे ॥ इदमत्र हृदयम्—मिध्याहृष्टिसासादनाविरतसम्यग्दृष्टिदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्ता-
नामागुर्वन्धेऽष्टानां मूलप्रकृतीनां वन्धादष्टविधो वन्धः, अन्यथा सप्तविधः । आयुर्वन्धो हि भवन्निभागादौ कदाचिदेवा-
न्नमुद्भूतिकः ॥ तथा—मिस्सनिपट्ठिअनिअट्ठियायराणं सत्तविहे ॥ मिश्रस्य तथास्वभावाग्निबृत्त्यग्निबृत्तिवादरयो-
स्त्यतिविशुद्धत्वादागुर्वन्धाभावः ॥ सुष्टुमसंपरायस्स मोहाउचच्चे छब्बिहे ॥ स्पष्टम् ॥ उवसंतमोहार्हिणं तिण्हं

१ “वभावात्” इत्यपि । २ “स्पष्टम्” इत्यपि पाठः ॥

मायस्म चिअ वंधाओ ण्गविहे ॥ उपशान्तमोहादयस्यः सात त्र्यकं वप्नन्ति । पक्मण वन्धहेत्यभावात्त वन्धः ।
 अजोगिकेवली अर्थघगे ॥ योगस्यापि वन्धहेतोरभावादवन्धकः ॥

इति समयसारटीकायामाद्यतत्त्वचि रूपणो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

॥ अथ वन्धतत्त्वं प्रतन्यते ॥

मिच्छादंसणअधिरइपमायकसायजोगेहिं वंधहेऊहिं जीवस्स कम्मणुगगळाणं सिट्ठेसे ऋधे ॥ मिथ्यादर्शनमा-
 भिमप्रहिरानाभिमदिकाभिनिवेशिकसांशयिकानाभोगिकभेदः पत्रथा । अधिरतिः पद्दायवधमनःकरणानियमनभेदेद्वीद-
 नथा । प्रमादोऽज्ञान १ संशय २ विपर्यय ३ राग ४ द्वेष ५ स्मृतिभ्रंश ६ योगदुष्टप्रणिधान ७ धर्म्मनादर ८ लक्षणोऽष्ट-
 विकल्पः । गोडनकपायनयनोक्पायभेदाः कषायाः पत्रविंशतिः । सत्य १ मृषा २ मिश्रा ३ सत्यामृषा ४ लक्षणचतुर्भेदो
 मनोयोगः । ताहकतुर्भेदो वचोयोगः । औदारिको १ दारिकमिश्र २ वैक्रिय ३ वैक्रियमिश्र ४ आहारका ५ऽऽहारकमिश्र ६
 कर्मण ७ लक्षणसप्तभेदः काययोगः । इति पत्रदशविधो योगः । इत्येते वन्धहेतवः । यद्वाचकमुख्यः—“मिथ्यादर्शनाधिर-
 निप्रमादकपाययोगावन्धहेतवः” (तत्त्वा० ८--१) इति, तत्र मिथ्यादृष्टेः पत्रापि समुदिता भवन्ति । सासादनादित्रये मिथ्या-
 दर्शनयर्जाश्चत्वारः । देशधिरत्स्वाधिरतिर्विरतिमिश्रा प्रमादकपाययोगाश्च । प्रमत्तस्य प्रमादकपाययोगाः । अप्रमत्तादीनां
 चतुर्णां कपाययोगी । उपशान्तमोहादीनां त्रयाणां केवलो योग एव । अयोगिकेवलिनस्त्वस्याप्यभावः । ततश्च मिथ्यादर्श-

नादिभिर्वन्धेदुभिर्जैवस्याहुनचूर्णपूर्णसमुद्रकयन्त्रिन्तरं पुद्गलनिचिते लोके कर्मयोगवर्गणापुद्गलानां यः श्लेषः स्वप्रदेशैः
महत्सम्बन्धः स वन्धः ॥ स च वन्धः प्रकृत्यादिभेदाचतुर्विध इत्याह—से चञ्चिद्विहरे पपणत्से । तंजहा—पगइ-
वंधे ? ठिइयंधे ? अणुभागवंधे ? पएसवंधे ? अ ॥ स्थित्यनुभागप्रदेशवन्धानां समुदितानां यः स्वभावः स प्रकृतिवन्धः ।
अथवमायविशेषगृहीतस्य कर्मदलिकस्य यत्स्थितिकालनियमनं स स्थितिबन्धः । कर्मपुद्गलानामेव शुभोऽशुभो वा घाल-
पानी वा यो रसः सोऽनुभागवन्धः । कर्मपुद्गलानामेव यद्ग्रहणं स्थितिरसनिरपेक्षं दलिकसंख्यप्राधान्येनैव करोति, स
प्रदेशवन्धः । उक्तं च—“प्रकृतिः समुदायः स्यात्स्थितिः कालावधारणम् । अनुभागो रसः प्रोक्तः, प्रदेशो दलसमयः ॥ १ ॥”
इह च मोदकदृष्टान्तः पूर्वाचार्यैर्देशितः । तद्यथा—यथा मोदकस्य यथासंभवं प्रकृतिर्वाताद्यपहारिणी, स्थितिरैकद्वित्रि-
दिनादिका, रसः त्रिगुणधुरादिरूप एकगुणद्विगुणादिः, प्रदेशाः कणिकादिरूपाः प्रसृत्यादिप्रमाणाः । एवं कर्मणोऽपि
यथायोगं, प्रकृतिर्ज्ञानाच्छादनादिरूपा, स्थितिर्स्त्रिशतसागरोपमकोटीकोट्यादिरूपा, रस एकस्थानद्विस्थानादिः, प्रदेशा
अल्पबहुबहुतरबहुतमादिरूपा इति ॥ अथ प्रकृतिवन्धस्यरूपमाह—तस्य नाणाचरणदंसणाचरणवेधेयणिज्जमोह-
भाउनामगोत्तंतरायाणं नाणच्छायणार्दे जे सदाधे सा पगई ॥ ज्ञानाचरणादीनां ज्ञानाच्छादनादिर्यः स्वभावः
सा प्रकृतिः । तत्र ज्ञानाचरणस्यार्थानवगमः, दर्शनाचरणस्यार्थादर्शनं, वेदनीयस्य सुखदुःखसंवेदनं, मोहनीयस्य तत्त्वार्था-
ग्रहणं संयमपातथ, आयुषो भवधारणं, नाम्नो नारकादिनामकरणं, गोत्रस्योच्चैर्नीचैः स्थानसंसृष्टनं, अन्तरायस्य दाना-
द्विप्रचरणमिति । एष मूलप्रकृतिवन्धः साक्षान्निर्दिष्टः । तत्रप्रकृतिवन्धे त्वष्टपञ्चाशदधिकशतसंख्या उत्तरप्रकृतयो

वाच्याः । ताश्च विसारभयात्पूर्वे न निर्दिष्टाः । इह तु पुरो वक्ष्यमाणानां शुभानुभ्रमकृतीनां सुराप्रतिपत्त्यः संक्षेपात्ता
 अयुच्यन्ते. तथाहि—ज्ञानावरणंपद्यथा, दर्शनावरणं नवधा, वेदनीयं द्विधा, मोहनीयमष्टाविंशतिधा, आगुश्चतुर्द्धी, नाम
 श्रुत्तरान्तभेदं, गोत्रं द्विधा, अन्तरायं पद्यधेति । तत्राचार्यस्य मतिश्रुतायधिमनःपर्यायेक्येवढास्यस्य ज्ञानस्य पद्यविध-
 न्यात्तदावरणमपि पद्यथा मतिज्ञानावरणादि । तथा बधुरचक्षुरवधिकेवलभेदाद्यतुर्विधस्य दर्शनस्य आवरणं चक्षुर्दर्शनावर-
 णादि चतुर्द्धी, निद्रा १ निद्रानिद्रा २ प्रचला ३ प्रचला ४ रत्यानिद्धिसंज्ञाः ५ पद्य निद्राश्चेति नवधा दर्शनावरणम् ।
 मानममानं वेति द्विधा वेदनीयम् । तथाऽनन्तानुग्रहप्रत्याख्यानावरणसंज्ञवलनभेदात् प्रत्येकं चतु-
 र्विधाः क्रोधमानमायालोभाः । तत्र यावज्जीवानुगामिनोऽनन्तभवानुप्रन्धिधायादनन्तानुवन्धिधनः । संवत्सरानुगामिनो
 नत्रोऽल्पार्थत्वादल्पमपि देवधिरतिलक्षणे प्रत्याख्यानमाशृण्वन्तीत्यप्रत्याख्यानावरणाः । मागचतुष्टयानुवन्धिधनः प्रत्या-
 ख्यानं सर्वविरत्यास्यमाशृण्वन्तीति प्रत्याख्यानावरणाः । पद्यानुवन्धिधनः समस्तवृद्ध्यैपदर्थत्याल्परीपहोपमर्गादिसम्पत्ते
 वारिधिप्रणीपग्वल्यन्तीति संज्ञयत्नाः, इति षोडश कपायाः । नय च नोकपायाः । नोत्रादः साहचर्यवाची । एषां द्वि
 केष्यज्ञानां न प्राधान्यम्, किन्तु कपायैः सहोदयं यान्ति, कपापानुद्दीपयन्ति वा । उक्तं च—“कपायसहवर्चितात्, कपायप्रे-
 रणादपि । हास्यादितवकस्योक्ता, नोकपायकपायता ॥१॥” ते च स्त्रीपुंसपुंसकथैदहास्परत्यरतिशोकभयचतुष्टयाख्याः । इति
 पद्यविंशतिभेदाधारिन्नमोहनीयस्य, मिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वरूपाख्यश्च दर्शनमोहनीयस्येत्यष्टाविंशतिधा मोहनीयम् । नार-
 कतिर्यद्वरासरभयेष्ववस्थितिकारणमागुश्चतुर्द्धी । तथा नामकर्म मूलभेदेर्द्धीपाचारिन्नद्विधम् । तथाहि—गति १ जाति २-

शरीरा १८ङ्गोपाङ्ग ४ वन्धन ५ सङ्घातन ७ संस्थान ८ वर्ण ९ गन्ध १० रस ११ स्पर्शा १२ ऽनुपूर्वी १३ विहा-
योगति १४ लक्षणाश्चतुर्दश पिण्डप्रकृतयः । पराघातो १द्व्योता २ऽऽतपो ३ क्लृप्तासा ४ ऽगुरुलघु ५ तीर्थकर ६ निर्माणो ७-
पवातास्या ८ अष्टौ प्रत्येकप्रकृतयः । व्रस १ वादर २ पर्याप्तक ३ प्रत्येक ४ स्थिर ५ शुभ ६ सुभाग ७ सुस्वरा ८ऽऽदेय ९-
यनःकीर्ति १० स्वरूपं व्रसदशकम् । स्थावर १ सूक्ष्मा २ ऽपर्याप्तक ३ साधारणा ४ ऽस्थिरा ५ ऽशुभ ६ दुर्भग ७-
दुःस्वरा ८ ऽनादेया ९ ऽयनःकीर्ति १० स्वरूपं स्थावरदशकं चेति । अथ पिण्डप्रकृतीनां प्रभेदाः प्रदर्शयन्ते—गतिनाम
नरकतिर्यङ्गनरसुराश्रयेण चतुर्धा । जातिनाम एकेन्द्रियादिभेदात्पञ्चधा । शरीरनाम औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्म-
णभेदात्पञ्चधा । अङ्गोपाङ्गनाम औदारिकवैक्रियाहारकद्वारेण त्रिधा । वन्धननाम निवद्धवध्यमानपुद्गलसम्बन्धविधानरूपं
औदारिकाद्यभित्तापेन पञ्चधा । सङ्घातननाम पुद्गलसङ्घातनरूपं तथैव पञ्चधा । संहनननाम अस्थिरचनाविशेषरूपं, वच्चर्ष-
भनाराच १ ऋषभनाराच २ नाराचा ३ ऽर्द्धनाराच ४ फीलिका ५ सेवार्त्त ६ भेदात्सोढा । संस्थाननाम अवयवरचना-
त्मकशरीराकृतिस्वरूपं, समचतुरस्र १ न्यम्रोघपरिमण्डल २ सादि ३ चामन ४ कुञ्ज ५ हुण्ड ६ भेदात्सोढा । वर्णनाम
कृष्णनी लज्जेहितहारिद्रसितभेदात्पञ्चधा । गन्धनाम सुरभि १ दुरभि २ भेदाद्द्वेधा । रसनाम तिक्तकटुकपायाग्लमधुरभेदात्प-
ञ्चधा । स्पर्शनाम गुरु १ लघु २ मृदु ३ खर ४ शीतो ५ प्ण ६ स्निग्ध ७ रूक्ष ८ भेदादष्टधा । आनुपूर्वीनाम द्विसम-
यादिना विभ्रहेण भयान्तरं गच्छतो जन्तोरनुश्रेणिनियतगमनपरिपाटिवेद्यं नरकगत्याद्याश्रयेण चतुर्धा । विहायोगतिनाम
पादादिचिहरणात्मकदेशान्तरप्राप्तिहेतुगतिवृत्तयः षडोष्ठाहीनास्मिन् षडभागाश्रयेणाष्टेण । एषे चतुर्दशपिण्डप्रकृतीनामसत्-

प्रकृतयः सर्वाः पञ्चपट्टिः, पराघाताघटा - दाल्युपेता नाम्न अनय २ च ते । यदा
 विश्रथा तदा झुत्तरं सतम् । वन्धनपत्रदशकं त्वेषम्—औदारिकः क्रियाहारफाणां स्वनाम्ना तैजसेन कर्मणेन तैजसकाम-
 नाभ्यां च योगे प्रत्येकं चत्वारि चाथारि वन्धनानि । तद्यथा—औदारिकौदारिक १ औदारिकतैजस २ औदारिकरुहर्मण ३-
 औदारिकतैजसकर्मणा ४ ह्यानि चत्वारि । एवं वैश्विथयैक्रियादीनि चत्वारि । आहारकाहारकादीनि चत्वारि । तथा
 तैजसतैजस १ तैजसकर्मणा २ कर्मणकर्मणा ३ ह्यानि त्रीणीति । यदा तु वन्धनसद्घातनाम्नी नरीरपत्रकान्तर्भूत-
 यान्न पृथग्विषयहयेते, वर्णनपरस्परशी अप्यवियक्षितभेदाः सामान्येन चत्वार एव गृह्यन्ते, तदा गत्यादीनामुत्तरभेदा
 एवोनचत्वारिचात्संख्याः स्युः, ते च पराघाताघटाविशतिप्रकृतियुक्ताः वन्धोदयोपयोगिनः सप्तपट्टिर्नाम्नो भेदा भवन्ति ।
 वगधानादिप्रकृतीनामर्धदेशो लिख्यते—यदुदयात्पानी परेषां बलिनामपि नुप्रपृष्यस्तत्परापातनाम । यदुदयात्पानीचनरीरं
 यनिदेशोचरैर्वक्रियचन्द्रग्रहनधत्रताराः लौपधिमण्यादिवदनुष्णाप्रकाशात्मकोद्घोतकृत्तनुद्घोतनाम । यदुदयात्पानीवेदेदमात्म-
 नाऽनुष्णाप्रपि उष्णप्रकाशरूपातपकृत्तदातपनाम । तदुदयश्च सूर्यविम्वादिपार्थिवशरीरेष्वेव न बहूयादिषु । यदुदयादुच्छ्र-
 खनलधिस्तदुच्छ्रासनाम । यदुदयादङ्गं न लघु नापि गुरु तदगुरुलघुनाम । यदुदयात्पानीपृष्णो धर्मतीर्थकर्त्ता तन्तीर्थकर-
 नाम । यदुदयात्पानीपृष्णो देहेष्वन्नप्रत्यङ्गानां नियतस्थानवृत्तिता तत्सूत्रधारकल्पं निर्माणनाम । यदुदयात्स्वदेहायथैरेव प्रति-
 जिह्वादिभिर्जनुरुपहन्यते तदुपधातनाम । तथा यदुदयाद्द्वीन्द्रियादिपर्यायिप्राप्तिसिलत्रसनाम । यदुदयात्पानीवा वादरा भवन्ति,
 तद्वादानाम । वादरत्वं चैव चधुप्रोहात्वाभावात्, वसात्पानीय-

विद्याविभेदं जीवस्यैव विधिद्वारपरिष्णामं जनयत्वेतन्न पुत्रहेतु । केचन जीवधिगाम्ययंतच्छरीरपुत्रहेतुव्यपि काश्चिदभि-
 र्दृष्टेः दर्शयन्ति, तेन द्वारानां षट्तरसमुदितशुद्धिव्यादीनां चतुस्रा प्रदहनं न सूक्ष्माणामिति । यदुदपाञ्चीयानां स्याः स्याः
 यद्वाप्यस्यपासपनाम । यदुदपादेकस्य जीवस्यैकं चरीरे न त्यनन्तानामप्येकं तत्रत्येकनाम । यदुदयाहन्तरप्यादीनां
 स्थाना तस्थिरनाम । यदुदपाजनेरुपरि शिरःप्रभृतीनां चुभना तस्थुभनाम । यदुदयाहन्तरप्यादीनां यदु-
 दयाहन्तपुत्रगर्भादेशरस्वरसत्तुस्वानाम । यदुदयादुशादेयवाहृ तदादेयनाम । यदुदयात्सामान्यतत्सपःनौर्यत्यागाद्यजि-
 न्दराणां कल्पने दत्तः कीर्तिः । यद्वा—“दानपुण्यकृता कीर्तिः, पराक्रमकृतं यज्ञः” इत्यादिलक्षणे यज्ञःकीर्त्तिं भय-
 न्दराणां कीर्त्तिनाम । स्वावरदत्तकं द्रमदगर्भपरौत्वेन भावनीयमिति नामकर्मविचारमक्षेपः । गोत्रमुषनीचभेदाद्विधा ।
 अन्तश्च दानत्प्रभेदोपयोगशीलप्रियं पञ्चभेदेषुत्तरप्रकृतयः । इह च वन्द्ये विद्यत्युत्तरं प्रकृतिगतमधिक्रियते । यतो
 एतत्प्रैरतिरेव, स्याद्व्याहृत्पुत्रदानामेव तथा परिष्णामभावेन गम्यस्त्वमित्ययोर्विन्ध्याभावात् । नाम्नश्च पूर्वोक्ता
 स्वप्रकृतैर्देव । स्थापना ॥ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

द्वितीयं द्रमदगीभरम कालविभमनं जरा—नाणदंमणावरपावेअणित्रंतरायाणं उक्कोना डिई पसेअं तीसं
 त्तामंगेष्वपेरापोरिभो, मज्जरी मोदस, धीमं नामतोम्राणं, आउरम पुण तिसीमं मागरोयमाणि ॥
 १५२ ॥ तवै एतत्तेसकपेदीचेन्न इति मप्रतिविस्तन्निचपदयोगवि योगवेने ॥ अहृष्टं स्वितिगुणव्या अपग्यामाट—

मयस्थितिकेव । यतस्तत्कम प्रथम समय वद्ध । द्रिताय वादत तृतायऽकमतामनुभवात् । तथा नामगात्रवारथाऽह मुह्यताः ।
शेषाणां ज्ञानावरणदर्शनावरणमोहायुरन्तरायाणामन्तर्मुहूर्तम् । एययुष्म मूलप्रकृतीनामुत्कृष्टा जपन्या च स्थितिः ।
उत्तरप्रकृतीनां तु ग्रन्थान्तराग्नेया, ग्रन्थगौरवभयादिह नोच्यते ॥ सम्प्रति कर्मस्थितेरन्यप्रत्ययप्ररूपणां करोति—सुप्ता-
सुष्टाणं सुरनरतिरिआउबजाणं सव्याणं कम्मपयडीणं जिद्धठिई अहसंकिलेसेग घज्झइ जह्मना विमोदी-
एत्ति ॥ प्रकृतीनां शुभाशुभत्वं वक्ष्यते, सर्वासां शुभानामशुभानां च सुरनरतिर्योगायुर्यजानां कर्मप्रकृतीनां त्रयेष्टा स्थिति-
रतिसंक्लेशेनात्यन्तवीप्रफाणोदयरूपेण वध्यते, लीवैरिति शेषः । जपन्या स्थितिर्विशुद्ध्या कपायापचयरूपया । इदमुक्तं
भवति—मर्वासां शुभाशुभप्रकृतीनां स्थितयः संक्लेशशुद्धी वर्द्धन्ते, तदपचये च हीयन्ते । ततो ये ये विवक्षितमूलेत्तर-
प्रकृतीनां ग्रन्थकालेषां मत्पे वो यः सर्वोत्कृष्टविशुद्धियुक्तः स स तत्तद्विवक्षितकर्मस्थितिं जपन्यां वप्नोति, अत्यन्तवीप्र-
कपायोदयर्यास्तूत्कृष्टात् । सुरनरतिर्योगायुसां तूत्कृष्टापि स्थितिर्विशुद्धीय वध्यते । इतिशब्दः स्थितिवन्धसमाप्ती ॥ इदानी-
मनुभागवन्धं व्याचिख्यासुरनुभागस्यैकार्थशब्दानाह—अणुभागे अणुभागे विद्यागे रसेत्ति पृगद्वा ॥ अनु पश्चा-
द्वन्धोत्तरकाण्डं भग्यते सेव्यत इत्यनुभागः, अनुभूयत इत्यनुभायः, विदोषेण विविधं वा पच्यते विपाकः, रस्यते
विपाकानुभवनेनास्वाद्यते रसः, इत्येकार्थाः शब्दा पट्टुटुन्मकलशादिवत् ॥ अथ शुभाशुभप्रकृतिसम्बन्धितया सरसो

५ ४ ३ २ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

निम्नयदिधुष्य द्विषिप इतिहेतोः शुभानुभ्रमकृतयः प्ररूपणीया इति मनसिकृत्य प्राह—से असुहाणं पयडीणं निम्नव्य
 आसुहे, सुहाणं उच्युष्य सुहेति । पयडीणं सुहासुहचिभागे परुचिज्जह ॥ गतार्थम् ॥ शुभमकृतीराह—सायवे-
 अणीअं सुरनरतिरिआणं आउआइं उचगोअं । सत्तत्तीसं नामपयडीओ । तंजहा—मणुआणं गई ? आणु-
 पुष्वी अ २, देयाणं गई ३ आणुपुष्वी अ ४, पंचिदिअजाई ५, ओराळिआईणि पंच सरीराणि १०, आइ-
 ण्णाणं तिणहं तिण्णि अंगोयंमाणि १३, पढमं संहाणं १४, सुहा चण १६ गंध १७ रस-
 १८ कामा १९, सुहचिहगर्गई २०, अणुकलहु २१ पराघाय २२ जसासा २३ यतु २४ ज्जोअ २५ निम्माण-
 २६ तिण्यपरणि २७, तसदसगं च ३७, एआओ सुहाओ यापालीसं पुण्णपयडीउत्ति रूढाओ ॥ एताः
 मंडेहाएवः प्रकृतिवन्धाधिकारे किञ्चिन्निरूपितस्वरूपाः शुभाः प्रचल्ला द्विचत्यारिंशत्पुण्यप्रकृतय इति रूढाः ॥ अथा-
 नुभ्रमकृतीराह—पंच नाणावरणाणि, नच दंसणावरणाणि, भिरससम्मत्ताणं यंधाभायाओ छन्वीसभेए मोहे,
 पंच अंतरायाणि । एआओ पणयालीसं घाइचउक्कपयडीओ । असायवेअणीअं । नेरइआउअं । नीअगोअं ।
 पउमीणं नाम पयडीओ । तंजहा—तिरिआणं गई १ आणुपुष्वी अ २, नेरइआणं गई ३ आणुपुष्वी अ ४,
 ल्णिदिआईओ चउरो जाईओ ८, पढमचल्लाणि पंच संहणजाणि १३, पंच संहाणाणि अ १८, असुहा
 वण्णगंणरस्सासा २३, असुहचिहगर्गई २३, उयचार्य २४, धायरदसगं च ३४ । पयं सन्न्यग्गेणं असुहाओ
 वामीं पाक्कपपिहिसि मण्णंति ॥ निगदपिउम् ॥ ननु वग्गे विंचएण्णं मकृत्तिवत्तमधिक्रियत इत्युक्कग, वत्ताअ

शुभाशुभप्रकृतयः पिण्डिताथतुषिभित्तसंख्याः सुस्तदेतत्कथं, उच्यते—“नीलकण्ठं युगंधं, तिस्रं कटुगंधं गुकं एरं
 रुच्यं । मीशं च असुभनवर्गं, एकारसर्गं युगंधं सेसं ॥१॥” इति वचनाद्वर्णेषतुष्कस्य शुभाशुभसंज्ञोभयत्र महणाद्यपिरोधः ।
 ततश्चाशुभप्रकृतीनां रसोऽशुभोऽशुभाप्यवगमयनिष्पन्नात्वात् । शुभानां शुभः शुभाप्यवगमयनिष्पन्नत्वादिति स्थितम् ।
 अथे च शुभोऽशुभश्च रस एकद्वित्रिचतुःस्थानिकभेदाच्चतुर्विधः प्रवचने प्रतीतः । तथाहि—अशुभरसो निम्बादिरगेन
 शुभरसस्त्रिचतुर्विधः प्रवचने प्रतीतः । तत्र निम्बादीनां सहजोऽकथितः कटुको रस एकस्थानिक उच्यते । स एव मागद्वय-
 प्रमाणः कथितो द्वितीयभागयष्टिोऽर्द्धोवर्षित इत्यर्थः । कटुकरो द्विस्थानिकः । स एव भागत्रयप्रमाणः कथितरत्न-
 तीयभागयष्टिः, कटुकरतमस्त्रिस्थानिकः । स एव भागचतुष्टयप्रमाणः कथिततृतीयभागयष्टिोऽतिरक्ततमश्चतु-
 स्थानिकः । एवमिह्यादीनामपि सहजो मधुरो रस एकस्थानिकः । स एव द्वित्रिचतुर्भागप्रमाणः कथितो द्वितीयतृतीय-
 चतुर्थभागयष्टिः क्रमान्मधुरतरो मधुरतयोऽतिमधुरतमश्च द्विस्थानिकादिर्भण्यते । यथा र्वेयं तथा प्रकृतीनामप्यशु-
 भानां तादृशतादृशकारयनिष्पाद्यः कटुकः कटुकरः कटुकरमोऽतिरक्ततमश्च शुभानां मधुरो मधुरतो मधुरतमोऽति-
 मधुरतमश्च रसो यथासंख्यमेकद्वित्रिचतुःस्थानिको ज्ञेय इत्येतच्चेतसि निषाय सूत्रमाह—निचुच्चुपशुद्धानं सहजे रसे
 कटाशिर, से त्रिअ इतिचतुर्भागप्रमाणे कटिण एकभागयष्टेसे इट्टाणिभाषण होह एसा उयमा पयडि-
 रसरस भणिआ ॥ कथितार्थम् । एते चैकस्थानिकादयो रसा यथोत्तरमन्तगुणवीर्या बोद्धव्याः ॥ सम्प्रति येः प्रत्यये-

र्यासां प्रकृतीनां यत्स्वरूपो रसो वध्यते तत्परूपयथाह—पञ्चयभूमिवाष्टुआजलरेखातुच्छेहिं कसाएहिं असुहाणं जहाकमं चउत्तिदुहकटाणिप रसे घजज्ञइ । सुहाणं तु वाष्टुआजलरेखातुच्छेहिं चउट्टाणिप । भूमिरेखातुच्छेहिं तिट्टाणिप । पञ्चयरेखातुच्छेहिं दुट्टाणिप । एकट्टाणिप नत्थि ॥ रेखा राजयः । रेखाशब्दस्य प्रत्येकं सम्बन्धात् पर्यतरेखाशब्देन प्रभूतकालव्यपदेशतोऽतितीव्रोदयत्वं कपायाणां प्रतिपाद्यते । ततश्च पयतरेखासदृशैः कपायैः सर्वासामशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानिको रसो वध्यते । आतपशोपिततडागभूरेखातुल्यैर्मनामन्दोदयैस्त्रिस्थानिकः । वालुकारेखाप्रल्यैर्मन्दोदयैद्विस्थानिकः । जलरेखासमानैरतिमन्दोदयैरेकस्थानिकः । शुभप्रकृतीनां तु वालुकाजलरेखातुल्यैश्चतुःस्थानिकः । भूरेखातुल्यैस्त्रिस्थानिकः । दृपद्रेषोपमैद्विस्थानिकः । एकस्थानिकस्तु रस एव नास्ति । यत एकस्थानिकरसबन्धोऽत्यन्तासंक्लिष्टस्य सम्भवति । तत्र च शुभप्रकृतयो वन्ध एव न समागच्छन्ति । या अपि वैक्रियतैजसकर्मणाद्याः शुभा नारकमायोग्याः संक्लिष्टोऽपि वभाति । तासामपि स्वभावात्सर्मयसंक्लिष्टोऽपि द्विस्थानिकमेव रसं विदधाति । येषु तु मध्यमाध्यवसायस्थानेषु शुभा वध्यन्ते, तेषु तासां द्विस्थानिकस्त्रिस्थानिको वा रसो वध्यते, नैकस्थानिकः, मध्यमपरिणामत्वादेव, अतिविद्युद्धी चतुःस्थानिकस्यैव वन्ध इत्येकस्थानिकरमाभावः ॥ सम्प्रति यासां प्रकृतीनां चतुःस्थानिकादिश्चतुर्विधोऽपि रसो यासां वैकस्थानिकवर्जस्त्रिविध एव भयति तत्प्रपद्यग्राह—घञसंजलणपंचंतरायपुंयेअमइसुयओहिमणनाणचपलुअचपलुओहिदंसणाचरणरूपाओ सत-रसपयडीओ इगदृत्तिचउट्टाणिअरसाओ सेसाओ सुहाओ असुहाओ अ इत्तिचउट्टाणिअरसाओ निषि-ट्टाओ ॥ चत्वारः संज्यलनाः क्रोधादयः । पञ्चान्तरायाणि दानान्तरायादीनि । पुंयेकः । मत्तिश्रुत्तावपिमनःपर्ययशाना-

वरणानि । चक्षुरचक्षुरधिदर्शनावरणानीत्येताः सप्तदश प्रकृतयः परुद्धिचिचतुःस्थानिकरमाः । परुस्थानिकादिभिश्चतुर्भि-
 रपि रमैर्गुप्ता बध्यन्त इत्यर्थः । तत्रानिवृत्तिभेदादे संख्येयेषु भागेषु गतेष्वामां मसदज्ञानामख्येकस्थानिको रमः प्राप्यते ।
 द्विस्थानिकादयस्तु रमाख्योऽप्यासां संसारस्थान् जीवानांश्रित्य प्राप्यन्ते । नेपाः मर्या अपि शुभा अचुमाश्च द्वित्रिचतु-
 स्थानिकरमा न त्वेकस्थानिकरमा निर्दिष्टाः कथिताः परमर्षिभिरिति गम्यते । इयमत्र भावना—अचुमानां यद्येकस्या-
 निको रमो लभ्यते तदाऽनिवृत्तिभेदादरसंख्येयभागेभ्यः परत एव । तत्र च प्रागुक्ताः मसदज्ञ प्रकृतीर्विना नेपाणामचुमानां
 बन्ध एव नास्त्यतः नेपाणामचुमानामेकस्थानिको रसो न भवति । ये अपि केवलज्ञानदर्शनवरणाभिधे दे प्रकृती तत्र
 बध्यन्ते, तथोरपि सर्वपातित्वाद्द्विस्थानिक एव रसो निर्वर्च्यते नैकस्थानिक इति । शुमानां तु सर्वामामख्येकस्थानिको रम
 एव नाम्नीन्युक्तमेव । यश्च शुमानां सहजैधुरसोगमो रमः प्रोक्तः, स द्विस्थानिकरमस्य मर्यजघन्यस्य स्पष्टैक एव इत्यर्थः ॥
 अनन्तगेनश्चैकस्थानिकादिः मर्योऽपि रसस्तीव्रो मन्दश्च भवति, ततो येन प्रत्ययेन तस्य तीव्रत्वं येन च मन्दत्वं जायते
 तदाह—संक्रिन्दंसेणं असुहाणं पयस्वीणं तिन्ध्वे रसे भवद् । विसोहीणं मंदे । सुहाणं पुण विसोहीणं तिन्ध्वे । संक्रिले-
 सेणं मंदेत्ति ॥ अक्षरार्थः स्पष्ट एव । रसानां तु तीव्रमन्दत्वस्वरूपमिदम्—इह घोषातकीपियुमन्दाघचुभवन्नरसतीनां सम्मन्धी
 महजोऽद्धीवर्त्तो द्विभागायर्त्तो भागत्रयायर्त्तश्च यथांगत्वं फटुकः, फटुकतरः, फटुकतरः, फटुकतरः । तथेशुधीरा-
 दिदृब्ध्याणां मत्कः सहजोऽर्द्धीवर्त्तो द्विभागायर्त्तो भागत्रयायर्त्तश्च यथाक्रमं मधुरो मधुरतरो मधुरतमोऽतिमधुरतमश्च रमो

? "शेषस्थानिकास्तु रसा—" एवंमत्तोऽपि पाठो दृश्यते ॥

जलापसम्बन्धाद्यथा तीव्रो भवति, तथैतेषामेव पिचुमन्दादादीनां क्षीरादीनां च द्रव्याणां सम्यन्धी सहजो रसो जललवचि-
न्द्रर्जुपुकुपुकमयुल्लुलिकरकुम्भद्रोणादिसम्यन्धाद्यथा बहुभेदं मन्दमन्दतरादित्वं प्रतिपद्यते, तथाऽर्चावत्तदियोऽपि
रसा यथा जललवादिसम्यन्धाद्बहुभेदं मन्दमन्दतरादित्वं प्रतिपद्यन्ते । तथैवाशुभप्रकृतीनां शुभप्रकृतीनां च रसास्त्राहृतता-
दनाकयायवशात्तीमत्वं मन्दत्वं चानुविद्यति । ततश्चायमत्राशयः—अशुभप्रकृतिवन्धकानां मध्ये यो यः उत्कृष्टसंश्लेशो जन्तुः
स स तीमं रसं वभाति, विशुद्धमानपरिणामस्तु मन्दम् । शुभप्रकृतिवन्धकानां तु मध्ये यो यो विशुध्यमानपरिणामः स
स तीमं संकृष्टस्तु मन्दमिति गतोऽनुभागवन्धः ॥ इदानीं प्रदेशवन्धं विवधुः प्रदेशशब्दवाच्यमाह—पणसा कर्मवत्तगणा-
दलिअसरूया ॥ कर्मवर्गणाया यद्दुलिकं तत्स्वरूपाः प्रदेशाः अत्राधिकृता इत्यर्थः । एकैकस्य कर्मवर्गणात्स्कन्धस्य अभव्या-
नन्तगुणप्रदेशात्कल्यात् । अथ कर्मवर्गणेति किमुच्यते?, उच्यते, वर्गणा नाम सजातीयद्रव्यसमुदायः, सां चौदारिक १-
वैक्रिया २ऽऽहारक ३ तैजस ४ भाषा ५ ऽऽनपान ६ मनः ७ कर्मणो ८ भेदभिन्ना प्रत्येकमग्रहणवर्गणान्तरिता श्रेयाः ।
तत्र सर्वसिद्धोक्ते एकाकिनां परमाणूनामनन्तानामपि सजातीयत्वादेका वर्गणा । द्व्यणुकानामप्येका । पयमेकैकाशुण्ड्या
उत्कृष्टमंल्येयाणुकान्तानां स्फन्धानां संल्येयाः, संल्येयकस्य संल्येयभेदत्वात् । पयमंल्येयाणुकानामसंल्येयाः, अतो-
ल्येयकस्यासंल्येयभेदत्वात् । अनन्ताणुकामनन्ताः, अनन्तकस्यानन्तभेदत्वात् । सर्वा अन्येता औदारिका ग्रहणमायोग्या
वत्तद्रूपाभव्यानन्तगुणसिद्धानन्तभागप्रमिताणुनिर्वृत्तेरनन्तैः स्फन्धैरारब्धा ग्रहणमायोग्या जपन्यौदारिकवर्गणा भवति ।

द्वेष्योऽनन्तगुणान् कर्मवर्गणारकन्धान् गृह्णातीति सम्यन्धः । निजसर्वप्रदेशैरिति नैकेन न ह्यादिभिर्वा किन्त्यात्मीयैः
समलैः प्रदेशैः । तथा लोकस्य जीवस्य समस्तलोकाकाशप्रदेशप्रमाणाः प्रदेशा वर्तन्ते, मिथ्यात्वादिवन्धहेतूदये च सति
ते सर्वे स्वस्वाकानमदेशेभ्यो युगपदेव कर्मद्रव्यं गृह्णन्ति, परस्परं सर्वेऽप्युपकुर्वन्त्येकस्मिन् प्रदेशे चेष्टमाने सर्वेषामपि चेष्ट-
नास्त्रिविडसुवर्णशृङ्खलायत् परस्परसम्यद्धत्वादिति । कर्मवर्गणास्कन्धान् विशेषयन्नाह—अभव्यानन्तगुणप्रदेशनिष्प-
न्नान्, प्रत्येकमभव्येभ्योऽनन्तगुणैरुपलक्षणत्वात् सिद्धानन्तभागवत्तिभिः परमाणुभिर्निर्वृत्तान् । तथा सर्वजीवैभ्योऽन-
न्तगुणै रसच्छेदैरुपपेतान् युक्तान् एकैकस्यापि कर्मस्कन्धपरमाणोः केयलिप्रज्ञया छिद्यमानस्य सर्वजीवानन्तगुणारसच्छे-
ददापित्वात् । तथा एकप्रदेशावगाढान् येष्याकाशप्रदेशेषु जीवोऽवगाढस्तत्रैवावगाढान् भिन्नदेशस्थानां ग्राह्यत्वपरिणा-
माभावात् । यथा हि दहनः स्वदेशस्थितान् प्रायोग्यपुद्गलानात्मभावेन परिणमयति । एवं जीवोऽपि स्वक्षेत्रस्यमेव
द्रव्यमादत्ते, न चहिर्यतीति भावः । एतच्च कर्मस्कन्धदलिकं चतुःस्पर्शं द्विगन्धं पञ्चवर्णं पञ्चरसं च द्रष्टव्यम् ॥ अथ
गृहीतदलिकस्याष्टाविभजनयुक्तया जीवप्रदेशेषु सम्यन्धमाह—गिणिहत्ता तम्मज्झाओ धोवं दलिअं आउस्स,
तओ विसेसाहिअं परोप्परं तुळं नामगोत्ताणं, तओ विसेसाहिअं परोप्परं तुळं नाणाचरणंदंसणाचरणं-
तरायाणं, तओ विसेसाहियं मोहस्स, तओ विसेसाहिअं वेअणीअस्स, विभयत्ता निअपपसेसु खीरनी-
रनाएणं अग्गिगलीहपिट्ठनाएणं वा संघंघेइ ॥ अक्षरार्थः स्पष्टः । नवरं 'नाएणन्ति' ज्ञातेन दृष्टान्तेन । भावार्थ-
स्वयम्—शहाष्टविधपञ्चभेकेन जन्तुना यदेकेनाप्ययमायेन चिन्नतागर्भेण गृहीतं दलिकं तस्याष्टौ भागा भवन्ति । तत्रैको

भायः शेषकर्मपिक्षयाऽल्पस्थितिकत्वादायुषः श्लोकः, ततो नामगोत्रयोर्विज्ञेयाधिकः, परस्परं तु तुल्यस्तुल्यस्थितिरुत्तरात् ।
 ननु स्थित्यनुसारेण भागो भयतायुषः सकाशात्तामगोत्रयोः संख्यातगुणः प्राप्नोति ? सत्यम्, किन्तु सर्वोऽपि नररूपात्वा-
 दिकर्मकलाप आयुष्कोदयमूलोऽत आयुष्कस्य प्रधानत्वाद्दुष्टदुष्टव्युत्पन्नव्युत्पन्नः । न चैवमप्रधानत्वात्तामगोत्रयोर्भागहीनता
 वाच्या, नामगोत्रे हि सततवन्धित्वाद्दुष्टदुष्टव्यं प्राप्नुतः, आयुष्के तु कादाचित्कवन्धत्वाद्दुष्टदुष्टव्यमिति । तथा नामगोत्र-
 भागाद्विज्ञेयाधिको भागो ज्ञानावरणदर्शनावरण्यान्तरायाणां मिथस्तु तुल्यस्तुल्यस्थितिकत्वात् । ततो विज्ञेयाधिको भागो
 मोहस्य । ननु स्थित्यनुरोधेन ज्ञानावरणाद्यपेक्षया मोहस्य संख्यातगुणो भागः प्राप्नोति विज्ञेयाधिकः कथमुक्तः ?,
 मत्यम्, दर्शनमोहलक्षणाया एकस्या एव मिथ्यात्वप्रकृतेः सप्ततिकोटीकोट्यः स्थितिरुक्ता । चारित्रमोहस्य तु क्वायल-
 क्षणस्य चत्वारिंशदशतस्रद्वीकृत्य विज्ञेयाधिक एव भागो युज्यते, न तु संख्यातगुणः । दर्शनमोहनीयद्रव्यं तु सर्वमेव
 मध्यपतित्वाचारित्रमोहनीयदलिकादनन्तभाग एव वर्तत इति न किञ्चित्तेन वर्द्धत इति । तथा मोहनीयभागाद्विज्ञेया-
 ऽधिको भागो वेदनीयस्य, स्थित्यनुसारेण मोहभागादस्य हीनतामाप्तायपि श्लोके दलिके सति स्वभावात् सुखदुःखानु-
 भवनलक्षणम्यकार्यव्यक्तीकारासामर्थ्याद्विज्ञेयाधिकत्वमुक्तम् । अपभाषणः—सुखदुःखजननस्वभावं वेदनीयं तन्मात्रपरि-
 णताश्च पुत्रलाः स्वभावात्प्रचुरा एव स्वकार्यं सुखदुःखरूपं व्यक्तीकर्तुमलम् । शेषकर्मपुत्रलास्तु स्वल्पा अपि स्वकार्यं
 जनयन्ति । इत्येते च पुत्रलानां स्वकार्यजननेऽल्पचतुष्टयकृतं सामर्थ्यवैचित्र्यम् । यथा गृध्रादेर्मृद्गीकादेश्च नृसिजनने ।
 लघुकादर्थिगादेश्च मारणादिकार्ये इति । एकसमयगृहीतदलिकस्यैवमष्टधापरिणामे भागविकल्पनायां च जीयन्नचेरचि-

न्त्यं पुत्रलपरिणामस्य विचित्रत्वं च हेतुः । इयमष्टविधबन्धकं प्रत्यष्टभागकल्पना ॥ सप्तपदेकविधबन्धकांस्तु प्रति सप्त-
 भागादिकल्पना कार्येत्याह—एसा कम्मदलिअरस अट्टविह्वंघंगेसु । सत्ताविह्वंघंगेसु । सत्ताविह्वंघंगेसु सत्त-
 भागाइकप्पणा कापब्ब्या ॥ प्रेकटार्थम् ॥ अत्रापि स्थित्यनुसारेणोक्तयुक्त्या भागविशेषो वक्तव्यः । एवं मूलप्रकृतीराश्रि-
 त्य दर्शितो भागविशेषः । मूलप्रकृतिलब्धं च दलिकं वध्यमानानामुत्तरप्रकृतीनां यथास्वं विभज्यते, तथाहि—निजमूल-
 प्रकृतिलब्धदलिकस्य यः तर्पणातिरसयुक्तोज्ज्वलतांशः स सर्वधातिनीनां भवति । शेषदलिकं तु देशघातिरसयुक्तं सर्व-
 पाल्यरनिष्ठानां पध्यमानानां स्वोत्तरप्रकृतीनां विभक्तव्यम् । एतच्च प्रपञ्चतः शास्त्रान्तराद्द्रष्टव्यम् । अरकृष्टप्रदेशबन्धोऽल्प-
 तारप्रकृतिरन्धकस्योत्कटयोगिनः संज्ञिनः पर्याप्तस्य । जघन्यस्तु तद्विपरीतस्येत्यवसितः प्रदेशबन्धः ॥ अथ प्रकृत्या-
 दिबन्धानां प्रधानहेतुपदेनं विधत्ते—पपडिपएसंधंघाणं जोगा हेऊ । ठिइअणुभागबंधाणं कसाया ॥ प्रकृतिप्र-
 दंनबन्धयोर्योगा हेतवः । योगा इति बहुवचनं योगस्थानानामसंबन्धेयत्वज्ञापनार्थम् । उपशान्तमोहादिगुणस्थानकत्रये
 तारपन्धंहेत्यभावेऽपि केवलयोगमद्भावे वेदनीयलक्षणा प्रकृतिस्तत्प्रदेशाश्च बध्यन्ते । अयोग्यवस्थायां तु योगभावे न
 पपन्त इत्यन्यथव्यतिरेकाभ्यामनयोः साधान्येन योगहेतुकत्वम् । तथा स्थित्यनुभागबन्धयोः कपायाः कपायजगिता-
 ध्ययसायनिशेष हेतवः । अप्रमत्तादितु मिथ्यात्वाविरतिप्रमादलक्षणबन्धहेत्यभावेऽपि कपायसद्भावे स्थित्यनुभागबन्धयो-
 भावात्तदभावे तूपनान्तमोहादिष्वभावादनयोर्मुह्यतः कपायप्रत्ययत्वम् ॥ अथ प्रकारान्तरेण बन्धस्य चातुर्विध्यमभि-

१ “अदिताबंधः” इत्येवंस्तोत्रेऽपि दृश्यते षाटः ॥

वने—१६, १) पत्र २ निरुप ३ निरुप ४ भेअभिने वां पत्रविहे वंघे ॥ सृष्टादिभेदभिलो वा चतुर्विधो बन्धः ।
 तत्र समुद्रान्तगुचिकामनगायत्रीयकंमंत्रदेवानां मन्त्रबन्धः सृष्टबन्धः । दरकवद्धसुचिकासम्बन्धपद्मबन्धः । वर्षा-
 न्तर्गच्छत्तद्वत्सुचिकामन्त्रबन्धः । अग्निमानपनताद्विती रुग्ण्डीभूतसुचिकासम्बन्धवसिकाचितबन्धः ॥

॥ इति मन्त्रमारदीक्षायां बन्धनच्यनिरूपणो नाम चतुर्विधोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ अथ संवरतत्त्वं विधियते ॥

आसवानं विगंधं संवरे पठन्ते ॥ आस्रवाणां कर्मसुदृढादानहेतूनां निरोधः संवरः प्रसूतः ॥ तत्रेदानीह—से
 ष्य मदिमगुनिनरमिहत्तत्रायम्ममावजाचरिरेदि कम्मगुगतादापसंवरणाओ सत्ताबद्धविहे भयइ ॥ स च
 ष्य मत्तत्राल्लिख्ये भवतीति मन्त्रबन्धः । नमिनितिनि पद्यानां चेषानां तान्त्रिकीसंज्ञा । अथवा सं सम्यक् प्रशस्ताऽई-
 त्तरचनादुपयोग इतिश्रेया मन्त्रिः । मन्त्रवृत्तिलक्षणा । गुप्तियोगनिग्रहः, मा तु प्रवृत्तिनिवृत्तिलक्षणा, सम्यक्-
 त्वात्तदुपयोग इतिश्रेया मन्त्रिः । अत्र एव पठन्ति—“ममिओ जिअमा गुत्तो, गुत्तो समिअसणंमि भइअयो ।
 गुत्तमममिओ ३ अत्तुत्तो त्र ममिओ अ ॥ १ ॥” इति । परीरहत्वः—धुदादिपीडितत्वेऽपि घृतेरपरित्यागः । यति-
 त्वात्तत्राल्लिख्यः । यतिं संज्ञायद्युक्तोपगित्तरम् । एतैः कर्मसुदृढादानहेतोराल्परस्य संवरणालंवर इति ॥
 तत्रेदं विदुः—कर्म इतिश्रेया मन्त्रिः १, भागामितिः २, एव-

धाभिर्षट्युतः ॥ ९ ॥ दमनानादौ निरघायां, उद्यादिकण्टकयजिते । इष्टानिष्टानुपसर्गा-स्त्रिरीहो निर्भयः सहेत् ॥ १० ॥
 द्रुभानुभार्यां अस्थार्यां, विपहेत मुलासुखे । रागद्वेषी न कुर्षति, प्रातरत्याग्येतिचिन्तयन् ॥ ११ ॥ आक्रुष्टोऽपि हि
 नाक्रोने-अमाश्रमगतो विदन् । प्रत्युताक्रोष्टरि यति-ध्विन्तयेदुपकारिताम् ॥ १२ ॥ सहेत हन्यमानोऽपि, प्रतिद्वन्या-
 न्मुनिने नु । जीवानानात् कुथो दीष्टात्, क्षमया च गुणार्जनात् ॥ १३ ॥ नायाचितं यतीनां यत्, परदत्तोपजीधि-
 नाम । यात्रादुग्नं प्रवीच्छेसश्रेच्छेऽनुनरगारिताम् ॥ १४ ॥ परात्परार्थं स्वार्थं वा, उभेताद्वादिनापि वा । माघेन उभास्त्राला-
 ना-प्रिन्तेऽभ्यमथवा परम् ॥ १५ ॥ उद्विजेत न रोगेभ्यो, न च काङ्क्षेच्चिकित्सितम् । अदीनस्तु सहेद्वेहा-जानानो
 भेदमाग्नः ॥ १६ ॥ अमृतानरासुचेन्दरो, संयुतेषु नृणादिषु । सहेत दुःखं तत्सर्शो-भयमिच्छेन्न तान्मृदून् ॥ १७ ॥ प्रीष्मातय-
 र्गिद्विद्राग्यरांद्गीष्णाग्मअन्मुनिः । नोद्विजेत न सिक्खासे-न्नोद्धत्स्येत्सहेत तु ॥ १८ ॥ ब्रथाने पूजने दाने, न भयेदभि-
 द्रापुष्ट । अमन्कारे न क्षीनः स्यात्, सत्कारे स्यान्न दर्शयान् ॥ १९ ॥ प्रज्ञो प्रज्ञायतो पश्य-भारमन्यप्रज्ञतो विदन् । न
 रिरीदन्न वा माष्टे-त्प्रज्ञोत्कर्षमुयागतः ॥ २० ॥ ज्ञानचारित्रियुक्तोऽसि, छन्नस्योऽहं तथापि हि । इत्यज्ञानं विपहेत,
 ज्ञानस्य क्रमलाभयित् ॥ २१ ॥ जिज्ञासुत्कं जीयो वा, धर्म्मार्थम्मो भवान्तरम् । परोक्षत्वान्मृगा नेय, चिन्तयेत्प्राप्तदर्शनः ॥ २२ ॥
 ज्ञारीमानगनेयं, म्यरस्यैरिजान्मुनिः । परीरहान् सहेताभीर्वाकायमनसां वशी ॥ २३ ॥ इति परीरहलयश्लोकाः शाखा-
 न्तारदश मन्दमनीनामनुमहार्थमत्रोदाहृताः । एषु मध्ये प्रज्ञाज्ञानपरीरहो ज्ञानाघरणप्रभवी । अलाभपरीरहोऽन्तरायो-
 दयगमुग्धः । दग्गनपरीरहो दग्गनमोहनीयोदयज्वः । नाभ्या १ ऽरति २ स्त्री ३ निरघा ४ ऽऽक्रोश ५ यांचना ६ सत्कार-

१. पुनरपि ० परीषदाधारिभूमौहतीयोदयलक्ष्यन्मलः । शोषा एकादश वैघोदयनिघन्धनाः । तथाऽनियृत्तिचादरसम्परायान्तेषु
 २. ॥१७८११ गये परीषदा संभवन्ति । सुहस्रसम्परायोपशान्तमोहक्षीणयोर्हेतु मोहाभावात्तत्रतद्विद्यपरीषदाष्टकजर्थाश्चतुर्दश ।
 ३. ॥११८११ गये परीषदा संभवन्ति । सुहस्रसम्परायोपशान्तमोहक्षीणयोर्हेतु मोहाभावात्तत्रतद्विद्यपरीषदाष्टकजर्थाश्चतुर्दश ।
 ४. ॥११८११ गये परीषदा संभवन्ति । सुहस्रसम्परायोपशान्तमोहक्षीणयोर्हेतु मोहाभावात्तत्रतद्विद्यपरीषदाष्टकजर्थाश्चतुर्दश ।
 ५. ॥११८११ गये परीषदा संभवन्ति । सुहस्रसम्परायोपशान्तमोहक्षीणयोर्हेतु मोहाभावात्तत्रतद्विद्यपरीषदाष्टकजर्थाश्चतुर्दश ।
 ६. ॥११८११ गये परीषदा संभवन्ति । सुहस्रसम्परायोपशान्तमोहक्षीणयोर्हेतु मोहाभावात्तत्रतद्विद्यपरीषदाष्टकजर्थाश्चतुर्दश ।
 ७. ॥११८११ गये परीषदा संभवन्ति । सुहस्रसम्परायोपशान्तमोहक्षीणयोर्हेतु मोहाभावात्तत्रतद्विद्यपरीषदाष्टकजर्थाश्चतुर्दश ।
 ८. ॥११८११ गये परीषदा संभवन्ति । सुहस्रसम्परायोपशान्तमोहक्षीणयोर्हेतु मोहाभावात्तत्रतद्विद्यपरीषदाष्टकजर्थाश्चतुर्दश ।
 ९. ॥११८११ गये परीषदा संभवन्ति । सुहस्रसम्परायोपशान्तमोहक्षीणयोर्हेतु मोहाभावात्तत्रतद्विद्यपरीषदाष्टकजर्थाश्चतुर्दश ।
 १०. ॥११८११ गये परीषदा संभवन्ति । सुहस्रसम्परायोपशान्तमोहक्षीणयोर्हेतु मोहाभावात्तत्रतद्विद्यपरीषदाष्टकजर्थाश्चतुर्दश ।

नीना एता इति न प्राच्यन्ते ॥ तथा—सामाहंआहं पंच चारित्ताहं ॥ सामायिक १ च्छेदोपस्थापन २ परिहारविशुद्धि ३
 गुरुमन्त्रगाय ४ यथाख्याताख्यानि पञ्च चारित्र्याणि । एतानि नवमेऽध्याये क्रिश्चिद्विचारयिव्यन्ते ॥

॥ इति समयमास्टीकायां संवस्तत्त्वनिरूपणो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ इदानीं निर्झरातत्त्वं निगद्यते ॥

अनुभवभ्रमानं कस्म्युगान्ताणं परिमद्वणं निञ्जरा ॥ उपभुक्त्विपाकानां कर्मयुहलानां परिशदनमात्मप्रदेशेभ्यः
 दग्धजन निर्जरा ॥ अथ तरा भेदावाह—सा इचिहा पणत्ता, सकामा अकामा प ॥ सह कामेन निर्जरा मे
 भयार्द्रिद्व्यभियारंज न त्विहलोक्यल्लोक्यकामेन युक्ता सकामा । अनन्तरोक्तकामवर्जिता त्यकामा । चरुब्दः समुच्चये ।
 रगया म्भन इति वा कलानान्विच कर्मणां पाकस्य भावाच्चिर्जराया इदं द्वैविध्यमितिभायः ॥ तत्राकामा केषामित्याह—
 मन्थ अकामा मन्थजीवाणं ॥ निर्झराभियारिणां तपस्व्यमानानां सकामनिर्जरेति वक्ष्यमाणत्वासहस्रतिरिक्तानां
 गर्भा त्रीगानामकामा । कर्मज्ञयत्प्रवृत्तत्वात् ॥ एतदेव चतुर्गतिगतजन्तु व्यक्तीकुर्येन्नाह—तहाहि—
 नर्गिद्विभारआ निरिआ जहामंमथं छेप्रभेयमीत्तण्दवासजलग्गिगुहापिवासाकसंकुसाईहिं, नारगा त्तिवि-
 द्वात् पञ्चगाण, मयुआ बुद्धारिगामावाद्दिदात्तिदचारगनिरोहाइणा, देवा पराभिभोगक्किब्बिसिअत्ताइणा
 अगाययअन्तीअं कम्ममपुनविउं परिमाद्विनित्ति तेत्ति अकामनिजरा ॥ तथाहीति पूर्वोक्तस्त्वैवोपक्षेपे । छेदभे-

दशीतोष्णवर्षजलाग्निधुधापिपासाकसांकुशादय एकेन्द्रियादिषु पञ्चेन्द्रियपर्यन्ततिर्यधु यथायोगं योज्याः । नारकाणां त्रिविधा
वेदना क्षेत्रज्ञान्योऽन्योदीरितपरमाधामिकजनितस्वरूपा । 'वाहित्ति' व्याधिः । चारकनिरोधः कारागाग्रहः । शेषं सुवो-
धम् ॥ सकामनिर्ज्वरामाह—सकामनिज्वरा पुण निज्वराहिलासीणं अणसण १ ओमोअरिआ २ भिक्खायरिआ
३ रसचाय ४ कायकिलेस ५ पडिसंलीणया ६ भेअं छव्विहं याहिरं, पायच्छित्त १ विणय २ चेआवच्च ३-
सउज्जाय ४ ह्जाण ५ विउस्सग्ग ६ भेअं छव्विहमब्भंतरं च तवं तवंताणं ॥ निर्जराऽभिलाषिणामनशानादिभेदं
पडिधं बाह्यं प्रायश्चित्तादिभेदं पडिधमाभ्यन्तरं च तपस्तप्यमानानां सकामनिर्जरेति संदङ्कः । तपोभेदाः किञ्चिद्ब्याख्या-
यन्ते—अनशनमाहारपरित्यागः, तच्च इत्यरं यावत्कथिकं च । इत्यरं परिमितकालं श्रीवीरतीर्थं नमस्कारसहितादिपणा-
सान्तम् । यावत्कथिकं त्वाजन्मभावि, तत्पुनः पादपोपगमनेद्विनीभक्तपरिज्ञाभेदात्रेधा १ । अयमोदरिका द्रव्यत उपक-
रणभक्तपानविषयं न्यूनत्वम्, भावतः क्रोधादिपरित्यागः २ । भिक्षाचर्या वृत्तिसङ्केपाऽपरनामिका द्रव्यादिभेदभिन्नगो-
चराभिन्नहृत्स्वरूपा । तत्र द्रव्यतोऽभिग्रहो लेपकार्येव कुन्ताग्रादिस्थितं मण्डकादि वा ग्राह्यमित्यादिः । क्षेत्रत एकद्विभ्या-
दिष्टहृत्स्वग्रामपेटार्द्धपेटादिलब्धं दायकेन देहली जहयोरन्तर्विधाय वा दत्तं महीध्यामीत्यादिः । कालतः पूर्वोह्यादौ सकल-
भिक्षाचरनिर्वर्तनायसरे वा पर्यटितव्यमित्यादिः । भावतो हसनगानरोदनादिक्रियाप्रवृत्तौ वद्धो वा यदि दास्यति तदा-

१ "यथासंभवं संबन्धनीयाः" इत्यपि । २ "—जरेत्यक्षरार्थः । द्वादशविधं तु तपः किञ्चिद्ब्याख्यायते—तत्राऽ" इत्यत एवं रूपोऽपि
पाठः ॥ ३ "—रूपता" इत्यपि ॥

५ । प्रतीतिना दुःखादीनां च त्यागो वर्जनं रसत्यागः ४ । कायकेशो धीरासनाघासनकरणेनाप्रतिकर्मशरीरत्वकेसोद्युयना-
 त्तिना च विचित्रः ५ । प्रतिगतीनता गुसता, सा चेन्द्रियकयायोगविषया विविकशयनासनता चेति चतुर्धा ६ । एत-
 न्योदा वाह्यं तरः । वाह्यं च बाह्यद्रव्याद्यपेक्षयात्मायो बहिः शरीरस्य तापकृत्वापरप्रत्यक्षत्वात् कुतीधिर्कैर्गृहस्थैश्च
 कायंन्याच । अथाऽभ्यन्तरं तपः—चित्तं जीवो भण्यते, ततः प्रायो बाहुल्येन चित्तं जीवं विशोधयतीति प्रायश्चित्तमनु-
 शाननिर्णयः । तद्य—“आद्योअण १ पडिक्रमणे २, मीस ३ विवेगे ४ तद्वा विउरसंग ५ । तत्र ६ छेअ ७ मूल ८ अणव-
 डवा य ९ पारंविण १० चेव ॥१॥” इत्येवं दशधा सिद्धान्ते प्रसिद्धम् १ । विनीयतेऽष्टप्रकारं कर्मानेति विनयः, स चतुर्धा
 गानदशनचान्त्रियोपचारभेदात् । तत्र सवहुमानं ज्ञानप्रदणाम्याससरणादिज्ञानविनयः । शङ्कादिरहितं श्रुतोक्तत्वार्थ-
 श्रद्धानं दशनविनयः । चारित्रवतधारित्रे समाहितचित्तता चारित्रविनयः । मलक्षेष्वाचार्यादिव्यभ्युत्थानाभिगमनाञ्ज-
 टिकरणादिरूपचारविनयः । परोक्षेष्वपि कायबाल्यनोभिराहुलिक्रियागुणसंकीर्तनाऽनुसरणादिरूपचारविनयः २ । तथा
 व्याप्तो व्यापारप्रवृत्तः प्ररचनोदितक्रियानुष्ठानपरस्तस्य भावः कर्म वा धैर्यापूर्यम्, धर्मसाधननिमित्तमद्यादिसम्पादन-
 मिष्यं । तद्याचार्योपाध्यायस्यविरतपत्विनेश्वरानसाधमिक्कुलगणसङ्घलक्षणविषयभेदेन दशधा ३ । सुषु आ मर्यादया
 वाच्यं-आपगिरंण पीरुप्येक्षया चाऽध्ययनं स्वाध्यायः, स च पञ्चविधः, वाचनं प्रच्छनमनुमेषा आत्रायो

तथा । तत्र पावनं शिष्याऽध्यापनम् । मूषुनं सन्देहच्छेदाय निश्चितवलाधानाय वा परानुयोगः । अनुप्रेक्षा सूत्रार्थयोर्म-
 जसाभ्यागः । आज्ञायो घोषविशुद्धं परित्यक्तं गुणजनित्यर्थः । धर्मोपदेशः प्रतीतः ४ । तथा ध्यानमन्तर्मुहूर्त्तमात्रकाल-
 मन्तर्मात्रविषयस्यैव, तद्यत्तुविधिं आर्त्तं रोद्रे धर्म्यं शुद्धं च । यदाह—“कामाणुरंजितं अट्टं, रुद्रे हिंसाणुरंजितं ।
 पश्चात्तुविधिं धर्मं, मुक्ताज्ञानं निरंजितं ॥१॥” तत्र ऋतं दुःखं तस्य निमित्तं तत्र वा भवं, ऋते वा पीडिते प्राप्तिनिभवं
 मासम् । तथाऽमनोशराद्वादिविषयसम्प्रयोगे तद्विप्रयोगासम्प्रयोगचिन्तनम् १ । शूलादिवेदनासम्भवे च, तद्वियोगा-
 गम्ययोगाऽप्यसत्त्वम् २ । मनोश्लेषिपयाणामवियोगसंयोगाऽभिलाषः ३ । देवेन्द्रचक्रवर्त्यादिविभयप्रार्थनात्मकं सिदानं
 ४ अंति अतुविधिपमविरतदेवाविरतमस्यतितेचितं शोकाक्रन्दनस्येदेहताहनादिलक्षणलक्ष्यं तिर्यग्गतिहेतुः । तथा रोद-
 यत्पराविति रुद्रो दुःखं दुःखं तस्य कर्म वा रोद्रे, तद्य हिंसानुबन्धि-मृपानुबन्धि-स्तेयानुबन्धि-धनसंरक्षणानु-
 बन्धि अंति अतुविधिपमविरतदेवाविरतस्यामिकमुत्सवधादिलिङ्गगम्यं नरकगतिमूलम् । तथा श्रुतचरणधर्मादिनपेतं धर्म्यम्,
 ५ गम्यज्ञानं १ रागद्वेषरूपायेंन्द्रियादियत्तत्राणुपाय २ शुभाशुभकर्मविपाक ३ क्षितिवलयद्वीपसमुद्रादिसंस्थान ४-
 विभक्त्यनुबन्धिपम्, समादरदितयतिसेवितप्रयचनश्रद्धातादिलिङ्गगम्यं देवगत्यादिफलं ज्ञेयम् । तथा शोधयत्यष्टप्रकारं
 कर्म ३ दुःखं वा शोकम्, कुमयल्पनयतीनि निरुक्तविधिना शुद्धम्, तद्यत्तुविधिम् । पृथक्त्वयित्तर्कं सचिचारं प्रथमम् ।
 ६ अट्टं ! परमाणुवैरुद्रग्याश्रितानामुत्सादादिपर्यायाणां पृथक्त्वेन भेदेन वितर्कः श्रुतं यत्र तत्तथा, सचिचारं चार्थव्य-

ज्ञानयोगेषु संक्रमणसहितम् । तत्रार्थो द्रव्यम्, व्यञ्जनं शब्दः, योगो मनःप्रभृतिः ! तत्रार्थाङ्गजनेन व्यञ्जनादर्थं योगाद्यो-
 गान्तरं संक्रमो वाच्यः १ । एकत्ववितर्कमविचारं द्वितीयम्, एतच्च उपादाद्यन्यतरैकपर्यायप्रियमर्थव्यञ्जनयोगेऽप्यङ्गमङ्ग-
 रूपं च २ । सूक्ष्मक्रियमनियत्तिं तृतीयम्, एतत्केवलिनो निर्वाणगमनकाले मनोवाययोगयोर्निरुद्धयोर्वादरे न काययोगे
 क्वलिन इति ४ । पेदंयुर्गानां शुक्लध्यानेऽनधिकारः । आद्यशुक्लद्वयस्य हि प्रायः पूर्वधरा एव ध्यातारः । उत्तरद्वयस्य
 मयांगायोगाः केवलिनः । लिङ्गान्यवधाममोहादीनि । फलं मोक्षादि । इह च ध्यानशब्देन धर्म्यशुक्ले गृह्येते, तयोर्ग-
 निजैर्गहेतुन्यात् ५ । तथा व्युत्सर्जनीयस्य परित्यागो व्युत्सर्गः, न द्विविधो -नाह्य अभ्यन्तरश्च । तत्र बाह्यो द्वादशाङ्गि-
 भद्रम्योपधरनिरिक्तस्याऽनेपणीयस्य संसक्तस्य यात्रपानादेर्वा त्यागः । अभ्यन्तरः कषायाणां मृत्युकाले शरीरस्य च
 त्यागः । ननु व्युत्सर्गः प्रायश्चित्तमध्य एयोक्तलालिकं पुनरत्र भणनेन, सत्यम्, मोऽतिचारविशुद्धार्थं उक्तः, अयं तु मामा-
 न्यंन निजैरार्थ इत्यपीनरुन्मयम् ६ । इदं बोधाऽभ्यन्तरं तपः । अभ्यन्तरत्वं चाभ्यन्तरस्य कर्मणलापकत्वाद्भ्यन्तरै-
 वान्तर्मुखैर्भगवद्विज्ञायमानत्वान्मोक्षावासायन्तरङ्गत्वाच्च । एतच्च द्वादशविधं तप इह निर्जाराहेतुः प्रोक्तम्, पूर्वं च यनि-
 धर्ममध्ये संवरहेतुः, ततोऽस्य द्वयमपि साध्यमिति ज्ञापितं भवति । यदाह वाचकमुत्थयः—“तपना निर्जारा च” (तत्त्वा-
 ९-३) चणच्छेदेन संवर आकृष्यते ॥

॥ इति समयसाराटीकायां निर्जारातत्त्वनिरूपणो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ अथ मोक्षतत्त्वं व्याख्यायते ॥

प्राग्ब्रह्मरूपेणं तद्वत्तदेतद्वत्प्रमाणदंसपासकं कामिणकर्ममद्यत्तं मोक्षने पण्यते ॥ अयमत्र भावार्थः—अधिरत-
दंतुधिरतदप्रमाणगतसंपत्तानामन्यतमः क्षपकश्चेजिप्रतिपत्त्या प्राप्तधीणमोहदृश्यपदेसोऽन्तर्मुहर्त्तप्रमाणायाः क्षीणमोहा-
दादाधारगतमये ज्ञानान्तरणस्यकदनावरणचतुष्कान्तरायपत्रकल्प्याश्चतुर्देन प्रकृतीर्युगपत् क्षपयित्वा समुत्पन्नकेवल-
ज्ञानरसोतो अप्रमेयान्तर्मुहर्त्तसुहर्त्तसो देवोनां पूर्वकोटिं विहरति । ततश्चान्तर्मुहर्त्तान्विशेषायुयोर्योगनिरोधमारभते । यदि
चायुष तत्राशादपिस्तान्यन्यत्तर्मापि तदा तत्समीकरणार्थं दण्ड १ कपाट २ सन्धाना ३ इन्तरपूरणा ४ इन्तर ५ सन्धान-
६ इत्तर ७ दण्डगंतरेणं ८ तत्कृतमयाष्टकमानं समुदातं गच्छति । गमुद्दातादनन्तरं चान्तर्मुहर्त्तं योगजन्यमपि व्यापारयति ।
अनुभवमुत्पद्ये मतोदोगं तत्त्वमगत्यागूं वा प्रयुक्तं । एवमामश्रणादौ द्वित्रिभं वाद्योगमपि, काययोगगण्धौदारिकं फल-
वत्त्वप्लन्दी । ततो दोगनिरोधमारभते । इह त्रिभिषोऽपि योगः प्रत्येकं द्विधा-सुरसो वादरथ । ततः प्रथमं वादर-
वादेशेन वादरो वाऽऽत्मयोगी ह्यडि । ततः गुरुमकथयोगेन वादरकाययोगम्, तति तस्मिन् सूक्ष्मयोगस्य रोडु-
वत्त्वप्लन्दी । तन्संज्ञेष गुरोो वाऽऽत्मयोगी ह्यडि । ततः गुरुमकथमनिपृत्ति तृतीयं शुक्रध्यानं ध्यायन् स्वात्मनैव
गुरुवादेशेन निरहडि । अन्यभ्यायष्टम्भनीययोगान्तरस्य तदाऽगस्यात्, तन्निरोधानन्तरं समुत्तमक्रियमत्तिपति
वपुरं शुद्धज्ञानं वादन इत्युत्तमोच्छाशरीशात्ममात्रकाटां शैलेशी प्रतिपद्यते । शैलेशी नाम त्रिभागो नस्यदेशायगाहनाया-

१. १. ३५५. ३. "काशविषगमया-" इत्यदि ॥

सप्तमो-
ऽध्यायः
॥ ३२ ॥

मुद्रयदनादिगन्धपूरणवनात्मद्वेषितव्यदेहस्यात्मनः शैलेनो मेरुलस्यं नीलेगीतिव्युरासेंमंरुपदयन्तस्थिरत्वस्थितिरिति ।
तस्या च स्थितः प्रतिममयमंगल्येयगुणनिर्धारममये वेद्यमायुर्नाम गोत्रमिति चत्वारि कर्माणि कृतानि युगपत्
क्षपयन्ति । ततोऽनन्तरममये त्यक्तौदारिकर्तृजसकर्मणगरीरः साकारोपयोगोयुक्त ऊर्ध्वं गच्छन्मृश्रेण्या यावत् युगपत्
गच्छन्ति ॥ ननु कृतकर्मक्षयाणां देहत्यागे भूमेरथः किं न गतिः ? इत्याह—स्वीणकम्माणो अगउरवाभावाओ नाहो
याओ न निश्चिं गच्छन्ति ॥ योणः काययोगादिः प्रयोगः परप्रेरणां, मेरं स्पष्टम् ॥ ननु गमनकारणाभावाद्दुर्ध्वगमन-
मपि न प्राप्तोति । ततो यत्र गुरुत्ववैवावस्थानं प्राप्तं, नेत्याह—निरसंगताओ गपलेवालाउफले च संयच्छेदाओ
गच्छन्ति य पृथ्वपओगाओ घणुचिसुक्रउसु ह्य नहागडपरिणामाओ वूम ह्य उहं गच्छन्ति ॥ यथाऽष्टमृत्ति-
रांयत्तनितर्गावमलागुरुलं जलेऽथः पतति, जलच्छेदविश्लिष्टमृत्तिकावन्धनं तु तसु मद्दुर्ध्वमेव गच्छति, तथा कर्मभग-
त्तान्त्रयगीहना जन्नयस्त्वावेगवगासंमारेऽनियमेन गच्छन्ति, तत्पद्मविमुक्तासुर्ध्वमेवेति । अन्यच्च यथा वीजकोन-
रश्मय यावन्नूर्विमुक्त इतुर्दक्ष्याभिमुसमेव गच्छति, तथा भवस्या जन्तवोऽप्यपवर्गप्राप्तये गतं प्रणिधानं चतुर्ध्वमेव ।
दभावेऽपि प्रोभ्यामादेयोर्ध्वं गच्छन्ति । इतरच्च यथा तथागतियपरिणामाद्भूम ऊर्ध्वं गच्छति, तथा चतुर्ध्वमेव ।

रणकर्मक्षये सति जीया अपि तथास्वभावत्यादूर्ध्वमेव गच्छन्ति ॥ अथ कियदूर्ध्वं गच्छन्तीत्याह-लोगते अ चिद्वृत्ति ॥
 द्योषान्ते च तिष्ठन्ति । तयोर्ध्वसिद्धयिमानोपरि द्वादशयोजनानन्तरभाविस्त्रिगिलाया ऊर्ध्वं योजनेऽतिक्रान्ते लोकान्तः,
 तस्य च योजनस्य योऽन्त्यक्रोशस्तस्य पङ्क्तौ सिद्धानामधस्थितिः । यदाहुः—“ ईसीपब्भाराए, उवरिं खलु जोज्यणंमि
 ज्ञो कोमो । कोमराय च उब्भाए, सिद्धाणोगाहणा भणिआ ॥ १ ॥ ” इति । ननु शरीरानुविधायी जीयः, तदभावे च स्वाभाविक-
 दोष्काकान्प्रदेसपरिमाणराचावद्विसर्पणं प्राप्नोति ?, उच्यते, संहरणविसर्पणहेतोर्नामकर्मसम्बन्धस्याभावाच्च विसर्पण-
 मिति ॥ ननु लोकान्तादूर्ध्वं कथं न गच्छन्तीति चोचं निरस्यन्नाह—धम्मत्थिकायाभावेणं न परओ गइ ॥
 गन्तुपमदहेतुधर्मास्त्रिकायलदभाषाप्रालोके गतिरिति ॥ ततश्च—तत्थ य सासयं निरुत्थमं सहावजं सुक्खं अणु-
 एयंनि ॥ स्पष्टम् । नवरं स्वभाषजं स्वभावादात्मस्यरूपमात्राज्जायते न पुनः कुतश्चित्कारणान्तरादिति ॥ निरुत्थमित्ये-
 तदेव समथयन्नाह—सुरासुरनराणं सन्वद्धापिण्डिआइं सोक्खाइं जस्साणंतभागे न भवंति ॥ स्पष्टम् । तवरं
 मराडापिण्डितानि कालत्रयसम्बन्धीन्येकत्र मेळितानि ॥ सम्प्रति सिद्धानां प्ररूपणाप्रकारानाह—ते अ सिद्धा संत-
 पपपर्यणार्हं नयहिं अणुओगदोरंहिं परुचिअच्चा ॥ इह नवानुयोगद्वाराणि । तद्यथा—“ सन्तपथपरुक्ख-
 णया १, दयपपमाणं च २ खेत ३ फुसणा य ४। कालो अ ५ अंतरं ६ भाग ७, भाव ८ अस्पाघहुं चैव ९ ” ॥ १ ॥ तत्र सद्धि
 घमानं पदं प्रकरणात्सिद्धाख्यं, तस्य च सत्त्वसाधनायेदमनुमानं, सिद्ध इति पदं सत, सुद्धपदत्वात्, यद्यच्छुद्धपदं तत्त-
 ल्पत्, यथा पटः, व्यतिरेके नभोऽग्भोजमिति । तस्य प्ररूपणा गत्यादिमार्गणाद्वारेणु विचारणात्मिका सत्पदप्ररूपणेति ।

द्रव्यप्रमाणं कियन्तः सिद्धा इति । क्षेत्रं कियति क्षेत्रे मन्तीति । स्वर्गनां कियक्षेत्रं स्पृशन्तीति । क्षेत्रमर्जनयोग्यं
 विशेषः—यत्रावगाहन्तक्षेत्रं, स्वर्गनायां त्वेक आकाशप्रदेशगमरो वृद्धिः सर्वतोऽप्यधिको लभ्यत इति । कालः ज्यमि-
 लक्षणः । अन्तरं विद्यक्षितत्वभावत्यागे पुनस्तद्वावासात्स्वयम् । भागो जीवानां कनितमे भागे सिद्धा इति । भावः रुमिन्
 भावे इति । अल्पबहुत्वं खयादिमिडानामन्योऽन्यं लोकावबहुत्वचिन्ता । तत्र सत्पदप्रकरणार्थं सागगास्थानानि—“ गद
 इदिए अ काए, जोए वेए कसाय ताणेसु । संजम दंमण लेमा, भव मग्गे मग्गि आहारं” ॥ १ ॥ इत्येवंकृतानि । नन
 मनुष्यगती पद्मेन्द्रियजातौ त्रमकायं केवलज्ञानदर्शनयोर्ध्याख्यातचारित्र्ये भव्ये क्षायिकगम्यकथ्ये संज्ञिन्यनाहारके
 सिद्धिर्भवति न जेयपदेसु १ । द्रव्यप्रमाणद्वारेऽनन्तानि सिद्धद्रव्याणि २ । क्षेत्रद्वारं लोकास्वामंस्वयेये भागे एकः सिद्धः
 सर्वेऽपि वा, सर्वत्यापि मुक्तिक्षेत्रस्य लोकसंख्येयभागरूपत्वात् ३ । स्वर्गना पूर्वोक्तयुक्त्या साधिका, अथवा एकः सिद्धो
 निजमर्चप्रदेशीरनन्तान् सिद्धान् स्पृशति । देशप्रदेशेऽस्तु सर्वप्रदेशेऽस्तु सर्वप्रदेशेऽस्तु सर्वप्रदेशेऽस्तु सर्वप्रदेशेऽस्तु सर्वप्रदेशेऽस्तु
 सप्यएमांहे निअममो सिद्धो । तेवि अमंसिज्जगुणा, देसपएमेहि जे पुहा ॥ १ ॥” इति ४ । कालः सर्वमिद्धांपञ्चयाज्जा-
 घनन्तः, एकं सिद्धं प्रतीत्य साधनन्तः ५ । अन्तरं नास्ति प्रतिपाताभावात् ६ । भागद्वारे सर्वजीवानामनन्तभागं
 मिद्धाः ७ । भावद्वारे तेषां सम्यक्त्वज्ञानदर्शनानि क्षायिके भावे जीवत्यं पारिणामिके ८ । अल्पबहुत्वद्वारे स्तोका ननु-
 मकमिद्धाः, ततः खीमिद्धाः संख्येयगुणाः, ततः पुरुषसिद्धाः संख्येयगुणाः ९ दिङ्मात्रमिदम् , प्रन्थान्तरे तु क्षेत्रता-
 लगत्यादिपञ्चदशद्वारेषु सत्पदप्रकरणादिविचारः प्रपञ्चितः पूर्वैर्यिभिः ॥

॥ इति समयमारटीकायां भोक्षतरनिरूपणो नाम मष्टमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

इदानीं सम्यग्ज्ञानभेदप्रदर्शनपूर्वं सम्यग्दर्शनमरूप्यां विधित्तुः पूर्वदर्शिततत्त्वसप्तकस्य संख्यान्तरं प्ररूपयन्नाह—
 एआणि मत्त तत्ताणि पंधंतञ्चमूआणं पुण्णपायाणं विभिन्नत्तविक्खाए नवाचि भण्णंति ॥ स्पष्टम् । एयां च
 तत्त्वानामवबोधः क्षयोपशमविशेषात्कस्यचित्संक्षेपेण कर्मक्षयाच्च कस्यचिद्विस्तरेण भवति ॥ स च सम्यग्ज्ञानमित्याह—
 संखेवेणं चित्थरेण वा तेसि अचवोहे सम्मन्नाणं ॥ निरूपितार्थम् ॥ तस्मैदानाह—तं च आभिणियोहिअसु-
 अओहिसणपल्लवफेचलनाणभेएहि पंचहा नायञ्चं ॥ ज्ञानशब्दस्याभिनिवोधिकादिपदेषु प्रत्येकं सम्बन्धः । तंतञ्च
 अभीत्याभिमुख्ये, नीति नयत्ये, अभिमुखो वस्तुयोग्यदेशावस्थानापेक्षी नियत इन्द्रियाण्याश्रित्य स्वस्वविषयापेक्षी बोधो
 मतिरूपोऽभिनिवोधः, स एव स्वार्थे इकण्याभिनिवोधिकं तच्च तज्ज्ञानं चाभिनिवोधिकज्ञानं, इन्द्रियपत्रयकमनोनिमित्तो
 बोध इत्यर्थः । मनश्चधुर्वज्जेन्द्रियचतुष्केन चतुर्विधो व्यञ्जनावमहः । अर्थावग्रहेहावायधारणास्तु पत्रभिरिन्द्रियैर्मनसा
 चेति प्रत्येकं पट्टिपा इत्यस्याष्टाविंशतिभेदाः १ । तथा श्रवणं श्रुतं, अभिलापप्लावितार्थमहणस्वरूप उपलब्धिविशेषः ।
 श्रुतं च तज्ज्ञानं च श्रुतज्ञानम् । अथवा श्रूयत इति श्रुतं शब्दः, साभिलापज्ञानस्य कारणभूतः, स चासौ कारणे
 कार्योपचाराज्ज्ञानं च श्रुतज्ञानम् । तस्य च—“ अक्खरसप्पीसम्मं, साईअं खलु सपज्जवसिअं च । गमिअं अंगपविडं,
 गच्चवि एए सपडियक्खा १ ।” इति चतुर्विंश भेदाः २ । तथाऽवधानमवधिरिन्द्रियाद्यनपेक्षणात्मनः साक्षादर्थमहणम् ।
 अवधिरेव ज्ञानमवधिज्ञानम् । अथवाऽवधिर्मर्यादा तेनाऽवधिना रूपिन्द्रव्यमर्यादात्मकेन ज्ञानमवधिज्ञानम् । एतच्चारुगा-
 निवर्द्धमानकप्रतिपातितद्वित्त्रभेदैः षोढा ३ । तथा पर्ययनं पर्यया, उरु समुहेऽल्लपत्तमेत्ते-

अष्टमो-
 ऽध्यायः ॥

गर्दनो मनःपुङ्खलावबोधो मनुष्यक्षेत्रयत्तिमंश्चिमनोद्रव्यालम्बनत्वात्, स एव ज्ञानं मनःपर्यवसानम् ! इदं च मनसः
 पयोयेषु परिणामेषु ज्ञानमिति मनःपर्यायज्ञानमुच्यते, मनसः पर्यायणं मनःपर्यायः, गर्वतन्त्रत्यद्विच्छेदः स चाग्नी ज्ञानं
 चेति व्युत्पत्त्या मनःपर्यायज्ञानमित्यपि, ऋतुमतिविपुलमतिमंज्ञाकी द्वी भेदावस्य ४ । तथा केवचमन्यज्ञाननिरपेक्षमंगट-
 दामनन्तं सम्पूर्णं वा ज्ञानं केवलज्ञानम् ५ । इति पश्चात् सम्यग्ज्ञानं ज्ञातव्यम् ॥ अथ मायगर्दनं प्रकृत्यति—नेमि
 चिअ तज्ज्ञानं मष्टृष्टणं सम्मर्हणं नाणस्म हेऊ ॥ तेगामेव जीयाजीयादीनां तत्त्वानां श्रद्धानं तथेलेयंरुश रुचिः
 नम्यगदर्शनम्, ज्ञानस्य हेतुः सम्यग्ज्ञानस्य कारणम् । ननु ज्ञानदर्शनयोर्गुणपदानाचाररुधं ज्ञानस्य हेतुदर्शनम् ?, उच्यते,
 ज्ञाननिर्मलीकारहृत्वेनोपकारत्वात् । उक्तं च—“ कारणरुज्जविभागो, दीवपगामाज जुगपजग्मेति । जुगजुपदग्गंति तथा,
 हेऊ नाणस्म मम्मत्तं ॥ १ ॥ ” इति । तच्च कस्यचित्कर्मोपगमादिमाहात्म्यादृरूपदेनादिनिरपेक्षताक्येण निगमंणं स्वभावे-
 नोपपद्यते, यथा नारकादीनाम् । कस्यचित्तु कर्मोपगमादिसहाये गुरूपदेनादियात्निमित्तावष्टम्भक्येणधिगमेन निमि-
 त्तंनेति दर्शयन्नाह—तं च कस्मइ कम्मोवसमाईहिं गुरूपमाइनिरचेयन्वगाक्येणं निमग्गेणं उत्पत्तइ ।
 कस्मइ कम्मोवसमाइमब्भाये गुरूपएसजिणपडिमादंसणाइयाहिरउचट्टंमक्येणं अहिगमेणं ॥ स्पष्टम् ॥ अथ
 मम्यगदर्शनस्य भेदानाह—तरस य सम्मर्हंमणस्स निणिण भेआ पणत्ता, तंजहा—उचममिअं, व्यओरसु-
 मिअं, गइअं च ॥ गुवोधम् ॥ एतदेव क्रमेण स्पष्टयन्नाह—तत्थ उचसमिअं उचममसेदीण अणंताणुनंभिकसा-
 याणं मिच्छत्तामीससग्मत्तलकखणस्स दंसणत्तिगस्स य उचसमे भवइ ॥ तत्रेति तेषां त्रयाणां भेदानां मध्ये

औपशमिकमुपशमश्रेण्यामुपशमश्रेणीप्रविष्टस्य जन्तोरन्तानुबन्धिनां चतुर्णां क्रोधादीनां कपायाणां मिथ्यात्वमिश्रसम्य-
 पत्वलक्षणस्य दर्शनत्रिकस्य चोपशमे सति भवति । उपशमो नाम विपाकप्रदेशरूपतया द्वित्रिपस्याप्युदयस्य भस्मच्छन्न-
 वद्धियद्विष्कम्भणम् , ततश्चोपशमेन दर्शनमोहनीयस्योदयविष्कम्भणेन निर्वृत्तमौपशमिकमित्यर्थः । इदमुपशमश्रेणिभावि
 प्रोक्तमौपशमिकम् । अथ अन्नादिमिथ्यादृष्टीनां चतुर्गतिगतजन्तूनां प्रथमसम्यक्वलाभे यद्भवति तत्सूत्रेऽनन्तरमेव
 वक्ष्यमाणमपि सुत्राऽवधोधार्य पूर्वमेव प्रपश्यते । इहापारसंसारपाराधारान्तर्धत्तां जन्तुर्मिथ्यात्वप्रत्ययादनन्तयुद्गलपरा-
 यत्नान् यावद्विबिभदुःखान्यनुभूय कथमपि तथाभव्यत्वपरिपाक्यशास्त्रिसरिदुपलघोलनाकल्पेनानाभोगनिर्वर्तितेन
 यथाप्रवृत्तकरणेन- “ भण्णइ करणं तु परिणामो ” इति वचनादध्यवसायविशेषरूपेणायुर्धर्जानि सप्तपि कम्मर्गानि पृथक्-
 पल्यापमासत्त्वेयभागन्यूनकसागरोपमकोटिकोटीस्थितिकानि करोति । अत्र चान्तरे जीवस्यातिप्रकृष्टपनरागदेवपरि-
 णामजनितो वच्चादमवदुर्भेदोऽभिसपूर्वः कठिनरूढगूढमन्थिर्भवति । इमं च मन्थिं यावदभव्या अपि यथाप्रवृत्तकरणेन
 कर्मक्षपयित्वाऽनन्तराः समागच्छन्ति, तत्रेदं तु कर्तुमसमर्थाः । पुनरपि व्यापृत्य संल्लेशयशाबुल्लुष्टस्थितीनि कम्मर्गानि
 पूर्षन्ति । कश्चित्पुनर्महात्मा समासन्नपरमनिर्वृत्तियुतः समुत्सितप्रचुरदुर्निर्वोर्त्वीर्यप्रसरो निशिताकुण्डकुठारधारयेवा-
 पृथक्करणरूपपरमपिशुल्या यथोक्तस्वरूपस्य मन्थेर्भिद्रो विषाय मिथ्यात्वमोहनीयकर्मस्थितेरन्तर्मुहूर्त्तमुदयक्षणादुपर्येति-
 क्रम्यानिवृत्तिकरणमञ्जितेन विशुद्धिशेषेणान्तर्मुहूर्त्तकालप्रमाणं येष्वल्लिकाभावरूपमन्तरकरणं करोति । तस्य चायं
 विधिः—ययुत अन्तरकरणस्थितेर्मध्यादल्लिकं गृहीत्वा गृहीत्वा प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च मञ्जिगति, एवं च ताव-

प्रक्षिपति यावन्तरकरणदलिकं सकलमपि क्षीयते, अन्तर्मुहूर्तेन ष कालेन सकलदलिकक्षयः । तस्मिंश्चान्तरकरणे
 कृते मिथ्यात्वमोहनीयस्य स्थितिद्वयं भवति—अन्तरकरणादप्रसूनी प्रथमा त्रेषामाना द्विग्निरन्तर्मुहूर्तमाना, त्रितीया
 पुनरन्तरकरणादुपरितनी शेषा किञ्चिद्दूतसागरोपमकोटिकोटिप्रमाणा । स्थापना । तत्र प्रथमस्थिती मिथ्यात्वदन्तिक्रान्ताना-
 दर्मा मिथ्यादृष्टिरय, अन्तर्मुहूर्तेन पुनस्तस्यामपगतायामूर्पूर्वदग्धेनदेनकलामन्तरकरणमात्रव्य मिथ्यात्वयवनद्वयव्य
 विधानादान्तर्मुहूर्तिरुमीपशमिकमम्यक्तयं प्राणी प्राप्नोति ॥ तथा मभ्यकरात्प्रच्युत्य मिथ्यात्वं प्रतिपन्नो यः गोद्विमि-
 ध्यादृष्टिः सम्यक्त्वमिश्रपुञ्जा मिथ्यात्वे प्रक्षिप्य पङ्क्तिमत्कर्मा मद्रातः शुभपरिणामोपगतः मोऽद्येतरमामादर्यनी-
 त्यन्तत्ययं मनसि कृत्य प्राह—अहवा जे अणाहमिच्छदिष्टी जीये अहापयराकरणेणं अरुस्यमागलिसंसेणं
 पन्तिओवसामंस्त्रिज्जमागहीणमागरोयमचकोडाक्तोदिष्टिइआणि सत्त रुम्माइं क्कांअं अणुव्यरुरणेणं विविमि-
 त्तदृब्भेअंगंडी अनिअट्टिकरणेणं अंतोमुहुत्तकालमाणं वेअणिज्जमिच्छत्तमोहणीअदल्लिआमायक्खं अंनरुक्-
 रणं करंइ, तम्मि अकए मिच्छत्तमोहणीअस्स ठिइदुगं हयइ—पठमा येअज्जमाणा ठिइं अंतोमुहुत्तपमाणा,
 इइआ अंतरकरणाओ उयरिं सेसा ठिइत्ति । अंतोमुहुत्तेण य पठमविईण येइआए अंतरकरणम्म पठमे
 विअ ममए मिच्छत्तदल्लिओदयाऽमायाओ तस्स जीयस्स उयस्समिअं मम्मसं संपज्जड । उव्वत्तिअसम्मत्त-
 मीमपुत्तस्स वा मिच्छद्विट्ठस्स ॥ व्याख्यातार्थम् ॥ अथ धायोपशमिक्खम्यकरयमुच्यते—अनन्तरोफविच्छिद्येत्तो-
 पशमिक्खम्यकरयेनीपधविनेपक्खलेन मदनकोद्वयस्यानीयं मिथ्यात्वमोहनीयं जीयः गोपयित्वा त्रिधा करोति । यथा

लोपपरतेन नोध्यमाना मदनकोद्रयाः केचिदुत्पद्यन्ति, केचिदुद्धविशुद्धा एव भवन्ति, केचिरसर्पथैव न शुध्यन्ति । एव-
 मयपतापगिरेशतो जिनतस्परश्वित्तिद्वन्द्वककुट्टरमोच्छेदकरणेन नोध्यमानं मिथ्यात्वमपि शुद्धमर्द्धविशुद्धमविशुद्धं चेति
 त्रिधा जायते । स्थापना । तत्र शुद्धपुञ्जः सर्वत्रपम्मं सम्यक्प्रतिपद्यप्रतिबन्धकरथेनोपचारात्सम्यक्त्वपुञ्ज उच्यते । द्विती-
 यमन्तशुद्ध इति जिनपम्मं आदामीन्यदृन्मिश्रपुञ्ज उच्यते । अशुद्धः पुनरर्द्धदादियु मिथ्याप्रतिपत्तिहेतुत्वान् मिथ्या-
 यन्तोर्द्धनिर्णयने । शन्तरकारणे चान्तमुहूर्त्सर्मापनमिरुत्सम्यक्त्वेऽनुभूते तदनन्तरं नियमान्त्रयाणां पुञ्जानां मन्थादेकत-
 वन्द्यो-द्यो भवति ॥ विशुद्धपुञ्जोदये च धायोपनमिकं सम्यक्त्वमित्येतेदेवाह—एषं च तद्वेषं उच्यते अस्मिअसम्मस्येणं
 आसर्वापंगरारूपेणं मयणकोत्सकल्पं मिच्छरामोहणीअं चिसोहिद्धमाणं तिहा भवइ, तंजहा—सुद्धं, अद्-
 विगुद्धं अयिगुद्धं च । एण अ सुद्धाइआ पुञ्जा तत्तासदृहणउदासीणसत्तविवरीअसदृहणजणणाओ जहाकम्मं
 ममदस्सर्मासिच्छत्तत्त्या भवणंति । जया णं सुद्धे पुंजे उदेइ तथा लओवसमिअं सम्मत्तं भवणंइ ॥ मद्त्ता-
 म्मा । इदा जति " जंसस्से थाक्वाल्लोरे इद वाविशुद्धपुञ्जाद्विशुद्धार्द्धविशुद्धयोः पुञ्जयोः सङ्गान्तिर्भवति । अर्द्धवि-
 शुद्धाए तदन्तरयोदयोः विशुद्धायाविशुद्ध एव न तु मिश्रे । तदुफम्—“मिच्छत्ता संकंती, अविहत्ता होइ सम्ममीसेसु ।
 अण्णओ अ दोमुं, समता मिच्छं न इव मीसं ॥१॥” इति ॥ अथ शुद्धपुञ्जोदये धायोपनमित्युक्त्यपदेशः कुतः ? इत्याह—
 मस्सम्म मिच्छत्तम्म तयाओ अणुइण्णम्म उयग्गमाओ ॥ धयोपनमाभ्यां । निर्भूतं धायोपनमित्यर्थः । ननु-
 शक्य मिच्छत्तस्य धयोऽनुदीर्घस्य धोपनम-ओपनमित्येवमि, ततः कलाम्मादस्य विनोपः ? इत्याह—अणुपनोपनोपनोप-

विज्ञेयलक्षणमाह—इह च मिच्छतामीसपुञ्जे सुदुर्गुं च पटुष चिरद्वंमिओदयत्तं अनणीगमिच्छतगदापर
 च उचममे दद्वन्वे ॥ इह च क्षायोपगमिकनद्व्याख्यान मिथ्यात्वमिश्रपुञ्जौ प्रतीत्य विष्कम्भिनोदयत्तम् । शुद्धपुञ्जं तु
 प्रतीत्यापनीतमिथ्यास्वभावत्वमुपगमो द्रष्टव्यः । अयमत्रानायाः—उदीर्णमुदयागतं मिथ्यात्वं विपाक्षोदयेन वेदिन्या-
 न्धीणं । यच्चानुदीर्णं सत्तायामनुदयागतं वर्तते तदुपगान्तम्, मिथ्यात्वमिश्रपुञ्जोपेक्षयाऽनुरयावस्थां प्रापितम् । शुद्धपुञ्जं
 त्वधिकृत्य मिथ्याव्यभावं त्याजितमित्यर्थः । एवं च क्षायोपगमिकं मिथ्यात्वस्य विपाक्तोऽनुभयो नास्ति, प्रदेननस-
 रस्ये, शोधितपुद्गलानां सम्यक्त्वानाचारकानामुदयसद्भावात् । औपगमिके तु विपाक्षप्रदेशाम्नां द्विविधव्यापुद्गयस्य
 विष्कम्भणमुपशम इति । इह चेदमौपगमिकसम्यक्त्ये वर्त्तमानस्य पुञ्जत्रयविधानं कार्मप्रन्धिकमनेनोक्तम् । मन्मि-
 काम्नेयमाहुः—अनादिमिथ्यादृष्टिः कोऽपि प्रन्धिभेदं विधाय तथाविधतीव्रपरिणामोपेतत्वेनापूर्वकरणमुपाकृष्टः मन्मि-
 ध्यात्वं त्रिपुञ्जीकरोति, ततोऽनियुत्तिकरणसामर्थ्याच्छुद्धपुञ्जपुद्गलान् वेदयन्नापगमिकं सम्यक्त्वमदृष्टुं प्रथमम् एव
 क्षायोपगमिसम्यग्दृष्टिर्भवति । अन्यस्तु यथाप्रवृत्तादिकरणत्रयक्रमेणान्तरकरणे औपगमिकं सम्यक्तत्वं लभते, पुञ्जत्रयं
 त्रसमी न करोत्येव । ततश्चौपगमिनसम्यक्त्वाच्छुतोऽवश्यं मिथ्यात्वमेव गच्छतीति ॥ अथ क्षायिकत्वमपमाह—लड्डं
 पुण लीणाणां ताणुयधिकसायसस पुंजनिगे लीणे ह्यद ॥ स्पष्टम् ॥ क्षापणाप्रकारः नातान्तराग्नेयः । ननु दर्शनमो-
 १ “ यथ शपमनु—” इत्यपि । २ “ क्षावाश्रितानुदश—” इत्यपि । ३ “ कार्मप्रन्धिकमभिवायेनोक्तम् ” इत्यपि । ४ “ भेद्वान्ति-

कार्मप्रन्धिक पुनरयम् ” इत्यपि ॥

इत्यस्य क्षयेणाल्पान्तिकोच्छेदेन निवृत्तं क्षायिकम् । ततः सम्प्रादर्शने क्षीणे कथं सम्प्रादृष्टित्यम् ? उच्यते, विशुद्धा मिथ्यात्व-
पुञ्जा एव यत्सम्प्रादर्शनं तदेव क्षीणं, यत्पुनरात्मपरिणतिस्वभावं तत्प्रार्थश्रद्धानलक्षणं सम्प्रादर्शनं तत्र क्षीणं, अपि च
तदतीवश्रद्धानशुद्धाश्रपटलविगमे मनुष्यदृष्टिरिव विशुद्धतरस्वरूपं भवति ॥ अथ क्षायिकस्य लाभः केषामित्याह—स्वाह-
अस्य आरंभगा संनिष्प्रासादा मशुभ विभ नापञ्चा ॥ प्रकटार्थम् । प्राप्तक्षायिकसम्यक्त्वथ तस्मिन्नेव भवे
शुभापे चतुर्थे वा गिष्यति । तत्र देवभवेन नरकभवेन वाऽन्तरितस्तृतीये । अथ तिर्यग्भु मनुष्येषु वा समुत्पद्यते तर्हि
माऽपरमरज्ञेयवर्णानुषेयुः, न संख्येयवर्णानुषेयुः । ततश्च प्राप्तदेवत्वश्च्युत्या मनुष्यभवे सिध्यतीति चतुर्थे ॥ अथात्मन्त-
संखे मशुभदर्शनभेदत्रयं चतुर्गतिगठजन्तुषु चिन्तयन्नाह—एवं ए तिर्यग्भुषु चिन्तयन्नाह—आइमनरयपुढ-
गानिगे संनिष्प्रासंनिष्प्रासमशुभसुं अगंनिष्प्रासतिरिपसुं च लभ्यते ॥ यैमानिकेषु त्रिविधमपि सम्यक्त्वं लभ्यते ।
एवञ्च—अनादिनिष्प्रादृष्टदेवस्य प्रथममग्यसत्यावासायन्तरकरणकालेऽन्तर्गृहर्तमौपशमिकम्, ततश्चानन्तरकालादौ
पुनरुत्पन्नानन्दकः क्षायोत्पत्तिकं मनुष्यतिर्यग्भ्यो वा यः क्षायोपशमिकसम्यग्दृष्टिद्वेषेपूतद्यते तस्यैतत्पारमधिकमपि,
आदिक् तु पुनरुत्पन्नस्य क्षयकथेनिमारुत दर्शनप्रसक्तयोर्यासक्षायिकस्य मृत्या देवत्वं प्राप्तस्य पारमविकं, न तु
तादृशिकं, मनुष्यस्यैव तन्नरे क्षायिकारम्भकालेनोपजात् । तथा प्रथमनरकपृष्ठीत्रये औपशमिकक्षायिके यैमानिकवत्
क्षायोत्पत्तिकं रौपतमिरानन्तरकालाभावि तादृशिकं, पाटमधिकं तु कार्ममन्विक्रमतेन यैमानिकदेवैभ्योऽन्वय प्रान्तक्षायो-
त्पत्तिकं मशुभदर्शनात्मिकं निवृत्तमनुष्याणामुत्प्रादात्तास्ति । तद्वान्तिरास्त्वाह—आयोपशमिकसम्यक्त्वपुण्यगुणा अनि पुन-

वद्धायुषोऽमी केचित्पृथनरकपृथिषी यायतुलपद्यन्त इति पारभधिकमपि । तथा संख्येयवर्षायुःकमनुष्येषु प्रथमगम्यस्य
 त्याभक्तान्ते उपशमश्रेण्यां वीपशमिकं, तदनन्तरकालादिभावि तु क्षायोपशमिकं तान्नविकम् । देवादीनां तु क्षायोपशमिकं
 गम्यदृष्टीनां मनुष्येपूल्यत्तौ पारभधिकमपि । क्षायिकं तु क्षपकश्रेण्यां तान्नविकं, नारुदेवानां तु तद्वतां तत्रोत्पत्तौ पार-
 भधिकमपि । असंख्येयवर्षायुषां तु मनुष्यतिरश्चामीपशमिकक्षायिके वैमानिकवत् । क्षायोपशमिकं त्रौपशमिकानन्तर-
 कालादिभावि तान्नविकम् । पारभधिकं तु कर्मप्रन्धिकमतेन तद्युक्तानां तिर्यज्यनुष्याणां वैमानिकेभ्योत्पादात्पूर्ववद्वा-
 युषां चायस्यं मिष्यात्वं गर्त्वैतेषूपपादान्न भवति । संद्वान्तिकमते तु पद्भ्याणां तद्वतामपि केषाञ्चिदेतेषूपपादाद्भवतीति ॥
 तथा—मंसदेयनारपृष्ठं संख्येयवर्षायुषोःसंख्येयवर्षायुःसंख्येयवर्षायुःसंख्येयवर्षायुःसंख्येयवर्षायुःसंख्येयवर्षायुः
 पतिव्यन्तग्योतिष्केषु त्रेपनारकेषु पद्भ्यामादिपृथिवीषुप्लव्यासिषु सप्तोयवर्षायुःसंख्येयवर्षायुःसंख्येयवर्षायुःसंख्येयवर्षायुः
 योपशमिके भवतः । क्षायिकं तु सप्तोयवर्षायुःकमनुष्यस्यैवारम्भकालात् तान्नविकम् । क्षायिकसम्यग्दृष्टेतेषुप्यनुत्पत्तेनापि
 पारभधिकम् । तथा—एगदुत्पत्तिचउरिदिआणं असन्निपंचिदिआणं च एपसि तिणहं मग्नाओ एगंपि नत्पि ॥
 स्पष्टम् । इह शुद्धपुत्रस्य चरमपुत्रलमासानुभवरूपं यद्देदकं सम्यक्त्वं तद्वस्तुतः क्षायोपशमिकमेव, तथानन्तानुवन्धुदया-
 दोपशमिकसम्यक्त्वं चमतः किञ्चित्तरसास्यादनेन यत्सास्वादनं सम्यक्त्वं तदपि प्रवल्कपायकलुपितत्वात्परिपाताभिमु-

१ "मनुष्येपूल्यत्तौ" इत्यपि पाठः । २ "मिति" इत्यपि पाठः ॥

सायाच विद्यायास्वरूपमित्युपेक्षितम् । ततः क्षयिकादयस्त्रय एव भेदाः प्रोक्ताः सम्यक्त्वस्य । कारकरोचकादयोऽपि भेदा इदेषान्तर्गृह्याः ॥

॥ इति समयसारटीकायां सम्यग्ज्ञानदर्शनमरूपणो नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ अथ सम्यक्करणं प्ररूप्यते ॥

सायञ्जलोगविरई सममंचारिसं पणसं ॥ सायथा बोला जन्तुघातादिरूपव्यापापाराल्लेभ्यो विरतिर्ज्ञानश्रद्धानपू-
 ष्ठिनिःसृष्टिः समदृष्टचारित्रं प्रशस्तम् । ज्ञानदर्शनं विना कृतस्य चास्त्रिस्य सम्यग्दृष्टास्त्रिव्यानुपपत्तेः ॥ सर्वतो देशतश्च-
 नावत्सायात्परिरातात्, गदूविषयसाह—सं च दूविहं, तंजहा—सव्यओ देसओ अ ॥ स्पष्टम् ॥ तत्रादौ सर्वचारित्र-
 स्वरूपसाह—सम्य मरव्यभो भरहेरायपरदमंतिमित्पयराणं पंच महव्यपाई । मज्जिमत्तिहथयराणं महाविदे-
 हनिम्यपराणं च परिगगहविरइ म्हेणविरई मिद्धत्ति नत्तारि ॥ तत्रेति सर्वदेशचारित्र्योर्मध्ये सर्वचारित्र्यं भरतेव्वैरा-
 दस्यु च नधमान्निमनीधेरराणां पद्य महात्रत्तानि सर्वत्राणातिगतसर्वमृगायादसर्वोदसादानसर्वमैशुनसर्वपरिमृष्टविरमण-
 रत्तं । सादमनीधंद्दुराणां द्वाविगतिसंख्यानां तथा मदाधिदेहतीर्थद्दुराणां परिग्रहविरत्या मैशुनविरतिः सिञ्चेति हेतो-
 दाइरि । अयमत्र भावः—भरनेरायत्तमप्यमनीधेरराणापयो मदाधिदेहगापयथ ऋशुमशाः र्गोर्जायाः, माशाधोत्वर्थः ।

॥ ३७ ॥ इति ॥

ततो यथोपदिष्टानुपादका उपदेशमात्रादप्यदेश्येयार्थोन्मूहनेन तत्परिहारसमर्थोश्च तेषां युतप्रबोधोत्पत्त्यागरिग्रहविरमणेनैव
 मैयुनविरन्तिप्रतिपत्तिः, तदसंज्ञां चत्यारि महाप्रतापि। भरतैरायत्तप्रथमाश्रितमतीर्षकरभापूनां तु न तथा प्रतिपत्तिः । यतः
 प्रथमतीर्षद्वुरमप्रसक्तालस्वभावादेव ऋजुजडाः शाठ्यरहितास्त्रयाविषोहाभावाद्युक्तार्थमात्रग्राहिणश्चेत्यानयः । चर-
 मतीर्षद्वुरमायसो वक्रजडाः शठ्ययुगपत्प्रथमतीर्षयोपेताः । तत ऋजुजडानां बहुधा बहुभिश्चोपदेशैः समलोहेयार्थज्ञानमग्म-
 याद्वक्रजडानां तु तेन तेन व्याजेन हेयार्थमेवाभावात्तथाप्रतिपर्यभायेन पद्य महाप्रतापि ॥ अथ चारित्र्यस्य पद्यममित्य-
 क्तिस्रो गुप्तयथेत्येता अथौ सावर इत्याह—तरस्य य चरणतरस्य पंच सभिर्द्वयो विणिण गुत्तीओ मायाओ ॥ युगमम् ॥
 कुतो मानुषमित्याह—पञ्चाहितो धरणरस जणणपादणयिसोहृणभायाओ ॥ एताम्यः मुक्तागारित्रस्य जनना-
 दिमावात् । तत्र जननमभूतस्य प्रादुर्भावेन, फालनं सर्वोपद्रवनिवारणेन पोषणेन च वृद्धिनयने, विशेषेण चारित्र्यस्यैवा-
 दित्वात्कारणस्यैव सतो निर्मलीकरणम् ॥ अथ चारित्र्यभेदानाह—भेआ पुण सामाहअ ? छेओवढावण २ परि-
 पूरणरिपुडिअ ३ सुहृमसंपराय ४ अहक्ववाय ५ नामाणो पंथ द्दब्बा ॥ भेदाः प्रकाशाः पुनः सामायािकादि-
 ज्ञापानः पथ द्रष्टव्याः । तत्र समस्य रागद्वेषरहितस्य सत आयो ज्ञानार्थो लभः प्रथमसुखरूपः समायः, स एव सामा-
 यिकम्, विनयदित्वात् इकण् । ममायः प्रायोजनमस्येति वा सात्त्विकम् । यद्यपि च सर्पमपि चारित्र्यमविशेषतः
 सामायािकं सर्वसायद्यभिरतिरूपत्वाच्चयापि च्छेदादिभिर्विशेषणैर्विशिष्यमाणमर्थतः शठरत्नश्च नानात्वं भजते । प्रथमं पुन-

२ “चारित्र्यम्” इत्यपि ॥

एवमस्तथा सा पर बाढात्, ता-न एकायतात् । स्थापना—
 तत्र प्रतिपत्तिपद्येषुष्या द्विविधविधिपादयः षट् षड्
 भाषित । द्वि-यादिप्रतप्रतिपत्तौ तु द्विविधविधिसंयोगान्

१०५७ इत्यंशेन यथोत्तरं षडुपाः प्राप्यन्ते । तथाहि—एकैवस्मिन् द्विकर्मयोगे षट्त्रिंशत् द्विकर्मयोगे षट्त्रिंशत्
 १०५८ अदुष्यते, प्राणातिपातमृषायादत्रतत्र रूप एको द्विकर्मयोगः । तत्र प्राणातिपातत्रतस्य द्विविधविधियलक्षणाः प्रथमो
 भक्त्याऽऽश्विभो मृषायादसत्त्वान् षड् भद्रौहभन्ते । एवं द्वितीयाद्योऽपि षट् षड् भद्रौहभन्ते, ततश्च षट् षट्त्रिंशत्तुगिताः
 षट्त्रिंशत् । एतन्मध्येऽपि द्विकर्मयोगेषु चार्यम् । तथा एकैकस्मिन्निखिकर्मयोगे द्वे नते षोडशोचरे भद्रानाम् । तथाहि—
 प्राणातिपातमृषायादादसत्त्वान् रूप एवस्त्रिकर्मयोगः । तत्र मृषायादस्य प्रथमादयो भद्रा अदचादानसत्त्वान् षट्
 षट्त्रिंशत् तस्यैके तभन्ते, लक्ष्याः षट्त्रिंशत्भद्राः । एते च प्राणातिपातत्रतस्य प्रथमभद्रैकेन लक्ष्याः । एवं द्वितीयादिभि-
 र्द्विभि । एवं षट्त्रिंशत्तुगितासंयोगेषु यथोत्तरं षडुपा भद्रा चाप्याः । ते च पुरो न्यस्तस्य द्वादशदेयकुलिकाकारस्य
 द्वादश द्वादशां देवपुत्रिकायां द्रष्टव्याः ॥

नन्दैकैकस्मिन्निखिकर्मयोगे षट् षट्त्रिंशदादयो भद्रा इति ज्ञातम् । एकैकस्मिन्निखिकर्मयोगे षट् षट्त्रिंशत्तुगिताः ? इति, जि-
 त्वात्तन्ते इति प्रतिपादात्तदस्मान् इय गाथया तत्करणमाह—उद्दृष्टं पशुत्तरपृग्गाईं त्रिविधं त्रयं त्रियं । पुण

१ “नन्देय भारकानोऽपिस्मन् त्रये इत्तिपरिपेक्षया” एवंकरोर्दपि पादो दृश्यते ॥ २ “लभन्ते, ते च तेषु षट्” इत्यपि ॥

एव च श्रायकाणामकुरु-
 भद्राः प्राप्यन्त इत्युक्तं
 प्रतीत्यापरापरत्रतमन्व-

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

नवमो-
 ऽध्यायः ॥

पुण अनेकपयं, मुचंतो धृति संजोगा ॥१॥ भो मनीषिन् । इह यावतां पदानामेककादिमयोगान् ज्ञातुमिच्छसि तावत
 एककादीनेकोत्तरानङ्कान् ऊर्ध्वमूर्ध्वं स्थापयिष्या उपर्युपरि क्षिप, उपरिस्थितेऽङ्केऽधःस्थिताङ्कस्य प्रक्षेपं विधेहीत्यर्थः । अथ-
 म्नाङ्कान् तथैव प्रियते, किं कुर्यात् ? इत्याह—पुनः पुनरन्त्यैकपदं युजान् परिहरन् प्रक्षेपे एकैरुमन्त्यपरदं प्रक्षेप-
 महत्तं न कार्यमिति भावः । एवं च कृते भवन्ति संयोगा एकादय इति । इह यद्यपि द्वादशानां प्रतानामेककादिमयोगा
 दृष्टान्तापि टापयार्थं पदानां पदानां संयोगा भाव्यन्ते । एकाद्येकोत्तरतया पद्यानामङ्कानामूर्ध्वमूर्ध्वं स्थापना यथा—^५
 एकसो द्विके क्षिप्यते जाताखयः । ते त्रिके क्षिप्यन्ते जाताः पद, ते चतुष्के क्षिप्यन्ते जाता दश, ते च पञ्चके न^५
 क्षिप्यन्तेऽन्त्यपदत्वादिति प्रथमप्रक्षेपः । पुनश्चेरुषिके क्षिप्यते जाताश्चत्वारः । ते पदं क्षिप्यन्ते जाता दश । ते
 उपरिस्थिते दशके न क्षिप्यन्ते, पुनः पुनरन्त्यैकपदयर्जनादिति द्वितीयः प्रक्षेपः । पुनश्चेकथतुष्के क्षिप्यते जाताः पञ्च,^५
 ते उपरि स्थिते दशके न क्षिप्यन्ते श्लोकेतोरेयेति तृतीयः प्रक्षेपः । चतुर्थस्तु प्रक्षेपो न क्रियते, तथाक्रियमाणेऽन्त्यैक-
 पदमोघनलक्षणस्य विधेरसम्भवात् । अथ निष्पन्नस्य स्थापना—^५
 दश । चतुष्कसंयोगाः पञ्च । पञ्चकसंयोगश्चैक इति । अनेनैव ^५
 अद्भुतो लिख्यन्ते यथा—१२ । ६६ । २२० । ४९५ । ७९२ । ९२४ । ७९२ ^५
 ख्याप्तानाय करणान्तराण्यपि सन्ति, परमेकैर्नैव चरितार्थत्वा-^५

१ "कमेण" इत्यपि ॥

निम् । इत्याह—इअ गाहाभणिअकरणलब्धाए यथापणं एक्कगदुगाइंसंजोगसंखाए गुणिएसु अ तेसु देसचरण-
 हर भंगसंखा एएइ ॥ ये पूर्वमेककदिकादिसंयोगेपु पद्वपद्विशदादयो यथोत्तरं पदुणा अतप्रतिपत्तिभङ्गाः उक्ताः, ते-
 गुणराशयः । तेषु चानन्तरोक्ताधादासित्करणलब्धया गुणकारराशिरूपया एककदिकादिसंयोगसंख्यया द्वादश पद्व
 पद्वदिकाया यथाक्रमं गुणितेषु देशचरणस्य भङ्गसंख्या भवति । तथाहि—एइ द्वादशभिर्गुणिता जाता द्वासप्ततिः, एक-
 कसंयोगभङ्गाः । पद्विंशत्पद्वपद्वया गुणिता जातानि त्रयोविंशतिशतानि पद्वसप्तत्यधिकानि, एते द्विकसंयोगभङ्गाः । एवं त्रि-
 काशिसंयोगेष्वपि भङ्गसंख्या याच्या, निष्पन्नानां च द्वादशानामपि राशीनामेकत्र मिलने देशचरणस्य भङ्गसंख्या भवति ॥
 साम्यतमेषां भङ्गानां प्रतिपन्नोत्तरगुणाविरतसम्यग्दृष्टिलक्षणभङ्गद्वयतद्वितानां सप्तशं विचधुराह—एएएसिं भंगणं पड्विच-
 दुरारगुणअविरयसम्मद्विद्विलक्षणभंगदुगामद्विआणं संखागाहा, जहा—तेरद्वकोडिसयाइं, चउरासीकोडि
 यारम य लयगा । सत्तासीइमहस्सा, दुल्लिमया-दोहि अब्भद्विआ ॥१॥ स्पष्टम् ॥ नवरं प्रतिपन्नोत्तरगुणः केवलरात्रि-
 भोजननिष्पन्नोडविरतसम्यग्दृष्टिः, केवलसम्यक्त्ववान् । अङ्कतो भङ्गानां स्थापना—[११८५१२८७२०२] एवं च द्वादशी
 देशकुलिका गममश्रायकप्रतविकल्पप्रमाणारिम्भिका सूत्रे साक्षादुक्ता, अनयैव युक्त्या एकाधेकोत्तरप्रतवृद्धियुक्ता एकादश-
 देशकुलिकाः स्वयमभ्यूगाः । सर्वोस्वपि च देशकुलिकासु प्रत्येकं त्रयस्त्रयो राशयः । आदौ गुण्यराशिः पद्व पद्विशदादिः ।
 मध्ये गुणकारराशिगाथादसित्करणलब्धैककादिसंयोगभङ्गसप्तहात्मकः, अन्ते चागतराशिः, वहिर्भागे तु चतुर्थः सर्वो-
 प्रप्राप्तिरिति । स्थापना—

नवमो-
 अध्यायः ॥

॥ ४१ ॥

₹	₹	₹	
३९	३९	११९९	
२१९	८४	१८१४४	
१२९९	१२९	१९१२९९	
७७७९	१२९	९७९७७९	
४९९५९	८४	३९१९१०४	
२७९९३९	३९	१००७७९९९	
१९७९९१९	९	१५११९५४४	
१००७७९९९	१	१००७७९९९	४०१५३९९९
₹	१०	९०	
३९	४५	१९२०	
२१९	१२०	२५९२०	
१२९९	२१०	२७२१९०	
७७७९	२५२	१९५९५५२	
४९९५९	२१०	९७९७७९०	
२७९९३९	१२०	३३५९२३२०	
१९७९९१९	४५	७५५८२७२०	
१००७७९९९	१०	१००७७९९९०	
९०४९९१७९	१	९०४९९१७९	२८२४७५२४८
₹	११	९९	
३९	५५	१९८०	
२१९	१९५	३५९४०	
१२९९	३३०	४२७९८०	
७७७९	४९२	३५९२५१२	
४९९५९	४९२	२१५५५०७२	
२७९९३९	३३०	९२३४८८८०	
१९७९९१९	१९५	२७७१३९९४०	
१००७७९९९	५५	५५४२७३२८०	
९०४९९१७९	११	९९५१२७९३९	
३९२७९७०५९	१	३९२२९७०५९	१९७७३९७४२
₹	१२	७२	
३९	९९	२३७९	
२१९	२२०	४७५२०	
१२९९	४९५	९४१५२०	
७७७९	७९२	९१५८५९२	
४९९५०९	९२४	४३११०१४४	
२७९९३९	७९२	२२१७०९३१२	
१९७९९१९	४९५	८३१४०९९२०	
१००७७९९९	२२०	२२१७०९३१२०	
९०४९९१७९	९९	३९९०७९७९९	
३९२७९७०५९	१२	४३५३५९४९७२	
२१७९७८२३३९	१	२१७९७८२३३९	१२८४१२८७२०२

मयंप्रगतिज्ञानिका चैयं गाथा—“एगए एन्भंगा, निदिद्धा साययाण जे मुत्ते । ते चिअ वयवुद्धीए, सत्तगुणा छज्जुया
 इममो ॥१॥” अयं भावः—एकस्मिन् प्रते तावराद् भद्राः । ते सत्तगुणाः पब्बुता भ्रतद्धयभद्रा अट्ठचत्वारिंशदित्यर्थः ।
 तेऽपि ममगुणाः पट्ठुता प्रतत्रयभद्रा इत्यादि । यथा च पद्भद्रायां एकाघेकोत्तरप्रतृद्धा देशिता द्वादन देवकुलिकाः
 तत्र नद्भद्ररूपरूपिणतिभद्रायां तथा भगवत्यभिप्रंतायां नवभद्रायां तदुत्तरभद्ररूपायामेकोनपद्यागभद्रायां सत्तचत्वा-
 रिणदधिक्रान्तभद्रायां च द्वादन देवकुलिकाः स्वधियाऽम्भूद्याः । सर्वत्राप्यादौ गुण्यराशयो यथायोगं नवाद्या
 ययोगं नरादिगुणाः । मध्ये गुणकारानधी गायोक्करयलब्धा एककादिसंयोगसंख्यात्मकाः । अन्ते चागतराशयः ।
 मयंप्रगतिज्ञानार्थेना गाथाः—“इगवीसं खलु भंगा, निदिद्धा साययाण जे मुत्ते । ते चिअ वायीसगुणा, इगरीसं पक्खि-
 नेअथा ॥ १ ॥ एगए नव भंगा, निदिद्धा साययाण जे मुत्ते । ते चिअ दसगुण कांअं, नय पस्सेयंमि फायया ॥ २ ॥
 इगुरअं ४१ गलु भंगा, निदिद्धा साययाण जे मुत्ते । ते चिअ पत्तासगुणा, इगुवअं पक्खिसेअया ॥ ३ ॥ सेयाळं भंग-
 मयं १४२ गयवुद्धुड्डयाळमय १४८ गुणं कांअं । सीयाळमएण १४७ जुयं, सयगं जाण भंगाणं ॥ ४ ॥” नयभद्रादि-
 रिचाममदृष्टः पुनरयम्—“तिन्नि विआ तिन्नि दुआ, तिन्निक्खा य हुंति जोगेसु । वि दुइक्कं ति दुइक्कं, ति दु इक्कं चैय कर-
 लाइ ॥ १ ॥” ‘जोगेसु’ इति योगेषु कायवाञ्जनोव्यापारलक्षणेऽनु कारणानुमतिरूपेषु । ‘करणादं’ इति करणानि
 मन्ताराकायलक्षणानि । अत्रोत्तरभद्रमंथ्या यथा—“पदमे लब्भइ एगो १, सेमेगु एएसु तिअ ३ तिअ ३ तिअं ३ च । दो
 १ अट्ठवयवुद्धयमज्जाः” इत्यति । २ “द्विगिता” इति कचित् । ३ अत्रः परम्—“संयोगसंख्यात्मका पूर्वोक्ता एव” इत्येवंरूपोऽपि पाठः ॥

नव ९-९ तिअ ३ दो नवगा ९-९, तिगुणिअ सीअलभंगसयं॥१॥”स्थापना ।
यथा पद्भङ्गी तदुत्तरभेदैकविंशभङ्गी च पूर्व भाविता, तथा इयमपि नय-
भङ्गी तदुत्तरभेदैकोनपश्चात्तद्भङ्गी च भावनीया । एकोनपश्चात्तद्भङ्गी च काल-
त्रयेण गुणिता सप्तचत्वारिंशदधिकशतभङ्गी भवतीति प्राप्तिसङ्गिकमुक्तम् ॥ इदानीं क्रियत्कर्मक्षये देशचरणं सर्वचरणं वा लाभ-
न्ते जीवाः । इत्याह—सम्मत्तलाभकम्पट्टिणं पल्लिओचमपुहत्ते खविए देशचरणं लहंति । तओऽवि संनित्रसा-
गरेसु खविणसु सब्वचरणंति ॥ अयं भावः—पत्योपमासंख्येयभागनूनसागरोपमकोटिकोटिप्रमाणं कर्मस्त्वितो सम्प-
कत्वलाभः प्रोक्तः, तन्मध्यात्पत्योपमपृथक्खये क्षपिते देशचरणस्य लाभः, भूयोऽपि तन्मध्यात्संख्येयसागरोपमेपु क्षपि-
तेषु सर्वचरणस्य लाभः ॥

॥ इति समयसारीकायां समयकरणप्ररूपणो नाम नयमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथाराधनाविराधनाफलं निरूप्यते—

तत्रादी सम्यग्ज्ञानादित्रयस्य सिद्धान्तप्रसिद्धां रत्नत्रयसंज्ञामाह—मरगयपउमरागाइलोगपसिद्धरगणोदितो

१” भङ्गी च भाविता तथाऽत्रापि भावना कार्या । एकोनपश्चात्तद्भङ्गी च काल—” इत्येवंरूप एव पाठो दृश्यते । २ “अतः परण—
भावत्यां कर्मस्थितौ समयवत्वलाभ उत्तरान्तम्—” इत्येवंरूपोऽपि पाठो दृश्यते ॥

विमिश्रणं गभं रयगत्तिां युवद ॥ मरुतादीनि रक्षान्द्वैलौकिकस्यैव फलस्य साधकानि, इदं तु ज्ञानादिवयं
 प्रज्ञादभिमतस्य मरुतयुगाप्यंतरस्य परमानन्दमयस्य मोक्षत्वापि साधकत्वात्तेभ्यो विशिष्टगुणं रत्नत्रयमुच्यते ॥
 अंशन्तस्य समनं वा मोक्षसाधकमित्यागच्छाह—पृषसि निष्कंपि परोपराधिक्यात् मोक्षरत्नत्वघ्नं फले
 साद्विद्वद् न निरविम्वयात् ॥ अयं भावः—ज्ञानेन ज्ञाततरः मंजाततीप्रश्रद्धः स्वतन्त्रया यतमानो मोक्ष-
 मर्तोऽपि नान्यथा ॥ व्यम्ननायां फत्राभावे दृष्टान्तानाह—नागचरणजुत्तेषि दंस्परदिष्ट अंगारमषण्ण अभ-
 न्तेनि युव्यद. नागदंमगजुत्तापि चरणरदिभा कण्ठनेगिअस्यइपमुहा अवरगइं पत्ता । तम्हा तिपहं-
 नि मत्रांगं मत्रादिज्जइ ॥ सट्टम् । नवरं "युवइ" इति श्रूयते । इह च प्रवचने द्वौ नयो ज्ञाननयः क्रियानयश्च ।
 तत्र ग श्रद्धानोपनं ज्ञानमेव मुष्टिप्रापकत्वा प्रतिज्ञानीते न ज्ञाननयः । यस्तु चारित्र्यमेव सिद्धिनिरन्धनं भूते
 न क्रियानय । नत्र ज्ञाननयस्येदं मतम्—“प्रित्तिसिः फलदा पुंसां, न क्रिया फलदा मता । मिथ्याज्ञानात्प्रवृत्तस्य,
 न ज्ञानसादृशं ज्ञानम् ॥ १ ॥” तथा चागमः—“पट्टमं नागं तत्रो दत्वा” इत्यादि ॥ अत एव केवलानामगीतार्थानां विहारो
 त्रिभिर्द यद्यप्य दीक्षापरतोऽप्येवं केवलज्ञानोत्पत्तिं विना नाप्यर्ग्यं प्राप्नोति, ततो ज्ञानस्यैव प्रधान्यम् । अये च ज्ञान-
 नय स्यस्यश्रुतगामार्थिकं एव प्राधान्यंनेच्छति, देवविरतिमविरतिगामार्थिकं तु गुणभूते एव मग्यते, तदकार्थत्वात् ।
 अत्र किं ज्ञाननयमतम्—“किं नैव फलदा पुंसां, न ज्ञानं फलदं मनम् । यतः स्त्रीभक्ष्यभोगज्ञो, न ज्ञानात् युखितो भवेत् ॥२॥”
 १८। गभो चंदनमारयाही” इत्यापागमोऽप्येवमेव व्यवस्थितः । तथा प्राप्तकेरलोऽप्येवैतत् तावन्मुक्तिमुपैति यावदति-

अदन्ति ॥ विपरीतप्ररूपणादिभिर्विराष्य चतुरन्तं चतुर्विभागं नरकादिभेदेन तदेव स्वार्थंऽपि चातुरन्तं संसारकान्तारं
 विविधदुःखवितृषितसहस्रबुद्धं भयगाहनमनुपरावर्त्तन्ते भ्रमन्ति ॥ अथ कर्त्तव्योपनिषद्माह—तन्महा अर्थात्सुषुप्त-
 कंभीष्टि एभस्स आराहणाः चेय उज्जमेअर्थांति एसे अट्टे परमट्टे ॥ यस्मादंवं तस्मादनन्वसुत्ताभिद्यापुर्कस्तेवस्य
 नरात्रयस्याराधनापामेवोपान्तव्यमुद्यमः कार्यं इत्येयोऽर्थः परमाधैस्तत्ररूपः सुगतिहेतुत्वात् ॥ सात्प्रतं चार्दुलविक्री-
 हितयुत्तंन ज्ञानादिव्ययस्य मोक्षलक्षणं फलं हेतुत्वादानोपदेशं चाह—जा नित्येसरसासणे कुसलया नाणंति तं बुष्ण्य,
 जा नत्थेय रुद्रे अर्हय विमला सरंसणं तं गुणो । चारिसांनु षट्तिज्ज तं पिरमणं सायन्नजोगेहि जं, एअं भो । रवण-
 णिणं मिमयफलं निणंरुद सत्त्वे अणा । १ ॥ निगदसिद्धम् ॥ निगमयन्नाह—समयस्स सारमेअं, अप्पपरानुत्तम-
 णाय मंगदिअं । जाणंरं ममर पाट्ठ, जो तस्स फरट्ठिआ सिट्ठी ॥ १ ॥ प्रकटोऽर्थः । नयरं जानीते मन्यवे पाठ-
 यत्तानि फामेण ज्ञानदर्शनार्थास्त्रिययुक्ता मोका । सिद्धिसाब्दोपादानं मद्गलार्थम् ॥ सम्प्रति एवकारो देवानन्दनामा
 म्यात्मनो ज्ञानलोचनोन्मीलनधीपूयाञ्जनमदिक्षां समुत्थासितश्रीदेवचन्द्रगुरुपदधात्रां श्रीपद्ममभाचार्यनात्रां स्वगुरुणां
 रत्नल्लाञ्छिष्टां धीर्धर्करचरणरतुविमाह—

लोभाण देषधंद एय दिया पउमप्पहा जिणेसपपा । देवाणंदसमुत्तरहेक सपयं सिधं दिन्नु ॥ १ ॥

१ “नद्धरणोपदेशं” इत्यपि । २ “चारिभाराधना मोका” इत्यपि । ३ “जिनेयस्त्रुविमाह” इत्यपि ॥

मिथो वृत्तौ" (मि० ८-१-४) इति प्राकृतसूत्रेण इत्यः। यद्वा जिनानामर्हतामीः लक्ष्मीः सर्वज्ञत्वसम्भूतयादित्यपरमातिशय-
यन्वादिर्महिमा तां 'वोचु अन्तकर्मणि' इति स्थिति अन्ते नयन्ति तत्तदसम्भूतदोषोद्धोषणैरिति जिनेसाः कुत्सीथिकास्तान्
प्रकर्षेण सन्ति खण्डयन्तीति जिनेसप्रदाः। अनेन परमतापोहकार्यं प्रदर्शितम्। अथवा जिनोऽर्हद्वृद्धविष्णुव्यविति वचनात्,
जिनो विष्णुः ईशः सम्भुस्तद्वत्पुरुषोत्तमत्वादिना गणाधिनाथत्वादिना च प्रकृष्टा ता लक्ष्मीर्दोषां ते जिनेसप्रताः। अथवा
'इयञ्च गती' एरणमेयः जिनानामर्हतामेवो गतिर्जिनेषो मुक्तिरिति तारपर्यं, जिनानां गतिस्तुत्करूपरिहारेण मुक्तिगतेरेव
भावात्, ततश्च जिनेषाय मुक्तिगतये प्रयान्ति तत्तज्जिनोरुविधिविधानमार्गेण गच्छन्तीति जिनेसप्रयाः, मोक्षमार्गाराधका
इत्यर्थः। अथवा 'ईपि गतिर्हिंसादर्शनेषु' इति। ईषणमीषो हिंसा इः कामस्तस्य ईयः, सन्धी कृते ईयः, कामवध इत्याशयः
ततश्च जिनवद्वृद्धयत् ईषाय कामवधाय प्रयस्यन्ति प्रयतन्ते वेति क्विपि जिनेसप्रयसः जिनेसप्रयतो वा। "अन्त्यव्यञ्जनस्य"
(मि० ८-१-११) इति प्राकृते अन्त्यव्यञ्जनलुक्, सारपरामभवनोद्युक्ता इत्यर्थः। तथा देवानन्दसमुन्नतिहेतवः, देवानन्दसुरि-
नाम्नः स्वशिष्यस्य समुन्नतिकराः सद्ब्रह्मोपमहज्ञानादिप्राणपदस्थापनप्रवणस्वयुरुमसादमूला हि शिष्यस्य सर्वापि गुणवृद्धिः ॥

॥ इति समयसारटीकायामाराधनाधिरापनाफलनिरूपणो नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

॥ समाप्तं समयसारप्रकरणटीका ॥

जिना रागादिजन्तुत्वात्सामान्यकवालनश्छद्मस्थवातरागाश्च, तपामाशास्तीथिकरनामकमादियनात्कृष्टत्वाज्जिनशा अहन्त-
सेषो पदाध्वलाः सततं निरन्तरं निधं मोक्षं क्षेमं सुखं वा ददतु । जिनेशपदान् विशिनष्टि—‘देवचंदप’ इति ‘देवस्तु नृपती
तोयदे सुरे’ इति षपनादेवो जीमूतः, चन्द्रः सुधांशुः, देवो हि सकलसस्यादिपदार्थमाहुर्भविनिबन्धनत्वात्, चन्द्रस्तु तापनि-
र्वापकत्वादोषपीवृद्धिहेतुत्वाच्च लोकानां हित इति प्रतीतम् । ततश्च तद्व्रक्षोकानां हिताः पथ्याः जिनेशपदार्चनस्मरणा-
दिना संमस्तुःसोच्छेदात्कल्याणमालोपलब्धेश्च । तथा पद्मप्रभालामरससदृशाः, पदानां पद्मैरुपमेयत्वात् । तथा देवानां
पतुर्निकायानां गुराणामानन्दस्य समुद्रतौ हेतवः । प्ययगजन्मदीक्षाज्ञाननिर्योणकल्याणकेषु मेहामहविधित्सया समव-
सरणे च देशनाशुश्रूषया सरभसमुपपृथ्व्य यन्दमानानां देवानां जिनपदाः प्रमोदं प्रोच्छ्राययन्तीति प्रतीतमेव । अथ गुरु-
स्तुतिपक्षः । पद्मप्रभाः श्रीपद्मप्रभनामानो गुरवः सततं शिवं ददत्विति प्राग्वत् । कीदृशा इत्याह—देवचन्द्रा इव लोकानां
हिताः । यथा श्रीदेवचन्द्रनामानः स्वगुरवो मिथ्यात्वनिरसनसम्यक्त्वन्यसनादिना लोकानां हिताः पथ्याः चभूवुस्तथा
इमेऽपीत्यर्थः । तथा जिनेशपदाः जिनेशा अर्हन्तः पदं त्राणं येषां ते तथा, सदा तदारोपनप्रवृत्तत्वात् । अथवा जिनेशप्रजा
जिनेशानां प्रजा अपत्यं, जैनर्षीणां सर्वशत्रुकत्वेन रूढत्वात् । अथवा जिने साम्रदाः जिने इति सप्तम्यन्तं पृथक्पदं अर्हती-
त्यर्थः, मां उरुमी प्रददतीति साम्रदाः, हेतूदाहरणादिभिर्भगवन्मतदृढीकारकरणात्, एतेन स्वपक्षस्थापकत्वमुक्तम् । ‘दीर्घह्रस्वौ

१ “चन्द्रः पीयूषभिरणः । देवो हि सकलसत्यादिगुह्यमात्, चन्द्रस्तु” इत्यपि पाठः । २ “सकलदुःखो” इत्यपि पाठः । ३ “महो-
स्यविभित्स्या” इत्यपि पाठः ॥

मिथो वृत्ता" (सि० ८-१-४) इति प्राकृतवृत्तेण प्रस्वः । यद्वा जिनानामर्हतामीः लक्ष्मीः सर्वशुभमद्भुतवादित्वपरमातिनाय-
 वत्त्वादिर्महिमा तां 'पौंच अन्तकर्मणि' इति स्थान्ति अन्तं नयन्ति तत्तदसद्भुतदोषोद्घोषैरिति जिनेसाः कुतरीर्थकालान्
 प्रकुर्येण घन्ति लण्डयन्तीति जिनेसप्रदाः । अनेन परमतापोहकत्वं प्रदर्शितम् । अथवा जिनेऽर्हद्भुद्धविष्णुत्विति वचनात्,
 जिनेो विष्णुः ईशः शम्भुस्तद्वरुणोत्तमत्वादिना गणाधिनाधत्वादिना च प्रकृष्टा ता लक्ष्मीर्थ्यां ते जिनेशप्रताः । अथवा
 'इपच् गती' पपणमेयः जिनानामर्हतामेयो गतिजिनेयो मुक्तिरिति तात्पर्यं, जिनानां गतिचतुष्कपरिहारेण मुक्तिपतेरेव
 भावात्, ततश्च जिनेशाय मुक्तिगतये प्रयान्ति तत्तज्जिनोक्तविधिविधानमार्गेण गच्छन्तीति जिनेशप्रयाः, मोक्षमार्गाराधका
 इत्यर्थः । अथवा 'ईपि गतिहिंसादर्शनेषु' इति । ईपणमीयो हिंसा इः कामस्तस्य ईशः, सन्धो कृते ईशः, कामयथ इत्याशयः
 ततश्च जिनवद्भुद्धवत् ईशाय कामयथाय प्रयस्यन्ति प्रयतन्ते चेति किंपि जिनेशप्रयसः जिनेशप्रयतो वा । "अन्त्यव्यञ्जनस्य"
 (सि० ८-१-११) इति प्राकृते अन्त्यव्यञ्जनलुक्, स्वरपराभयनोद्युक्ता इत्यर्थः । तथा देवानन्दममुद्रसिंहैतयः, देवानन्दसूरि-
 नात्रः स्वशिष्यस्य समुद्रतिकराः सन्नहोपमहज्ञानादिमापणपदस्थापनप्रयणस्यगुरुप्रतादमूला हि निव्यस्य सर्वापि गुणवृद्धिः ॥

॥ इति समयसारटीकायामाराधनाफलनिरूपणो नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

॥ समासेयं समयसारप्रकरणटीका ॥

॥ अप प्रशस्तिः ॥

धीपस्यभागणपरपद्मद्वाराजटल इमाम् । देवानन्दो व्यतनुत, दीकां स्वोपज्ञसमयसारस्य ॥ १ ॥ संदृश्य समय-
सारप्रकरणमेतत्तत्पदीकामपि मया । यत्पुण्यं तेन भवत्यखिलजनी जिनमते भक्तः ॥ २ ॥ अर्हन्तः सिद्धाः साधुगणः
कंधतिमतस्तथा धर्मः । मङ्गलरूपा लोकोत्तमाः सदा सन्तु मे चरणम् ॥ ३ ॥ निधिरसद्युगदासि १४६९ संख्ये, येषं चिक्र-
मनुशासरति मासे । पुंके श्रयोदत्ततिथौ, मौम्यदिनेऽपूरि दीकेत्यम् ॥ ४ ॥ उत्सृजमत्र जातं, यन्मतिमान्घादिभिः सममं
सत् । संज्ञोपयन्तु वादं, बहुधुता मयि कृपां कृत्वा ॥ ५ ॥ यस्वाः प्रसादतो भृशगम्भीरस्वापि समयसखिलनिधेः । पारं
प्रदानित भग्नाः, श्रुतदेवी श्रेयसे साऽस्तु ॥ ६ ॥

॥ ममाद्यमिदं स्वोपज्ञदीकोपेतं समयसारप्रकरणम् ॥

॥ अहंम् ॥

॥ समयसारपगरणं ॥

सद्यद्गु मोक्षमयत्नंति, चतुर्व्यगंगंभि उत्तमं । सुहं जगो तियगग्मि, दिट्टमेगंतिअं न द्दु ॥ १ ॥
प्रममाउ हेमनिअलो-वमं जीया समच्चिउं । पुण्णरुम्मं भवे ठंति, सुहाभासेण गट्ठियआ ॥ २ ॥
अत्थाउ पयइं जेय, यइयंपथाइअं दुहं । लहंता किर दीसंति, अज्जणे रक्खणेऽयिअ ॥ ३ ॥
लसंनसुहंतेसस्स, पेरंतयिरसस्स थ । कहं पसंसा कामस्स, सुत्ता दुग्गइहेउणो ? ॥ ४ ॥
तम्हाऽणंनसुहं स्सीण-समग्गदुहसंतइं । मोयलं यिअ पसंसंति, जरामरणयच्चिअं ॥ ५ ॥
लहंति तं पुणो सम्म-ज्ञाणदिट्ठिरिआओ । आराहियाउ काऊण, सव्वकम्मयत्नं जिआ ॥ ६ ॥

तथ सद्यद्युपरुक्वियाणं जहट्टियाणं तत्ताणं जे अक्खोहे तं सम्मन्नाणंति मण्णइ ॥ तत्ताणि पुण सत्ता
पण्णत्ताणि, तंजहा—जीया अजीया आसये थंथे संयरे निज्जरा मोयत्ते अ ॥ तत्थ जीवा दुयिहा, तंजहा-
ग्गिहा मंसारिणो अ ॥ तत्थ सिद्धा अणंतनाणदंसणवीरिअसो-रत्तल्लखलणएग्गसहायमायाओ एग्गविहाधि
अणंनरपच्छिमभयत्तोयाहिभेआओ पत्तरसविहा, तंजहा—तित्थसिद्धा ? अतित्थसिद्धा २ तित्थगर-

सिद्धा १ अतिथ्यगारसिद्धा ४ संपुंजसिद्धा ५ पत्तेअपुञ्जसिद्धा ६ युद्धयोद्धिसिद्धा ७ इत्थिल्लिगसिद्धा ८
 पुत्थिल्लिगसिद्धा ९ नपुंसगलिगसिद्धा १० सलिगसिद्धा ११ अक्षलिगसिद्धा १२ गिद्धिल्लिगसिद्धा १३ एग-
 सिद्धा १४ अणेगसिद्धा प १५ ॥ संसारिणो पुण एगधिदुविहाइभेपुहिं अणेगहा पणत्ता ॥ तंजहा—एग-
 विहा सत्त्वेमिपि सामत्तेणं उवओगल्लयम्बणभायाओ ॥ इविहा तत्ता थापरा प ॥ अहया संवयहारिआ
 आसंयवहारिआ प ॥ तत्थ जे अणाइकालाओ आरम्म सुद्धमनिगोएतुं यिअ चिंढंति न कपाइ तत्साइ-
 भासं पत्ता ते अगंपयवहारिआ ॥ जे पुण सुद्धमनिगोएहिंतो निगया सेसजीयेसु उप्पत्ता ते संवयहारि-
 आ । ते अ पुणोड्धि सुद्धमनिगोअस्तं पत्तायि संवयहारिअ यिअ भणंति ॥ तिचिहा थीपुंनपुंसगयेअभे-
 एण ॥ संत्तपअसंत्तपसंत्तयासंत्तपभेण पा ॥ भव्यांभव्यजाइभव्वचिगएणेण चा ॥ तत्थ भव्या भव्या सिद्धिग-
 रजोग्गा. इअरे अभव्या, जाइभव्या पुण ते जे जाईए भव्या न उग कपायि सिज्जिहंति । भणिअं
 प—“सामग्गिअभायाओ, यवहारिअरासिअप्पेमाओ । भव्यायि ते अणंता, जे सिद्धिसुहं न पायंति
 ॥ १ ॥” एउट्ठिवहा नारयाइगइयउक्कमायओ ॥ पंपयिहा इगदुत्तिचउंपंचिदिअत्तेणं ॥ छट्ठिवहा पुत्तवीआ-
 उनेउवाउपजल्लरुतसहायकएणाए ॥ सत्तविहा जहा—किणहाइछट्ठेसापरिणया, अजोगिकेवल्लित्ते अलेसा
 प ॥ अइविहा जहा—संदया १ पोअया २ जराउआ ३ रत्तया ४ संसेइमा ५ संमुच्छिमा ६ उन्मिआ ७
 रवषाएआ प ८ ॥ नवविहा जहा—पुट्ठी १ आऊ २ तेऊ ३ पाऊ ४ वणरसई ५ यित्तिचउंपंचिदिआ ९

१ ॥ १११ ॥ विषयं पंचिद्विधाणं मस्तिभ्रमस्तिभ्रमेचित्तान् दसविधा ॥ एकारसहा जहा—सुष्टुमयापरत्तेणं दुभेभा
 ल्गिदिशा २ त्रिनिषात्रिदिशा ६ जल्यलनक्षरमेभा पंचिदिभ्रतिरिआ ८ मणुआ ९ देवा १० नारया य
 ११ ॥ थारमविहा पुन दुव्यदंसिभाणं छद्वायाणं पञ्चत्तापञ्चत्तेणं १२ ॥ तेरसविहा जहा—गणे सुष्टुमनिगो-
 भ्रक्त्ये अंगंयवहारिण् मेण पारम मंयवहारिआ य । ते अ इमे—पुदवीआउतेउयाउनिगोआ सुष्टुमयापर-
 चंनं इदुंमेभा एतेयवजण्णुई तग्गा य १३ ॥ चउदसविहा जहा—सुष्टुमयापरा एगिदिआ २ चित्तिचउ-
 सिदिशा ३ अयस्तिमस्तिमेभा पंचिदिशा ७ एण् मत्तवि पञ्चत्ता अपञ्चत्ता य ॥ १४ ॥ अहया भिच्छदिदी १
 सागायगमम्मरिदी २ मग्माभिच्छदिदी ३ अथिरयमम्मरिदी ४ देसविरण् ५ पमत्तसंजण् ६ अपमत्तसंजण्
 ७ त्रिअद्वियापरमंयराण् ८ अनिअद्वियापरमंयराण् ९ सुष्टुममंयराण् १० उयमंनरुसाययीअरायछउमत्त्ये ११
 लीगहसाययीअरायछउमत्त्ये १२ मज्जोगिकेवली १३ अजोगिकेवली अत्ति १४ चउदसपुण्णट्ठाणवदित्तेणं चउ-
 दसत्ता जीवा ॥ एवं बुद्धिमन्नेहि मिद्वान्नापुसारेण अपणेगहा लीयमेभा पल्लविअब्बा ॥ अण् एण्णसि जीवाणं
 मंवेकं अरुद्धिई पल्लविअब्बा, तंजहा—पुदवीण् कवीसुयाससहस्साई ठिई पण्णत्ता, जलत्तस सत्तावासस
 दग्गा, अण्णत्तम निग्गिदिशानि, वाउत्तम एत्तेअवण्णत्तमणो अ तिण्णि दस य याससहस्साई ॥ गसा
 मत्तवाचि थायग्गत्तानाणं एण्णमि उक्कोमा ठिई ॥ अण् पञ्चत्ताणं वेइंदियार्इणं भण्णह—वेइंदियाणं वारम
 वागा. वेइंदिमानं अट्ठणावत्तदिशानि, चउत्तिदिमानं छग्गामा ॥ असत्तिवंचिदिअत्तिरिपाणं जल्यराणं

पुष्यकोडी, धलयराणं खयराणं च चउरासीई धायत्तरी अ चाससहस्साइं ॥ सन्निपंचिदिअतिरिआणं जल-
 परधलयरवयराणं जहासंखं पुष्यकोडी, पलिओवमासंखभागे अ ॥ गन्भयमणुआणं
 तिसि पलिओवमाणि ॥ जहन्ना पुण सन्वेसिं अंतोमुहुत्तं ॥ सन्वेसिं अपज्जत्ताणं लकोसावि अंतोमुहुत्तं ॥
 सन्वेसिं सुहुमाणं निगोआणं तु धायराणंपि पज्जत्ताणंपि तद्देव ॥ सुरनेरइआणं लकोसा तिसिं सागरो-
 यमाणि, जहन्ना दसयाससहस्साणि ॥ ओगाहणा पुण पत्तेअयणप्फइवज्जाणं सन्वेसिं एगिदिआणं अंगु-
 लस्म असंखिज्जे भागे ॥ पत्तेअयणप्फईणं जोअणसहस्सं साहिअं ॥ वेइदिआणं धारस जोअणराणि । तेइदि-
 याणं तिण्णि कोसा । चउरिदिआणं चउरो कोसा ॥ असन्निपंचिदिअतिरिआणं जोअणसहस्सं ॥ सन्नि-
 मणुआणं तिण्णि कोसा ॥ एसा सन्वावि पज्जत्ताणं लकोसा ओगाहणा भणिआ । पज्जत्ताणं जहन्ना अप-
 ज्जत्ताणं तु इविहावि अंगुलाऽसंखेज्जभागे ॥ देवाणं सत्त रयणी । नेरइआणं पंचधणुसयाणि ॥ ठिइओगा-
 हणाविसया विसेसा फायठिई पाणा पज्जत्तीओ लेसाओ इचाइअं सुअसागराओ विआणिअब्धं ॥ इआणिं
 मिच्छदिट्ठिपभिईणं चउइसण्हं गुणठाणाणं ठिइकाले दंसिज्जइ ॥ मिच्छत्तास्स तिविहे ठिइकाले पणत्ते,
 तंजहा—अणाइअणंते १ अणाइसंते २ साइसंते अ ३ ॥ तत्थ अभव्वा पदमे भंगे, भव्वा इइअतइएसु ॥
 अणाइमिच्छदिट्ठिस्स भव्वस्स सम्मत्तालाभे मिच्छत्तास्स अंतभावाओ अणाइसंतत्तं । जे पुण लज्जसम्मत्ते
 मिच्छत्तं गच्छइ, मिच्छत्ते अ जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं लकोसेणं देख्खणमहुगुगलपरिअदं ठाऊणं पुणोवि सम्मत्तं

ग्याह. तस्म साहसं विच्छन्ति ॥ मामागणं छावलीपमाणं, तं च अणंताणुपंथिकसाओदाए उवसमिअ-
 मयससं श्रमंतस्म विच्छत्तामपत्तास्म भवइ ॥ अवरियसम्मत्तास्स डिइकाले साहिआहं तिच्छीसं सागरोव-
 मीयस्स पमणाणं च सत्ताणं अंतोसुद्धं ॥ अदेयूणा पुव्वकोडी ॥ अजोगिकेयल्लिस्स लद्धुपंचक्करुवारमेत्तं ॥
 णाहं च छन्हं एत्थे समए ॥ अजोगिकेयल्लिस्स अजहदुकोसे पुव्वुत्ते विअ काले ॥ जहदुओ पुण सासायणस्स पम-

॥ इह जीवन्तानिरूपणो नाम समयसारस्स पदमो अजसाओ ॥ १ ॥

अजीवा पंचविहा पुग्गला, तंजहा—धम्मत्थिकाए ? अथम्मत्थिकाए २ आगासत्थिकाए ३ पुग्गलत्थि-
 काए ४ काले ५ अ ॥ एए पंचवि जीवत्थिकाएण समं छ दब्बाहं भणंति ॥ सव्येडवि उप्पायनासत्थिउस-
 गहत्थिणाणं जीवपुग्गलाणं अत्थिकाया ॥ पुग्गलवत्तं अरुक्खिणो ॥ जीवयत्तं अचेअणा उप्पायनासत्थिउस-
 काए । अयगाहदायगमागामं । पूरणगल्लणधम्मणो पुग्गला । डिइपरिणायाणं डिइउवहंभहेऊ अथम्मत्थि
 येअसंटाजधेययारायपुत्तोअच्छायापुद्धमत्तपूटत्तासरुवा ॥ ते अ फरिसरसंगंधवण्णोयेवेआ ॥ सहपंथ-
 विअमत्तणोयग्गहेरु नायक्का ॥ काले वट्ठगारिणामाहल्लवत्तणे ॥ जीवा नाणं

धर्मागाराणि दण्डवृषाप एकिष्काणि ॥ पुगुगला भद्रासमया जीवाय अणंता ॥ पणुसदृषाप धर्माधर्माणं एग-
 जीषरस ए लोमागासगुद्धा असंखा पपसा ॥ आगासस्त अणंता ॥ पुगुगलाणं परमाणुवज्जाणं संखिज्जा असंखिज्जा
 अणंता ए ॥ धर्माधर्मा कस्मिणे लोणे चिद्वंति ॥ आगासं लोणे अलोणेऽपि ॥ जोइसिअगइकिरिआकए
 काले माणुरगलोणे ॥ पुगुगला जीवा ए सखलोणे ॥ एगाइएसायगाहिणो पुगुगला, लोगासंखिज्जभागाह-
 अयणाहिणो जीवा ॥ एए थिअ धर्माइआ पंच अजीवा सपदिभेआ पउइस इवंति, तंजहा—धर्माधर्मा-
 गासाणं दण्ड १ देस २ पदेस ३ कल्पणाए तिण्णि तिण्णि भेआ एवं नय, दसमे काले, पुगुगलाणं च खंध-
 १ देस २ पपस ३ परमाणु ४ लफण्णा चउरो भेआ ॥

॥ इए अजीवतस्तनिस्वणो नाम समयसारत्स पीओ अज्जाओ ॥ २ ॥

पुभाणुभरुम्मोषादागनिदाणं आसवे ॥ से वापालीसविदे पणसे, तंजहा—पंच इंदिआणि, चउरो
 कमाया, पंच अण्वयाणि, तिण्णि जोगा, पणवीसं किरिआओसि ॥ तत्थ इंदिआणि फरिसणाईणि ॥
 कमाया कोहादओ ॥ अण्वयाणि हिंसाईणि ॥ जोगा मणवयणकायाणं वायारा ॥ किरिआओ जहा—
 कइआ १ अदिगरणिआ २ पाओसिआ ३ पारितावणिआ ४ पाणाइयाइआ ५ आरंभिआ ६ पारिग-
 हिआ ७ मायाचत्तिया ८ मिण्णजदंसणयत्तिया ९ अण्वयणकलाणकिरिआ १० विद्धिआ ११ पुद्धिआ १२ पाउ-

विआ १३ सामंतोवणिवाइआ १४ नेसत्थिआ १५ साहत्थिआ १६ आणयणिआ १७ वेआरणिआ १८
 अणाभोगयत्तिआ १९ अणवकलवत्तिआ २० पओगक्तिआ २१ समुदाणक्तिआ २२ पेत्तयत्तिआ २३
 दोसयत्तिआ २४ इरियावत्तिआ २५ य ॥ एवं सामन्नेणं परुत्थिआ आसया । पण्ह विसेसेणं नाणायरणा-
 इनिरसाण परुत्थिंत्ति ॥ तंजहा—नाणदंसणविमगा पओसनिण्हयमच्छरंतरायासायणोवयाया नाणदं-
 मणावरणाणं आसया ॥ देयपूआगुरुभत्तिसरागसंजमदेससंजमपत्तादाणदयाण्णमायालतवअकामनिज्जराओ
 मागवेअणीअस्स ॥ दुक्खसोगतावअकंदणयहपरिदेवणाणि सपरोभपत्थाणि असायवेअणीअस्स ॥ जिग-
 सुअसंयदेयम्मवावणयापउम्मगगदेसणमगनासणाणि दंसणमोहस्स ॥ कसाओदयाओ तिच्चे परिणामे
 चारित्तमोहस्स ॥ पत्तिदिअवहमंसाहारपहुआरंभपरिगगाहा नेरदआउअस्स । अट्टज्जाणससद्धत्तागूढचित्त-
 ताणि निरिआउअस्स । अप्पारंभपरिगहत्तमद्वयअज्जवमज्झिमपरिणामा मणुआउअस्स । सरागनंजमदे-
 ससंजमअकामनिज्जरायालतककद्धानमित्तसंजोगसम्मत्ताणि देयाउअस्स ॥ सरलत्तासंसारमीरुत्तासाहम्मिअम-
 त्तित्तमाओ सुहनामस्स, चियरीआ असुहनामस्स ॥ अरिहंतयच्छद्दाई धीसं आसया तित्थगरनामस्स ॥
 मयरदिअत्तविणीअत्तायुणवंतपसंसाओ उच्चगोअस्स, चियरीआ नीअगोअस्स ॥ जिणपूआविग्गकरण्हि-
 साईआ विग्गस्स ॥ एए अ पइकम्मं पद्धिनिअया आसया डिइअणुभागंधयाविकग्वाए विण्णेआ । पगइपण-
 मयंधयाविकग्वाए पुण अचिसेसेणं सब्बेऽपि सब्बकम्माणं आसया भवंति ॥ जओ सिद्धंते अट्टविहे सत्तविहे

षड्विंश एमाविह वा षंषे अणिण, नो पुण पट्टिनिअयस्म कम्मस्म षंषे ॥ तत्थ मिच्चद्विट्ठिपमिहंणं अपमत्तं-
 नाण मीगवज्जाणं आउषंषे अह्वियेह, अण्णहा सत्तविह्णे ॥ मिसनियट्टिअनियट्टियायराणं सत्तविह्णे ॥ सुट्टम-
 मपरापस म्भोहाउषंषे षड्विह्णे ॥ उषसंतमोहाईणं निण्हं मायस्म चिअ षंधाओ णगविह्णे ॥ अजोगिके-
 वधी अषंधणे ॥

॥ इर आमएतत्तनिरुवणो नाम समपसारस्म तद्धओ अग्गहाओ ॥ ३ ॥

मिरुष्ठादंसणअधिरहपमायकमायजोगेहि षंधेअहि जीयस्स कम्मणुगगलाणं सिलेसे षंधे ॥ से षउच्चियेह
 एएणसे, मज्झहा—एगहंषे १ टिरषंधे २ अणुनागंषंधे ३ एगमंषंधे ४ अ ॥ तत्थ नाणायरणदंसणायरणवे-
 यणिअमोहआउनामगोत्तंनरायाणं नाणच्छायणाई ने सहाये मा पगई ॥ टिई कम्मदलिअस्स कालनिअ-
 स्स, जहा—नाणदंसणायरणवेअणिअंनरायाणं उक्कोमा ठिई पत्तेअंतीमं सागरोवमकोड्ढाकोडीओ, सत्तरी
 म्भोहरम, षीमं नामगोआणं, आउस्म पुण तिस्तीमं मागरोवमाणि ॥ जह्वा ठिई वेअणीअस्स चारस मुट्टत्ता,
 नामगोत्ताणं अह्व, मेमाणं अंनोमुट्टं ॥ सुहासुहाणं सुत्तरतिरिआउयज्जाणं सुव्याणं कम्मपयडीणं जिट्ट-
 डिं आगंदिहमेण वग्गार जह्वा विसोदीपत्ति ॥ अणुभागे अणुभावे विषागे रसेसिण्णगाढा ॥ से असुहाणं
 एवदीणं विच ए अणुहे, सुहाणं उच्चु ए सुहे ति प्पथीणं सुहासुहविभागे परुविअइ ॥ सायवेअ-

णीअं १ । सुरवरतिरिआणं आउआहं ३ । उद्यगोअं १ । सत्तत्तीसं नामपपडीओ, तंजहा—मयुआणं गइं
 १ आणुपुब्बी अ २, देवाणं गइं ३ आणुपुब्बी अ ४, पंचिदिआज्जाई ५, ओरालिआईणि पंच सरिराणि १०,
 आइछाणं तिण्हं तिणिण अंगोयंगणि १३, पढमं संहणं १४, पढमं संठाणं १५, सुहा वण १३ गंय १७-
 रस १८ फासा १९, सुहविहगगई २०, अगुल्लहु २१ परावाप २२ ऊसासा २३ डडयु २४ ज्जोअ २५ निम्माण-
 २६ नित्थपरणि २७, तत्तदसगं च ३७, एआओ सुहाओ वायालीसं पुण्णपपडीउत्ति ल्हाओ ॥ पंच नाणा-
 यरणणि ५, नय दंसणायरणाणि ९, मिरससम्मत्ताणं पंधामावाओ छवीसमेण मोहे २३, पंच अंतरा-
 याणि ५, एआओ पणयालीसं ४५ घाहचउक्कपपडीओ । असायवेअणीअं १ । नेरइआउअं १ । नीअगोअं
 १ । चउतीसं नामपपडीओ, तंजहा—तिरिआणं गइं १ आणुपुब्बी अ २, नेरइआणं गइं ३ आणुपुब्बी अ ४,
 एगिदिआईओ चउरो जाईओ ८, पढमयज्जाणि पंच संहणणाणि १३, पंच संठाणाणि अ १८, असुहा य-
 ण्णंगंयरसफासा २३, असुहविहगगई २३, उद्यपायं २४, पायरदसगं च ३४ । एवं सव्वगंणं असुहाओ वा-
 मीई पावपपडिा भणंति ॥ निवुच्चुपमुहाणं सहजे रसे एकट्ठाणिण, सं चिअ दुत्तिचउभागपमाणे कत्तिण
 एकमागायसेसे दुट्ठाणिआइए होइ, एसा उवमा पयडिरसरस भणिआ ॥ पव्वयमूमिवालुयाजलरेहातुल्ले-
 हि कसायहिं असुहाणं जहाकमं चउत्तिदुइकट्ठाणिण रसे पग्गइ । सुहाणं तु वालुआजलरेहातुल्लेहिं चउ-
 ट्ठाणिण मूमिरेहातुल्लेहिं तिट्ठाणिण पव्वयरेहातुल्लेहिं दुट्ठाणिण एकट्ठाणिण नत्थि ॥ चउसंजलणपंचंतराय-

पुंवेअमइसुंयओहिमणनाणचक्खुअंचक्खुओहिदंसणावरणरूवाओ सतरसपयडीओ इग्दुत्तिचउट्टाणिअर-
 साओ, सेसाओ सुहाओ असुहाओ अ दुत्तिचउट्टाणिअरसाओ निधिट्टाओ ॥ संकिलेसेणं असुहाणं पय-
 डीणं तिब्बे रसे भवइ, विसोहीए मंदे । सुहाणं पुण विसोहीए तिब्बे, संकिलेसेणं मंदेत्ति ॥ पएसा कम्म-
 चग्गणादलिसरूया ॥ इइ खलु जीवे निअसव्यपएसेहिं अभव्वाणंतगुणपएसनिप्फन्ने सव्यजीवाणंतगुण-
 रसच्छेओघवेए एगपएसोगादे अभव्वाणंतगुणे कम्मवरगणाबंधे पइसमयं गिण्हेइ ॥ गिण्हत्ता तम्मज्झा-
 ओ पोवं दलिअं आउरस, तओ विसेसाहिअं परोप्परं तुलं नामगोत्ताणं, तओ विसेसाहिअं परोप्परं तुलं
 नाणावरणदंसणायरणंतरायाणं, तओ विसेसाहियं मोहरस, तओ विसेसाहिअं चेअणीअरस विभएसा
 निअपएसेसु खीरनीरनाएणं अग्गिलोहपिंडनाएणं वा संयंधेइ ॥ एसा कम्मदलिअरस अट्टभागकप्पणा
 अट्टविहयंधगेसु । सत्तविहाइयंधगेसु सत्तभागाइकप्पणा कायब्बा ॥ पयडिपएसयंधाणं जोगा हेऊ । ठिइ-
 अणुभागयंधाणं कसाया ॥ पुट्ट १ पद्ध २ निघत्त ३ निकाइअ ४ भेअभिद्धे वा चउव्विहे वंधे ॥

॥ इइ वंधतत्तनिरूक्खणो नाम समयसारस चउटथो अज्झाओ ॥ ४ ॥

आसयाणं निरोहे संवरे पणत्ते ॥ से अ समिइगुत्तिपरीसहजइधम्मभाथणाचरिस्सेहिं कम्मपुग्गलावाण-
 संवरणाओ सत्तायन्नविहे भवइ ॥ तत्थ इरिआईओ समिईओ पंच ॥ जोगनिग्गहरूवाओ गुत्तीओ तिण्णि ॥

ब्रुहाह्मिणी परीसहा षावीसं ॥ इतिपुत्रो देसविहे जइयम्मे ॥ अणिययाइआओ बुयालस भायणाओ ॥
सामाह्माहं पंच चारित्ताहं ॥

॥ इह संवरतत्तनिरुणो नाम समयसारस्स पंचमो अज्जाओ ॥ ६ ॥

अणुभूरसाणं कम्मपुगालाणं परिसहणं निज्जरा ॥ मा बुयिहा पणत्ता, सकामा अकामा य ॥ तत्त
अकामा सब्वजीयाणं ॥ तद्दहि—एगिदिआह्मा तिरिआ जहासंमं छेअमेयमीउण्हयासजलगिगद्धा-
पियामाकसंक्कुसाहं, नारगातिविहाए वेअणाए, मणुआ बुहापियासायाह्मिदालिइचारगनिरोहाइणा, देया
पराभिओगकिप्पिसिअत्ताइणा असायवेअणीअं कम्ममणुमयिउं परिसाहंति चि तेसिं अकामनिज्जरा ॥
सकामनिज्जरा पुण निज्जराहिलासीणं अणसण १ ओमोअरिआ २ भिक्क्यायरिआ ३ रसयाय ४ कायकि-
लेस ५ पढिसंलीणया ६ भेअं छवियहं पाहिरं, पापच्छित्ता १ विणय २ वेआयय ३ सज्जाय ४ भाण ५-
विउत्सगा ६ भेअं छवियहमन्तंरं च तयं तवेंताणं ॥

॥ इह निज्जरातत्तनिरुणो नाम समयसारस्स छट्ठो अज्जाओ ॥ ६ ॥

पाइयउक्कवपणं उप्पत्तेकेवल्लनाणदंसणस्स कसिणकम्मकत्तए मोय्ये पणत्ते ॥ वीणकम्माणो अ गउरवा-
भायाओ नाहो गच्छंति ॥ जोगपओगामायाओ न तिरिअं गच्छंति ॥ निस्संगत्ताओ गयलेयालाउफलं य

अप्युदाओ तदङ्कलं च पुष्पपत्रोद्गाओ धनुविमुक्तसु व्य तद्गागदपरिणामाओ धूम व्य उदुं गच्छति ॥
 लोकोन अ विदुनि ॥ धम्मतिथिदायाभायेणं न परओ गइ ॥ तत्थ प सासयं निग्गयं सहायजं सुक्खं
 अनुहरयति ॥ सुतासुरनराणं सट्ठवट्ठापिट्ठिआइ मोक्ख्याइं जस्मान्तमाओ न भवंति ॥ ते अ सिद्धा संतपय-
 परूबणाइं नवहि अनुओगदोरहिं परूचिअव्या ॥

॥ इह मोयन्तस्तनिरूपणो नाम समयसारस्त सत्तमो अज्झाओ ॥ ७ ॥

७ आणि सत्त तत्ताणि पंपंतब्भूआणं पुण्णपायाणं विभिन्नत्तवियक्खाणं नवायि भणंति ॥ संलेवेणं
 विग्गंजेण वा तंमि अययोइं सम्मत्ताणं ॥ तं च आमिणियोदिअं ? सुअ २ ओदि ३ मणपत्तय ४ केवलनाण ५-
 भंदि पवहा नायव्यं ॥ तेसिं चिअ तत्ताणं सरहणं सम्मइंसणं नाणस्त हेऊ ॥ तं च करस्सइ कम्मोयसमाइहिं
 गुरूवणागाइनिरंपंशयपाखेणं निसग्गेणं उप्पत्तइ । कस्मइ कम्मोयसमाइसब्भाये गुरूवणंसजिणपडिमादंसणा-
 इवाहितःपट्ठभरूपेणं अदिग्गेणं ॥ तस्म प सम्मइंसणस्म तिण्णि भेआ पणत्ता, तंजहा—उचसमिअं ?
 नआंयत्तमियं ६ त्थअं ३ च ॥ तत्थ उचसमिअं उचसमंसेदीप अणंताणुयंपिकसायाणं मिच्छत्तामीसस-
 म्मत्तवत्तजस दंसणत्तिगरम प उचग्गेमे भयइ ॥ अइया जे अणाइमिच्छपिदी जीये अहापयत्ताकरणेणं
 अत्तावग्गापडिग्गेणं पत्तिओषमामंग्गिअमागहीणमागरोयमकोट्टिकोडिडिआणि सत्ता कम्ममाइं काउं
 अनुत्तरत्तरेणं विमिअरूपेभग्गदी अनिअट्टिकरणेणं अंतोमुट्ठुत्तकाउमाणं पेअणिअमिच्छत्तामोहणीअदलि-

आभायक्यं अंतरकरणं करोद्, तस्मि अक्षय मिच्छतामोहणीअस्स ठिइदुगं ह्यवद्—पठमा घेइज्जमाणा ठिइ
 अंतोमुट्टुत्तरमाणा, इइआ अंतरकरणओ उयर्त्ति सेसा ठिइत्ति । अंतोमुट्टुत्तेण ग पठमठिइए येइआए अंत-
 रकरणस्स पठमे चिअ समा मिच्छत्तादलिओदयाऽभावाओ तस्स जीयस्स उयसमिअं सम्मत्तं संपज्जइ ।
 उयत्तिअमग्गसामीगंपुजस्स वा मिच्छदिट्ठिस्स ॥ एयं च लद्धेणं उयसमिअसम्मत्तेण ओसहविसेसकल्पेणं
 मयगाओइयकणं मिच्छतामोहणीअं विमोहिज्जमाणं तिहा मवइ, तंजहा—सुद्धं ? अद्वयिसुद्धं ? अयिसुद्धं
 १ च । एए अ गुट्ठाइआ पुंजा तत्तामइहणउदामीणत्तावियरीअसइहणजणणाओ जहाकमं सम्मत्ता ? मीस-
 २ मिच्छत्ता ३ क्वा मण्णंति । जया णं सुद्धे पुंजे उदेइ तपा खओयसमिअं सम्मत्तं मण्णइ ॥ उइण्णस्स
 मिच्छत्ताग्ग पयाओ अपुइण्णस्स उयसमाओ ॥ इहं च मिच्छत्तामीसपुंजे सुद्धपुंजं च पठुग विक्खंभिओ-
 दयत्तं अयणीयमिच्छत्तामदावत्तं च उयसमे दट्ठे ॥ इइअं पुण म्हीणाणंतापुयंभिकसायस्स पुंजतिगे खीणे
 इयइ ॥ एइअस्स आरंभगा संविज्जासाउआ मणुअ चिअ नागक्वा ॥ एअं च तिचिहंपि सम्मत्तं येमा-
 निपणुं आइमनएयुदयीत्तिगे मंविज्जासंविज्जाउमपुणसुं असंविज्जाउत्तिरिएसुं च लब्भइ ॥ सेसदेयनाराएसुं
 मंविज्जाउमत्तिगिदित्तिरिएसुं च उयममिअवओवसमिआइं ॥ एगइत्तिचउरिदिआणं असत्तिपंचिदिआणं च
 एएत्ति तिगइं मग्गआओ एत्तंयि नत्थि ॥

॥ इइ मग्गमागादंखणरुक्खगो नाम समयमारस्स अट्ठमो अज्जसाओ ॥ ८ ॥

गणेशजोगविरर्हं मन्मथारिसं पणसं ॥ तं च बुविहं, तंजहा—सव्यओ देसओ अ ॥ तत्थ सव्यओ
 अरहेरावपपदमंतिमतिथयराणं पंच महव्वयाइं । मज्झिमतिथयराणं महाचिदेहत्तिथयराणं च परिग्गहविर-
 र्हए म्हेणुणविरर्हं सिद्धंति चत्तारि ॥ तस्स प चरणस्स पंच समिर्हओ तिण्णि गुत्तीओ मायाओ ॥ एआर्हितो चर-
 णस्स जणणपाएणवित्तोएणभाषाओ ॥ भेआ पुण सामाइअ १ छेओवट्ठावण २ परिहारविसुद्धिअ ३ सुट्टुम-
 गंपराय ४ अइपग्वाय ५ नामाणो पंच दट्ठवा ॥ इइअतइआ भेआ भरेहेरायपपदमंतिमतिथयरत्तित्थेसु
 षिअ भवंति ॥ एअं सव्यपरणं अणगारीणं ॥ एअंमि असमत्थाणं अगारीणं देसचरणं ॥ तत्थ य पंच अणु-
 व्वयाणि । तिण्णि गुणव्वयाणि । चत्तारि मियत्थाययाणि । सव्यगेणं बुवालस घयाणि ॥ बुचिहत्तिथिह १—
 इषिहइविह २ बुविहएगविह ३ एगविहत्तिथिह ४ एगविहइविह ५ एगविहएगविह ६ लक्खणा पंक्केक्कए
 एत्तंणा । इगतिगारसंजोगे पपुष अचरायरयएत्तंमंगसंवेहणं जटुत्तरं छग्गुणा ॥ उहुहुं पगुत्तारएगाई ठयि-
 अ उपरि उपरि त्विष । पुण पुण अंतेक्कयं, मुंपंतो हुंति संजोगा ॥ १ ॥ इअगाहाभणिअकरणलद्धाणं घयाणं
 एक्कगइगारसंजोगसंघाप गुणिएसु अ तेसु देसचरणस्स भंगसंवा ह्यह ॥ एएसिं भंगणं पडियधुत्तारगुणअ-
 चिरयममपिद्धिएप्यणभंगगुणस्सिआणं मंत्तागाहा, जहा—तेरहकोडिसयाइं, चउरासी कोडि यारस य
 इयत्था । मत्तागीरमहत्ता, इति सया दोहि अब्भट्ठिआ ॥ १ ॥ १३८४१२८७२०२ ॥ सम्मत्तालाभकम्मट्ठि-
 र्हए पत्तिओपमपुहत्ते त्विष देसचरणं लहंति । तओएवि मंत्विअसागारेसु त्विषपसुं सव्यपरणं ॥

॥ इदं सम्मंचरणपरूषणो नाम समयसाररस नयमो अज्ज्ञाओ ॥ ९ ॥

मरगायपरमरागाद्लोगपसिद्धरयणेहिंतो विसिद्धगुणं एअं रयणत्तिगं युचइ ॥ एपसिं तिण्हंपि परोप्परा-
 यिरम्याए मोयनत्तकल्लणं कल्लं स्राहिच्चइ, न निराविकखयाए ॥ नाणचरणजुत्तेऽपि दंसणरहिए अंगारमहए
 अयत्थे सि सुच्चइ, नाणदंसणजुत्तापि चरणरहिआ कण्हसेण्णिससचइपमुहा अहरगइ पत्ता । तग्घा तिण्हंपि
 मंजोगे मलादिच्चइ ॥ परमरिसिमासिअं जहा—“हयं नाणं किआधीणं, इया अण्णाणओ किआ । पासतो
 ँगुत्ते दत्तो, पायमाणो अ अंघओ ॥ १ ॥ सजोगसिद्धीरे कलं ययंति, न हु एगचकेण रहो पयाइ । अंघो
 अ पंग अ यले यमेष्ठा, ते संपउत्ता नयरं पचिढा ॥ २ ॥”एअं रयणत्तिगं उक्कोसाए आराहणाय आराहित्ता
 केण्येय अयग्गण्णेणं मज्झिमाए तीहिं जहसाए अट्ठहिं मवग्गहणेहिं सिज्झंति, युज्झंति, सुयंति, परिनिब्वा-
 ङ्गि, मच्चयुग्गचाणमंतं करिंति ॥ धिराहित्ता चाउरंतं संसारकंठारं अणुपरिअटंति ॥ तग्घा अणंतसुयग्गकं-
 णीहिं एअस्स आराहणाए यिअ उज्जमेअब्बंति एसे अट्ठे परमट्ठे ॥ जा तित्थेसरसासणे कुसलया नाणंति तं
 युचए, जा तत्थेय करे अइव विमला संपंसणं तं पुणो । धारित्तं तु हविच्च तं धिरमणं सायज्जजोगेहिं जं, एअं
 मो । रयणत्तिगं मियकलं गिण्हेइ सत्थे अणा ॥ १ ॥ समयस्स सारमेअं, अप्पपराणुग्गहाप सगधिअं ।
 जग्गइ ममइ पाळइ, जो तस्स करट्ठिया सिद्धी ॥ २ ॥ लोआण देवचंद च्य इया पउमण्णहा जिणेसपया ।
 देवाणेइममुत्तइरेऊ मययं सिअं दिटु ॥ ३ ॥

॥ इम आराहणाधिराहणाकल्लविरूषणो नाम समयसाररस दसमो अज्ज्ञाओ ॥ १० ॥

प. भो. दो. सं. ११ ।

प. भो. दो. सं. ११ ।

॥ समाप्तमिदं सटीकं समयसारप्रकरणम् ॥

AUGARCHARD DE TRODAN SETHIA,

JAIN LIBRARY,

BIKANER, 1 JAGTAIA.

प. भो. दो. सं. ११ ।

